

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
LATVIJAS UN AUSTRUMEIROPAS JAUNO UN JAUNĀKO LAIKU
VĒSTURES KATEDRA

Vēstures bakalaura studiju programmas

3. kursa studente

Zane **Braunfelde**

Stud.apl.Nr zb11033

**BRĀĻU KAUDZĪŠU ROMĀNS „MĒRNIĒKU LAIKI” KĀ
19. GS. OTRĀS PUSES VIDZEMES ZEMNIEKA
DZĪVES ATSPOGUĻOTĀJS**

BAKALaura DARBS

Darba zinātniskais vadītājs
Dr. hist., profesors
Gvido Straube

RĪGA 2014

SATURS

Anotācija.....	4
Annotation.....	5
Ievads.....	6
Avotu un literatūras apskats.....	9
1.Zemnieku stāvoklis Vidzemes guberņā 19. gadsimtā, mērniecības darbi un to atspoguļojums brāļu Kaudzīšu „Mērniece laikos”.....	15
1.1.Laikmeta raksturojums - Zemnieku stāvoklis Vidzemes guberņā un mērniecības darbi 19. gadsimtā.....	15
1.2.Mērniecības darbu atspoguļojums „Mērniece laikos”.....	24
2.Pagasta pašvaldība un tās atspoguļojums „Mērniece laikos”.....	32
2.1. Pagasta pašvaldība.....	32
2.2.Pagasta pašvaldības atspoguļojums „Mērniece laikos”.....	33
2.3.Tiesu instances atspoguļojums „Mērniece laikos”.....	34
3.Zemnieku dzīvojamās ēkas un to atspoguļojums „Mērniece laikos”.....	37
3.1.Zemnieku sētas ēkas.....	37
3.2.Zemnieku dzīvojamās ēkas „Mērniece laikos”.....	38
4.Zemnieku apģērbs, ārējais izskats un tā atspoguļojums „Mērniece laikos”.....	41
4.1.Zemnieku apģērbs.....	41
4.2.Zemnieku apģērbs un ārējais izskats „Mērniece laikos”.....	42
5.Baznīcas loma zemnieka dzīvē un tās atspoguļojums „Mērniece laikos”.....	44
5.1.Baznīcas loma zemnieka dzīvē.....	44
5.2. Baznīcas lomas atspoguļojums „Mērniece laikos”.....	45
6.Citu tēmu atspoguļojums „Mērniece laikos”.....	48
6.1.Zemnieku ikdiena un tās atspoguļojums „Mērniece laikos”.....	48
6.2. Izglītības nozīme un tā atspoguļojums „Mērniece laikos”.....	50
6.2. Krogu nozīme un tā atspoguļojums „Mērniece laikos”.....	51
7.„Mērniece laikos” neatspoguļotie jautājumi laikmeta kontekstā un cenzūras Ierobežojumi.....	54
Secinājumi.....	56
Izmantoto avotu un literatūras saraksts.....	59
Pielikumi.....	64
1.pielikums.„Mērniece laiki” manuskripts.....	65
2.pielikums. Regulēšanas darbu gaitas pārskats.....	66

3.pielikums.Zvirgzdiņu saimniecības plāns.....	68
4.pielikums.Vidzemes guberņas un apriņķu robežas.....	69
5.pielikums.E. Brencēna zemnieka dzīvojamo ēku zīmējumi.....	70
6.pielikums.E. Brencēna zemnieku apģērbu zīmējumi.....	71
7.pielikums.E. Brencēna kroga telpas zīmējums.....	72
8.pielikums. E. Brencēna ratu zīmējums.....	72

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba temats: Brāļu Kaudzīšu romāns „Mērnīeku laiki” kā 19.gs. otrās puses Vidzemes zemnieka dzīves atspoguļotājs

Pētījuma autore: Zane Braunfelde

Zinātniska darba vadītājs: Dr.hist., profesors Gvido Straube

Pētījuma apjoms: 7 nodaļas, 14 apakšnodaļas, 57 izmantoto avotu un literatūras vienības.

Bakalaura darba pētījums balstās uz Latvijas valsts vēstures arhīva fondu, Latvijas Nacionālas bibliotēkas fondu, Latvijas Universitātes bibliotēkas fondu un Raita Gadzjusa privātās bibliotēkas vienību atlasu un analīzi. Darba mērķis ir izpētīt un izanalizēt reālistisko romānu „Mērnīeku laiki”, atklājot tā daudzveidīgos 19. gadsimta notikumu aprakstus, politiskajā, sociālajā, ikdienas un vēstures kontekstā. Īpaša uzmanība tika pievērsta zemnieku stāvoklim un mērnīecībai, kā arī nelikumībām, kas bija saistītas ar šī gadsimta otrās puses mērīšanas darbiem un māju izpirkšanu.

Atslēgas vārdi: Brāļi Kaudzītes, „Mērnīeku laiki”, zemnieku dzīve, 19. gadsimts, mērnīecība, Vidzeme.

ANNOTATION

Bachelors work subject: Brothers Kaudzīši novel „Times of the Surveyors” as reflection of Vidzemes peasant life in the 19th century second half

Research done by: Zane Braunfelde

Research work chief executive: Dr.hist., professor Gvido Straube

Research range: 7 chapters, 14 subchapters, 57 units of used literature and sources units

Bachelors work research is based on Latvia State history archive funds, Latvia National library funds, Latvia University library funds, Raitis Gadzjus private library unit's selection and analysis. The goal of research work was to explore and analyze realistic novel "Times of Surveyors", and to reveal the diversity of 19th century descriptions of events in political, social, daily and historical context. Particular focus was on the peasants and surveying, as well as irregularities that were shown in the second half of this century in measuring jobs and homes redemption.

Keywords: *Brothers Kaudzītes, "Times of the Surveyors", Peasants life, 19th century, surveying, Vidzeme.*

IEVADS

Vairāk nekā 14 000 dalībnieku 2014. gada 18. janvārī piedalījās unikālajā tautas akcijā „Gaismas ceļš - Grāmatu draugu ķēde”. Akcija bija viens no centrālajiem Rīgas kā Eiropas kultūras galvaspilsētas atklāšanas notikumiem. Latvijas Radio Ziņu dienests īpaši sekoja līdzi tieši pirmajam romānam - brāļu Kaudzīšu „Mērnieku laikiem”, kam šogad aprit 135. gadskārta. No rokas rokā tā tika nodota uz jauno Latvijas Nacionālās bibliotēkas celtni. Kopumā savu vietu jaunās Gaismas pils grāmatu plauktā atrada 10 „Mērnieku laiku” grāmatu izdevumi, ko cilvēki bija uzdāvinājuši Tautas grāmatu plauktam. To vidū bija arī pats pirmais - 1879. gada izdevums, kuram dāvinātāja bija devusi zīmīgus ceļa vārdus, ka „Mērnieku laiki” ir latviešu prozas pamatakmens un tai ir milzīga ietekme uz mūsu kolektīvo atmiņu.¹

Šī bakalaura darba nozīmīgumu autore pamato ne tikai ar 135. grāmatas gadskārta, jo tās lielo vecumu uzsver salīdzinoši bieži, piemēram, jau 1924. gada Matīsa Kaudzītes 75 gadu jubilejas izdevumā teikts: „Mērnieku Laiki duras vispirms acīs ar savu vecumu.”², bet arī ar konkrētās tēmas nepietiekamo izpēti. Arī mērīšanas darbu vēstures pētnieks P. Holvigs atzīst, ka ziņas par mērīšanas darbiem Vidzemē ir visai trūcīgas.³ Pats romāns līdz šim vairāk pētīts kā daiļliteratūras darbs, nevis kā vēstures avots. Autori, kuri tomēr pievēršas šai tēmai, vairāk apskata ar reliģiju saistītas tēmas vai nododas romāna tēlu prototipu meklējumiem. Svarīgi atzīmēt, ka nav publicēts neviens darbs, kur būtu aptvertas visas vēsturiski nozīmīgākās aprakstītās zemnieku dzīves jomas, un, kurš analizē romānu „Mērnieku laiki” kā vēstures avotu.

Mūsdienās daiļliteratūra kļuvusi aizvien reālistiskāka un piesaista cilvēku uzmanību tieši tāpēc, ka tā ir pietuvināta dzīvei un viss notiekošais attēlo šī laika politiskos, ekonomiskos, sociālos vai kulturālos procesus. Tieši šī iemesla dēļ bakalaura darbam autore izvēlējās pirmo latviešu reālistisko romānu „Mērnieku laiki”, kurā attēlota 19. gadsimta otrās puses zemnieka dzīves kopaina.

Reiņa (1839 - 1920) un Matīsa (1848 - 1926) Kaudzīšu romāns „Mērnieku laiki”⁴, kura pirmais iespiedums iznāca Jelgavā 1879. gadā, sakņojas sava laika sociālajā realitātē, un tematikas un vēstījuma ziņā ir viens no visbagātākajiem resursiem latviešu rakstniecībā. Romāns „Mērnieku laiki” sākts rakstīt 1876. gada 2. septembrī un pabeigts 1879. gada 18.

¹ Kušķe, B. Reportāža: „Mērnieku laiku” ceļš uz Gaismas pili, *Latvijas sabiedrisko mediju oficiālā mājaslapa*, 18. janvāris, 2014.

² Kaudzīte, M., Zeiferts, T. *Kaudzītes Matīsa 75 gadu jubileja*. Rīga: O. Jēpes apgāds, 1924. 158. lpp.

³ Holvigs, P. Materiāli zemes īpašumu nostiprināšanai un mērniecības darbu vēsture. *Mērniecības un Kultūrtehniskas Vēstnesis*, 1930, 1. aprīlis, 69. lpp.

⁴ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942.

martā. Pirmajos nodomos „Mērnieku laikos” bija maz sakara ar pašiem mērnieku laikiem.⁵ Novelei pārveidojoties un sadzīves ainām plešoties plašumā romāns pārvērtās sabiedrības tiesā un neaptvēra vairs tikai piedzīvojuma grāvēja elementus un nelaimīgo mīlētāju likteni, bet kļuva par tā laika sabiedrības atspoguļojumu. Darbs aptver laikmeta labās un cildenās, kā arī noziedzīgās darbības. „Mērnieku laiki” ir sava laika zemnieku sabiedrības spogulis, taču ar vairākiem izņēmumiem, jo dažādu politisku, personīgu un sociālu apstākļu dēļ autori nav darbā attēlojuši vairākus zemnieka dzīves aspektus. „Mērnieku laiki” ir vienīgais 19. gadsimta 80. gados sarakstītais romāns, kurš attēlo ne tikai mērniecības darbu norisi Vidzemes guberņā, bet arī sīkas tā laika detaļas attiecībā uz zemnieku dzīvojamām ēkām, reliģijas ievirzēm, jaunajām pilsētas apģērbu tendencēm, jauno sabiedrisko domu, bet tajā pašā laikā attēlo saglabājušo zemnieku māņticību.

„Mērnieku laiki” kā romāns ir paliekoši ietekmējis arī jauno rakstnieku paaudzi, un šī tēma ir aktuāla ne tikai 19. un 20. gadsimtā, bet arī 21. gadsimtā, ko pierāda, piemēram, pavisam nesens Ingūnas Baueres romāns „Skolas Līze”, kurā vairākas nodaļas veltītas tieši „Mērnieku laiku” darba tematikai.⁶

Lielākā daļa „Mērnieku laiku” pētnieku⁷ ir vienprātis, ka šis romāns balstīts uz abu Kaudzīšu atmiņām un piedzīvoto dzimtajā pusē Piebalgā, konkrētāk Vecpiebalgā, tāpēc bakalaura darbā autore pēta ne tikai šī izvēlēta laika posma zemnieku dzīvi Vidzemes guberņā, bet atkarībā no pieejamajiem materiāliem pievēršas arī Piebalgai.

Šī bakalaura darba hronoloģiskās robežas aptver laika periodu no 19. gadsimta vidus līdz tā beigām. Sakarā ar mērniecības un agrārajiem likumiem, kuri 19. gadsimtā iznāca ļoti bieži, hronoloģiskais darba ietvars laikmeta raksturojumā un arī turpmākajā darbā bieži atkāpjas līdz pat 19. gadsimta sākumam. Atkāpe ir nepieciešama, lai ieviestu skaidrību par bakalaura darba tēmas agrārajiem aspektiem, kā arī lai būtu saprotama notikumu attīstība, kas novedusi pie mērniecības notikumiem, zemnieku māju iepirkšanas un apskatāmā laika posma sabiedrības domas maiņas.

Darba mērķis ir izpētīt un izanalizēt brāļu Kaudzīšu reālistisko romānu „Mērnieku laiki”, atklājot tā daudzveidīgos 19. gadsimta notikumu aprakstus politiskajā, sociālajā, ikdienas un vēstures kontekstā.

---

⁵ Klaustiņš, R. „Mērnieku laiki” kā sadzīves romāns: *Estētisks un kultūrvēsturisks apcerējums*. Rīga: Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu Grāmatu Nodaļa, 1926. 9. lpp.

⁶ Bauere, I. *Skolas Līze*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011. 291. – 417. lpp.

⁷ Klaustiņš, R. „Mērnieku laiki” kā sadzīves romāns: *Estētisks un kultūrvēsturisks apcerējums*. Rīga: Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu Grāmatu Nodaļa, 1926, Čakars, O. Brāļu Kaudzīšu „Mērnieku laiki” - *Pirmais reālistiskais romāns latviešu literatūrā*. Rīga: Zinātne, 1968. u.c.

Šī mērķa sasniegšanai tika izvirzīti sekojošie **uzdevumi**:

1. Izpētīt un izanalizēt 19. gadsimta situāciju Vidzemes guberņā, arī Piebalgā, īpaši uzmanību pievēršot mērniecības darbiem un zemnieku reakcijai uz notikumiem;
2. Izpētīt jau uzrakstītos romāna „Mērnieku laiki” pētnieciskos darbus;
3. Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” aprakstīto notikumu izanalizēšana un izvērtēšana;
4. Izvērtēt romāna „Mērnieku laiki” vēsturisko devumu, ņemot vērā konkrētā laika cenzūru un īpatnības.

Bakalaura darba struktūru veido septiņas nodaļas. Pirmā nodaļa, kura sastāda arī darba lielāko daļu, ir zemnieka stāvokļa un mērniecības darbu raksturojums Vidzemes guberņā 19. gadsimtā, kā arī mērniecības darbu atspoguļojums romānā „Mērnieku laiki”. Šī nodaļa ir būtiska bakalaura darba sastāvdaļa, jo pirms romāna „Mērnieku laiki” pētniecības ir nepieciešams noskaidrot apstākļus, kādos tapis pats romāns, kā arī kā agrāro likumu izdošanas ietekmē radās nepieciešamība pēc mērniecības darbiem. Tāpat lielākā uzmanība pētāmajā literatūras darbā pievērsta tieši mērniecības darbiem, kas attiecīgi arī autora bakalaura darbā tiek pētīta visplašāk. Aptverta arī šīs tēmas analīze un vairāku jau publicētu pētnieku novērojumi par konkrēto tēmu.

Šajā laikmetā notika pārmaiņas visās zemnieku dzīves jomās, kuras tika aprakstītas arī romānā „Mērnieku laiki”, tāpēc būtiski arī izskaidrot pārējo skarto jomu nozīmi un attīstību konkrētajā periodā, tostarp par pagasta pašvaldību, zemnieku sētu ēkām, zemnieku apģērbu, baznīcas lomu zemnieku dzīvē un vairākām citām tēmām – zemnieku ikdienu, izglītības nozīmi un krogu nozīmi. Šīs tēmas aptver 2 līdz 6 nodaļu bakalaura darbā.

Kopumā mazāka nozīme piedota jau visai plaši pētītām tēmām, piemēram, reliģijai, bet lielāka nozīme darbā atvēlēta salīdzinoši maz pētītajiem mērniecības darbiem. Viena apakšnodaļa atvēlēta arī tēmām, kas dažādu iemeslu dēļ vispār nav apskatītas romānā, un tā laika cenzūrai.

AVOTU UN LITERATŪRAS APRAKSTS

Par Vidzemes guberņas zemniekiem apskatāmajā laika periodā ir izdotas daudz specifiskas, kā arī vispārīga rakstura literatūras vienības, un šī tēma ir īpaši plaši apskatīta latviešu literatūrā. Grāmatas par zemnieku agrārajiem likumiem iznākušas no paša likuma izdošanas laika līdz pat mūsdienām. Latviešu zinātniskajā literatūrā daudz apskatītas arī pārējās 19. gadsimta zemnieka dzīves jomas.

Romāns „Mērnieku laiki” pētīts jau dažus gadus pēc savas iznākšanas, bet diemžēl mazāks uzsvars pētot to likts tieši uz vēsturisko notikumu analīzi. „Mērnieku laiku” vēstures notikumu atspoguļojums vairāk kā simts gadu laikā aprakstīts tikai pāris grāmatās, atvēlot šai tēmai apmēram vienu nodaļu no visa darba.

Nepublicētie avoti

„Mērnieku laikos” tik plaši raksturotos mērniecības darbus lieliski papildina Latvijas Valsts vēstures arhīvā pieejamie vizuālie un informatīvie materiāli. Bakalaura darba autore izpētīja visas Vidzemes guberņas zīmētavas fonda⁸ lietas. Fonds sniedza nelielas statistiskas ziņas par mērniecības darbu datējuma jautājumu. Tāpat minētā fonda vizuālie materiāli jeb dažādu saimniecību mērījuma plāni noder kā uzskates materiāls apskatot jautājumus par mērniecības darbu, īpaši apskatot jautājumus par mērniecības plānu izskatu.

Brāļu Kaudzīšu romāns „Mērnieku laiki” kā izpētes avots

1879. gadā izdotais Matīsa un Raiņa Kaudzīšu romāns „Mērnieku laiki” kā vēstures avots ir visai specifisks. „Mērnieku laiki” ir viens no populārākajiem daiļdarbiem latviešu literatūrā. Lai gan 1879. gadā iznāca arī Jura Mātera romāns „Sadzīves viņņos”, tieši „Mērnieku laiki”, nevis Mātera darbs iemantojis lielāko popularitāti. Jāuzsver, ka arī Baltijas valstu kontekstā šis ir pirmais reālistiskais romāns.

Daiļliteratūra kā vēstures avots parasti tiek pētīta divos slāņos – pirmkārt, vērtējot tās notikumus un aprakstus, otrkārt, analizējot dotos faktus vēstures kontekstā. Tajā ietverto tēlu daudzveidība autoriem ļauj izklāstīt gan 19. gadsimta otrās puses cilvēku skatījumu un ikdienu, kā arī jau pagājušā laika paliekas un „jaunā laika” jauninājumus.

---

⁸ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2760. f. (Vidzemes guberņas zīmētava), 1.apr., 1.- 63. l

Vairāki pētnieki izmantojuši „Mērnieku laiku” dotos faktus, lai papildinātu pētnieciskos darbus par kādu noteiktu Vidzemes guberņas dzīves sfēru, tostarp, Ausma Cimdiņa⁹, Anna Krastiņa¹⁰, Andrejs Plakans¹¹ u.c.

Jāuzsver šī darba tapšanas lokācija, jo Piebalgu var uzskatīt par lielu tā laika kultūras centru. Gleznotājs Kārlis Miesnieks, kurš pavadījis tur bērnības gadus savās atmiņās raksta: „Mana dzimtene ir Jaunpiebalga- (...) Kopā ar Vecpiebalgu, apzīmējot abus novadus vienkārši par Piebalgu, vecos rakstos tā dažkārt dēvēta par Vidzemes serdi un sirdi.”¹²

Matīss Kaudzīte Vecpiebalgā nodzīvoja visu savu mūžu, un, protams, viņa brāļi Reini Kaudzīti ar šo vietu saista tik pat nesaraujamās saites. Ausma Cimdiņa uzsver, ka Vecpiebalga 19. gadsimta vidū bija viens no spēcīgākajiem nacionālās atmodas kultūras centriem, kuru viņa min līdzās Pēterburgas un Tērbatas latviešu atmodas kustības centriem.¹³ Piebalgā darbojās daudz talantīgi cilvēki, piemēram, Atis Kronvalds, Kārlis Skalbe, Antons Austrīņš, Emīls Dārziņš, Artūrs Krūmiņš un daudzi citi.

Vienu no plašākajām romāna analīzēm veicis Kaspars Kļaviņš, kurš aicina uz šo darbu paskatīties arī Eiropas literatūras kontekstā¹⁴, jo patiesi, šis darbs aizguvis daudz tā laika Eiropas tendences. Kļaviņš uzsver, ka romāns ir dažādu Eiropas valstu, kuru starpā viņš īpaši izceļ Vāciju, literāro sižetu ģenēze, kurus Kaudzītes apvienojuši vienā darbā. Īpaši skaidri Kļaviņš šo domu turpina tālāk: „Var teikt, ka „Mērnieku laiki” ir sintētisks darbs, kura autori ģeniāli pratuši apvienot dažādas tradīcijas un plašu materiālu vienā kopdarbā, kur vienojošais ir asa sabiedrības kritika Baltijas provinču modernizācijas apstākļos 19. gadsimta otrajā pusē.”¹⁵

Jau pirms 19.gadsimta mūsdienu Latvijas teritoriju, tai skaitā Vidzemi sasniedza dažāda žanra literatūra, kura iespējams ietekmējusi arī brāļus Kaudzīšus rakstot romānu „Mērnieku laiki”.

Par nozīmīgu „Mērnieku laiku” ietekmes avotu tiek uzskatīts Jēkaba Zvaigznītes pārstrādātais romāns „Par māleniešiem”, kas publicēts 1860. gadā. Gan romānā „Par māleniešiem”, gan „Mērnieku laikos” saskatāma virkne līdzīgu epizožu, piemēram, Kaspars Kļaviņš norāda uz līdzīgo epizodi abos darbos, kur „Mērnieku laikos” tiek apspriesta baznīcas ērģeļu spēcīgā skaņa, kas var likt baznīcai sagāzties, un „Par māleniešiem”, kur izrunātas

⁹ Cimdiņa, A. *Piebalgas Teksts: Brāļu Kaudzīšu romāns Mērnieku laiki*. Rīga: Zinātne, 2011.

¹⁰ Krastiņa, A. *Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē: Klaušu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959.

¹¹ Plakans, A. Rusifikācijas politika: Latvieši. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2. Nr., 1996.

¹² Miesnieks, K. *Mana dzīve un darbs mākslā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1959. 14. lpp.

¹³ Cimdiņa, A. *Piebalgas Teksts: Brāļu Kaudzīšu romāns Mērnieku laiki*. Rīga: Zinātne, 2011. 16. lpp.

¹⁴ Kļaviņš, K. „Mērnieku laiki” eiropieša acīm: *Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads*. Zolburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012. 4. lpp.

¹⁵ Turpat, 4. lpp.

spekulācijas par rātsnama konstrukciju. Neapšaubāmi ļoti „Mērnieku laiku” tapšanu bija ietekmējis arī Jēkaba Zvaigznītes „Par septiņiem švābiem” stāsta tulkojums „Par septiņiem māleniešiem”, kas izdots 1867. gadā, un kurā tiek skatīti dažādu zemnieku dzīves aspekti.¹⁶

Tāpat no vācu sacerējumiem „Mērnieku laikos” tika pārņemta „globiānisma” kritika jeb apsmieta nepieklājīga izturēšanās pie galda un citi etiķetes neievērošanas gadījumi, ar domu novērst šādu rīcību.¹⁷ Tāpat darbā jūtams vairāku citu žanru piejaukums, īpaši kriminālromāna elementi.

Kaspars Kļaviņš prāt, brāļi Kaudzīši ietekmējušies no tādiem vācu rakstniekiem kā Hanss Jākobs Grimmelshauzens, kurš pazīstams ar saviem kriminālromāniem, Kristofs fon Šmids, kurš plašāku publikas sajūsmu iemantojis ar saviem reliģiski didaktiskajiem un sentimentālajiem romāniem, kā arī literārais meistars Frīdrihs Špīlhāgens un Gustavs Freitāgs, tāpat arī viņaprāt skumīgā un vienlaikus smieklīgā noskaņa ir aizgūta no krievu rakstnieka Nikolaja Gogoļa.¹⁸ Protams nenoliedzami bez šiem rakstniekiem „Mērnieku laiku” autorus varēja iedvesmot un uzrunāt arī vairāki citi gan vecāki, gan tā laika Eiropas mēroga rakstnieki un viņu darbi, kas gan tulkotos, gan oriģinālās valodas eksemplāros bija jau brāļiem Kaudzītēm pieejami un lasīti, un arī plašāk zināmi.

Jāmin, ka tieši 19. gadsimta otrā puse bija tas laiks, kad strauji sāka pieaugt latviešu autoru skaits grāmatniecībā. Ja 1858. gadā tas sastādīja vēl tikai 6%, tad jau 1869. gadā tie bija 51%.¹⁹ Tomēr lielu daļu no literatūras sastādīja tulkojumi no vācu valodas.

Visbeidzot kā ļoti nozīmīgs romāna ierosmju avots būtu noteikti jāmin brāļu draudzes reliģiskās literatūras tradīcija, kurā iekļaujamas reliģiskā izredzētības un misticisma tēmas, kā arī sabiedrības kritika. Brāļu Kaudzīšu darbā pat tiek citētas brāļu draudzes dziesmas un reliģiskie darbi. Tomēr Kaspars Kļaviņš apzinoties lielo brāļu draudžu literārās tradīcijas lomu romānā norāda: „„Mērnieku laiki” ir izteikti protestantisks romāns.”²⁰

Šī bakalaura darba ietvaros kā vēstures avots tika izmantots romāna „Mērnieku laiki” desmitais iespiedums, kurš izdots 1942. gadā un papildināts ar mākslinieka E. Brencēna oriģinālajiem zīmējumiem no Vecpiebalgas un Jaunpiebalgas apgabaliem.²¹ Romānam ir trīs daļas, kuras sīkāk iedalītas 26 nodaļās.

¹⁶ Kļaviņš, K. „Mērnieku laiki” eiropieša acīm: Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads. Zalcburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012. 6.,8. lpp.

¹⁷ Kļaviņš, K. „Mērnieku laiki” eiropieša acīm: Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads. Zalcburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012. 8. lpp.

¹⁸ Kļaviņš, K. „Mērnieku laiki” eiropieša acīm: Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads. Zalcburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012. 9.-10. lpp.

¹⁹ Švābe, A. Latvijas vēsture: 1800 -1914. Rīga: Daugava, 1958. 177. lpp.

²⁰ Kļaviņš, K. „Mērnieku laiki” eiropieša acīm: Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads. Zalcburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012. 13. lpp.

²¹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku Laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 597. lpp.

Periodiskie izdevumi

Visai plaši bakalaura darba tēma skatīta arī 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta pirmajā pusē iznākušajā presē. Pieejami gan kuriozi gadījumi no mērniecības darbiem, gan nopietni pētījumi par šī laika agrārajiem likumiem un mērniecību.

Laikā no 1923. gada līdz 1936. gadam iznāca „*Mērniecības un Kultūrtehnikas Vēstnesis*”. Tas bija Latvijas Mērnieku biedrības izdevums, kurš iznāca četras līdz deviņas reizes gadā. Šajos izdevumos aprakstīti mērniecības darbi un to nozīme, aktualizētas dažādas tā laika zemes problēmas, iepazīstināts ar mērniecības darbiem ārzemēs, jaunākajiem tehnoloģiskajiem atklājumiem, ieteikta jaunākā literatūra saistībā ar konkrēto jomu, kā arī veikti dažādi pētījumi par mērniecības darbu vēsturi. Īpaši jāizceļ P. Holviga raksti²², kuros viņš pievēršas dažādu agrāro likumu izpētei saistībā ar mērniecības darbiem un skaidro vēstures notikumus balstoties uz arhīvu materiāliem.

Literatūra

Lai izvairītos no pārāk tendencioza faktu traktējuma, ar nodomu tika izvērtēta literatūra, kas tapusi dažādos laika periodos un sniedz izsmeļošu informāciju.

Vienu no plašākajiem darbiem par brāļu Kaudzīšu romānu „Mērnieku laiki” veicis Otto Čakars savā grāmatā „*Brāļu Kaudzīšu „Mērnieku laiki” – pirmais reālistiskais romāns latviešu literatūrā*”²³. Tajā autors ne tikai raksturo „Mērnieku laikus” kā sadzīves reālistisku romānu, bet arī trešajā nodaļā sniedz ieskatu romāna sižeta un dzīves faktu vēsturiskajā saderībā.

Viens no nesenākajiem darbiem, kas analizē „Mērnieku laikus”, ir Kaspara Kļaviņa ievads „*Mērnieku laiki” eiropieša acīm*”²⁴, kas tapis sakarā ar romāna vācu tulkojuma izdošanu. Šajā darbā tā autors ir pētījis „Mērnieku laiku” kultūrvēsturisko kontekstu, tā iespējamās ietekmes un vācu faktoru tajā. Jāvērš uzmanību uz lieliski paveikto apkopojošo darbu ietverot un izpētot lielu daļu „Mērnieku laiku” kā vēstures avota īpatnības.

Kā uz papildinošu materiālu „Mērnieku laiku” romāna izprašanā noteikti jānorāda uz Matīsa Kaudzītes sarakstīto grāmatu „*Vecpiebalga: Latvijas novadi I*”²⁵. Šī grāmata

---

²²Holvigs, P. Materiāli zemes īpašumu nostiprināšanai un mērniecības darbu vēsture. *Mērniecības un Kultūrtehniskas Vēstnesis*, 1930, 1. aprīlis., jūnijs.

²³ Čakars, O. Brāļu Kaudzīšu „Mērnieku laiki” - Pirmais reālistiskais romāns latviešu literatūrā. Rīga: Zinātne, 1968.

²⁴ Kļaviņš, K. „Mērnieku laiki” eiropieša acīm: Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads. Zalcburga: Verlag Kaspar Kļaviņš, 2012.

²⁵ Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926.

galvenokārt balstīta uz autora paša piedzīvoto un atmiņām. Zināmā mērā var pamanīt milzīgu līdzību starp šo darbu un abu brāļu „Mērnieku laikiem”, tikai bez daiļliteratūras ievirzes. Grāmatā apskatīts Vecpiebalgas ģeogrāfiskais stāvoklis, vēstures ziņas, etnogrāfiskas piezīmes, ļaužu laika pavadīšanas veidi, apgaismības vēsmas, biedrības ziņas. Sakarā ar šo bakalaura darbu jāizceļ otrā nodaļa par vēstures ziņām, kuras sniegtas ļoti precīzi un trešā nodaļa par etnogrāfiskajām Vecpiebalgas pazīmēm, kuras bieži parādās arī abu brāļu „Mērnieku laikos”.

Ausma Cimdiņa sadarbībā ar vairākiem citiem pētniekiem sastādījusi darbu „*Piebalgas Teksts*”²⁶. Krājuma veidošanā ir iesaistīts plašs daudznozaru pētnieku loks un tematiski pētītas vairākas „Mērnieku laiku” attēlotās tēmas. Krājums ir būtisks un pierādījis latviešu humanitāro zinātņu jomā, tomēr vēsturiski liela nozīme ir tieši darba pirmajai un otrajai nodaļai. Pirmajā Ausma Cimdiņa aplūko romāna tapšanas kultūrvēsturisko kontekstu, savukārt otrajā Pauls Daija diskutē par darba autortiesībām. Tāpat grāmatā ir plašs reliģiskais un sižetiskais „Mērnieku laiku” pētījumu klāsts.

Informācijas un statistikas ziņā vispilnvērtīgākais darbs par zemnieku stāvokli Vidzemē ir Melitas Svarānes grāmata „*Saimnieks un Kalps Kurzemē un Vidzemē XIX gs. vidū*”²⁷. Pretēji grāmatas nosaukumam grāmatā plaši aprakstīta ne tikai zemnieku pāreja uz naudas nomu un noslāņošanās, bet arī laika posms pirms un pēc tās. Tiek sniegti uz arhīviem balstīti materiāli par dažādu apvidu zemnieku saimniecību īpatnībām un izdoto likumu iedzīvināšanas pakāpēm.

Daudzo autoru grāmata „*Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*”²⁸ apkopo 19. gadsimta vēstures svarīgākos aspektus. Vērība pievērsta iedzīvotāju sociālajām un demogrāfiskajām izmaiņām. Raksturotas arī svarīgākās sabiedriskās un politiskās norises, kā arī pievērsta uzmanība zinātnei, izglītībai, reliģijai un citām sfērām. Grāmatu papildina ilustratīvais materiāls. Īpaši jāizceļ trešā nodaļa par zemniekiem un lauksaimniekiem.

Plašus pētnieciskus darbus par bakalaura darbā apskatāmo laika posmu veicis arī profesors Arveds Švābe savā darbā „*Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā*”²⁹, kurā aptverts laika posms no 12. gadsimta sākuma līdz 19. gadsimta beigām. Svarīgu informāciju sniedz pēdējās 11 grāmatas nodaļas, kurās aprakstītas agrārās reformas no 1804.

---

²⁶Cimdiņa, A., Paporinska, V., u.c. *Piebalgas Teksts: Brāļu Kaudziņu romāns Mērnieku laiki*. Rīga: Zinātne, 2011.

²⁷Svarāne, M. *Saimnieks un kalps Kurzemē un Vidzemē XIX gadsimta vidū: Sociālekonomisks apcerējums*. Rīga: Zinātne, 1971.

²⁸*Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000.

²⁹Švābe, A. *Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā*. Rīga: Latvijas Zemnieku Savienības spiestuve, 1930.

gada likuma izveidošanas līdz pat pārejai uz naudas nomu. Šajā grāmatā autors pat 36. nodaļu nosaucis par Mērnieku laikiem, kur arī skaidro 19. gadsimta sākuma mērniecības norises.

Tāpat jāmin arī Arveda Švābes monogrāfija „*Latvijas vēsture: 1800 - 1914*”³⁰. Šajā darbā pieejama plaša informācija par gandrīz visām zemnieka dzīves jomām 19. gadsimtā. Darbā īpašs uzsvars likts uz zemnieku stāvokļa atainošanu, bet tāpat visai plaši pētīti arī pagastu pašvaldības un reliģijas jautājumi.

Plašu informāciju par mērniecības darbiem Vidzemes guberņā sniedz Mērnieku skolas „*Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi*”³¹. Lai gan lielākā daļa grāmatas veltīta Pleskavas mērnieku skolas latviešu tautības absolventiem, tomēr darbā ir apkopoti arī Vidzemes guberņas mērniecības likumi un to skaidrojumi, tāpēc īpašu uzmanību šajā sakarā būtu pelnījusi nodaļa par mērniecības vēsturi Latvijas teritorijā.

Par agrāro stāvokli Latvijā 19. gadsimtā rakstījis arī vēsturnieks Heinrihs Strods. Savā grāmatā „*Lauksaimniecība Latvijā*”³², viņš dod plašus uz arhīviem balstītus statistiskus pētījumus, kā arī komentārus par agrārajā norisēm no 18. gadsimta 80. gadiem līdz 19. gadsimta 60. gadu sākumam. Sakarā ar bakalaura darbā apskatīto tēmu īpašu uzmanību jāpievērš ceturtajai nodaļai par kļaušu saimniecības krīzi un kapitālistisko attiecību veidošanos.

Viens no plašākajiem darbiem par 19. gadsimta otrās puses Vidzemes zemnieku dzīvojamām ēkām ir Annas Krastiņas grāmata „*Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē: Kļaušu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā*”³³. Tajā sīki apskatīti zemnieku mājokļu veidi, iekārtojums, kā arī mājokļu celtniecības materiāli un tehnika. Īpaši jāizceļ viņas pozitīvie vērtējumi par Kaudzīšu darba dzīvojamo ēku aprakstu nozīmību un smalki aprakstās dzīvojamās ēkas Vecpiebalgas apkārtnē.

M. Slavas grāmatā „*Latviešu tautas tērpi*”³⁴ ne tikai dotas apģērbu izmaiņas 19. gadsimta laikā, bet arī skaidrots, kā šīs izmaiņas ienākušas un iegājušas tautā. Skaidri sasaistītas sabiedrībā notiekošās pārmaiņas. Raksturota arī dažādu novadu atšķirība tērpu ziņā un to tendences.

---

³⁰ Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914*. Rīga: Daugava, 1958.

³¹ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934.

³² Strods, H. *Lauksaimniecība Latvijā: Pārejas periodā no feodālisma uz kapitālismu 18.gs. 80. gadi – 19.gs. 60. gadu sākums*. Rīga: Zinātne, 1972.

³³ Krastiņa, A. *Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē: Kļaušu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959.

³⁴ Slava, M. *Latviešu tautas tērpi*. Rīga: Zinātne, 1966.

1. ZEMNIEKU STĀVOKLIS VIDZEMES GUBERŅĀ 19. GADSIMTĀ, MĒRNICĪBAS DARBI UN TO ATSPoguĻojums BRĀĻU KAUDZĪŠU „MĒRNICIEKU LAIKOS”

19. gadsimts bija lielo pārmaiņu laiks, kas būtiski ietekmēja visas dzīves sfēras. Politiski Vidzemes guberņa bija pakļauta Krievijas impērijai. Gadsimta sākumā lielākā daļa Baltijas iedzīvotāju dzīvoja tieši laukos. Visu politisko norišu uzmanības centrā saglabājās agrārais jautājums. Zemnieku jautājuma problēmas no valdības puses tika risinātas bieži uz dumpīgo apvidu nosūtīt militāras vienības, lai apspiestu zemnieku sacelšanos. Visu 19. gadsimtu Vidzemes zemnieku un muižnieku attiecību jautājums bija izvirzīts priekšplānā.

„Mērniciu laiku” notikumi centrējas Cēsu apriņķī, ap Piebalgas pagastu. Kaudzītes Matīss norāda, ka zemes mērišana notikusi Vecpiebalgā, Jaunpiebalgā un Veļķu muižā.³⁵

No 1811. gada līdz 1922. gadam Vecpiebalga un Jaunpiebalga atradās Šeremetjevu dzimtas īpašumā.³⁶ 19. gadsimtā Šeremetjevs uzturējās Krievijā un bieži tieši viņa neatrašanās uz vietas, Piebalgā, tiek minēta par iemeslu runājot par to, ka pret šī apvidus iedzīvotājiem kungi nebija tik bargi. Par šīs dzimtas nopelniem Piebalgas labā bija izteicies arī Matīss Kaudzīte: „ (...) grāfi Šeremetjevi, dzīvodami paši Petrogradā vai Maskavā, pārvaldīja šās muižas caur saviem pilnvarniekiem, kuri savā ziņā cits pēc cita bijuši diezgan labprātīgi un pat gādīgi par zemniecību.”³⁷ Līdzīgu viedokli savās atmiņās pauž jaunpiebaldzēns Kārlis Miesnieks. Viņš arī atceras, ka 19. gadsimta beigās pārvaldnieka amatā bijis kāds Sāža, kurš aizrāvēs ar homeopātiju. Pārvaldnieki pa laikam mainījušies un no tiem nebaidījās ne muižnieki, ne zemnieki.³⁸

Grāfs Šeremetjevs līcis izmērīt šīs teritorijas, kur bija vairāk kā 1000 zemnieku saimniecību. Klāt nāca vēl arī abas mācītājmuižas - Vecpiebalgas un Jaunpiebalgas - līdz ar to zemnieku zemēm, kā arī Vecpiebalgas robežās esošās Leimaņmuižas izmērīšana ar tās teritoriju, kurā bija vēl ap vismaz 60 izmērāmo saimniecību.³⁹

Lielas pārmaiņas 19. gadsimta laikā skāra izglītību, kultūras jomu, tehnikas jomu, sauszemes satiksmi, protams, arī sadzīvi, bet vislielākās - tieši agrāro jautājumu un zemnieka stāvokli.

³⁵ Kaudzīte, M. *Atmiņas no tautiskā laikmeta*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1994. 481. lpp.

³⁶ Cimdiņa, A. *Piebalgas Teksts: Brāļu Kaudzīšu romāns Mērniciu laiki*. Rīga: Zinātne, 2011. 19. lpp.

³⁷ Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926. 21. lpp.

³⁸ Miesnieks, K. *Mana dzīve un darbs mākslā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1959. 15. lpp.

³⁹ Kaudzīte, M. *Atmiņas no tautiskā laikmeta*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1994. 481.- 482. lpp.

1.1.Laikmeta raksturojums - Zemnieku stāvoklis Vidzemes guberņā un mērniecības darbi 19. gadsimtā

„Mērniece laiki” raksturotajos Vidzemes guberņas pagastos 19. gadsimta otrajā pusē zemnieki bija vislielākā iedzīvotāju grupa, kurai bija jāuztur visa valsts. Tajā laikā apzīmējums „zemnieks” tika lietots kā kārtas nosaukums⁴⁰, kas apzīmēja ne tikai kalpus un saimniekus, bet arī citus lauciniekus.

19. gadsimta notikumus un zemnieku likumu izstrādi noteica trīs komponenti – valdības politika, muižnieku pozīcija un zemnieku reakcija.⁴¹

Ar ķeizara Aleksandra I lēmumu 1804. gada 20. februārī tika apstiprināts likums, kam bija jāuzlabo zemnieku situācija Vidzemes guberņā. Tas bija pirmais likums 19.gadsimtā, kuram bija jānosaka Vidzemes zemnieka stāvoklis. 1804. gada likumā Vidzemes zemnieki tika iedalīti muižas ļaudīs un arājos, un tie izšķīrās saimniekos, viņu kalpos un vaļiniekos jeb darba cilvēkos.⁴² Likums noteica, ka zemnieku mājām jāklūst mantojamām, saimniekus turpmāk varēja sodīt tikai ar tiesas spriedumu. Pēc likuma izdošanas tika radīta arī pagasta tiesa, kur bija trīs locekļi – viens muižnieka, viens saimnieka un viens kalpu iecelts. Pēc likuma zemniekiem bija jāmaksā nodevas un jāpilda klaušas. To vērtību bija jāuzliek atbilstoši zemes vērtībai. Zemnieku zemi bija jāpārmēra, jānovērtē un atbilstoši jāuzliek klaušas un nodevas, kuras ierakstīja valdības apstiprinātā vaku grāmatā.

1804. gada instrukcijas noteica, ka mērīšanas darbos jāvadās no agrākajiem ruļļiem, bet ja ir strīdu situācijas, tad jāpārmēra gan zemnieku, gan muižas zeme un plāni jānodod attiecīgajai instancei. Holvigs apgalvo, ka tieši valdības likumi un muižnieku nepieciešamība pēc zemes plāniem iekļāšanās nolūkos bija pamats lielajiem mērniecības darbiem, uz kuriem tad arī tika veidoti gandrīz visi Vidzemes zemes iepirkšanas dokumenti.⁴³

Jau pirms dzimtbūšanas atcelšanas notiekot Vidzemes zemju mērniecības darbiem 1805. gadā Rīgas komisijas priekšnieks ziņoja iekšlietu ministram: „Vidzemes zemju mērīšana ir tīrais šarlatānisms un zemju gradācija pedantiska krāpšana, jo saimnieks cenšas pievilt muižnieku uz zemes lieluma, bet muižnieks zemnieku uz zemes labuma rēķina. (...)”

---

⁴⁰Mieriņa A. Zemnieki un lauksaimniecība. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 72. lpp.

⁴¹Mieriņa A. Zemnieki un lauksaimniecība. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 75. lpp.

⁴²Dreimanis, P. *Vidzemes zemnieku cīņa par savām tiesībām 19. gs.* Rīga: Ģenerālkomisijas Latvijas Vidusskolu Skolotāju Kooperatīva, 1928. 16. lpp.

⁴³Holvigs, P. Materiāli zemes īpašumu nostiprināšanai un mērniecības darbu vēsture. *Mērniecības un Kultūrtehniskas Vēstnesis*, 1930, 1. aprīlis, 69.-70. lpp.

Kā muižnieks, tā saimnieks cenšas ar savām dāvanām pārsolīt mērnieku, kura astrolabs⁴⁴ tad novirza dāvinātāja robežu (...) uz tā kaimiņa pusi, kas (...) nebija laikā devis mērniekam kukuli.”⁴⁵ A. Švābe šo spriedumu vērtē kā pārspīlētu, bet tomēr ar savu daļu patiesības.

Vidzemē zemnieku saimniecību vērtības izteic arklos un dālderus. Ar 1804.g. Vidzemes likumiem arklu iedalīja 80 dālderus.⁴⁶ Visaugstāk dālderus tika vērtēta aramzeme, bet zemāk lielas pļavas platības. Blakus dālderim zemes vērtību izteica arī ar pūrvietām ziemāju laukā jeb trešo daļu aramzemes.

19. gadsimta pirmajā pusē muižnieki pēc iespējām centās paaugstināt zemnieku klaušas un nodevas. Tam labi kalpoja zemnieku zemes pārvērtēšana. Ar to tad arī paaugstināja nodevas un klaušas, kas tika aprēķinātas pēc zemnieku māju vērtības dālderus.⁴⁷

Arveds Švābe pievērš uzmanību mērnieka lielajai lomai notikumos: „(...) zemnieki un viņu kungs centās cits citu pārspēt ar mērnieka piekukuļošanu: no viņa atkarājās, kur tika vilkta mājas robeža un kādā labuma grādā vai zemes katēgorijā viņš ieskaitīja saimnieka laukus, pļavas, ganības. Lai izpatiktu muižniekiem, daži mērnieki pat smiltājus un purvus novērtēja par derīgu zemi (...). Tomēr parastais paņēmiens (...) bij mežu un noru ieskaitīšana kultūras zemē, (...)”⁴⁸.

Interesanti, ka pēc A. Švābes datiem pirmais latviešu sīkgruntnieks Vidzemē bija Jukums Rocis, kurš 1806. gadā izpirka par dzimtu vienu Voleru muižas māju Rīgas apkārtnē.⁴⁹

1809. gadā tika izdots 1804. gada likuma papildinājums⁵⁰, kurā bija veikti daži precizējumi un īpaši uzmanība bija pievērsta kalpu stāvoklim. Vidzemē 1809. gadā arī apstiprināja novērtēšanas tabulas pie muižām esošo zemnieku zemes uzmērīšanai. Vērtējumi iedalījās: 1) aramzeme ar dārziem; 2) meža zeme; 3) pļavas.⁵¹ 1809. gada papildinājumi noteica, ka visi zemes ierīcības darbi nonāca muižniecības rokās.

1809. gada likums paredzēja, ka strīdu gadījumos tuvākajos sešos gados jāveic speciāla mērīšana. Likums arī paredzēja, ka mērīšanas darbi jāsedz pašam muižniekam. Arī Holvigs secina, ka mērīšanas darbi tika veikti divos gadījumos: pirmkārt, kad muižnieki vēlējās

---

⁴⁴ Astrolabs - instruments, ar kuru varēja noteikt platuma grādus.

⁴⁵ Švābe, A. *Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā*. Rīga: Latvijas Zemnieku Savienības spiestuve, 1930. 149. lpp.

⁴⁶ Svarāne, A. *Saimnieks un kalps Kurzemē un Vidzemē XIX gs. vidū: Sociālekonomisks apcerējums*. Rīga: Zinātne, 1971. 35. lpp.

⁴⁷ Zālītis, F. *Latvija XIX gadu simtenī*. Grām: Latvija XIX gadu simtenī: Latvijas Augstskolas st. docenta Fr. Zālīša lekcijas 1990/91. Akadem. g. Rīga: Studentu klubs, 1991. 118.-119. lpp.

⁴⁸ Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914*. Rīga: Daugava, 1958. 86. lpp.

⁴⁹ Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914*. Rīga: Daugava, 1958. 147. lpp.

⁵⁰ Mednis, A. *Agrārais jautājums un zemes reformas Latvijā: Vēsturisks apskats, agrārā jautājuma problēmas, zemes reformas gaita un sasniegumi*. Rīga: Latvijas Kultūras spiestuve, 1924. 23. lpp.

⁵¹ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 36. lpp.

paaugstināt kļaušu lielumu, bet zemnieks nepiekrīta un otrkārt, kad muižnieki liek izmērīt savus īpašumus, lai noteiktu taisnīgas un stingras kļaušas. Ruļļi tika pagatavoti vairākos eksemplāros: galveno plānu oriģināls glabājās pie muižnieka, otrais eksemplārs muižniecības arhīvā un gadījumos, kad muiža ieķīlāta, tad bija arī trešais eksemplārs, kurš glabājās virstiesas hipotēku nodaļā.⁵²

1809. - 1823. gadam kadastra izveidošanai sanāca 4 revīziju komisijas, kuras drīz tika apvienotas vienā, Valkas revīzijas komisijā, kura gan savu darbību beidza 1823. gadā. Katram muižniekam šai komisijai bija jānorāda savu zemnieku zeme dālderis un arī viņu nodevu vērtība, tad tika izsaukti zemnieku pārstāvji, kuriem bija jāapstiprina, ka tiem pret muižnieku norādītajām ziņām nav iebildumu un visbeidzot, tika veikts ieraksts vaku grāmatās. Gadījumos, kad zemnieki nepiekrīta muižnieku sniegtajām ziņām zemi vajadzēja uzmērīt un novērtēt. No jauna uzmērīja tikai tur, kur nebija vecāki plāni vai tie bija nolietojušies, vai arī tur, kur zemju īpašnieks vēlējās sastādīt saimnieciskus plānus. Tālāk komisijas sastādītos vaku grāmatu projektus nosūtīja apstiprināšanai uz Pēterburgu sevišķai komisijai. Gan zemes mērīšanas, gan vērtēšanas darbus veica pēc rīkojumiem, kuri bija izdoti un pastāvēja jau no zviedru laikiem.⁵³

Arveds Švābe vērš uzmanību uz reprezentatīvo jeb izlases metodi, kad mērnieks pēc muižnieka pasūtījuma izmērīja tikai dažas tipiskākās saimniecības un pēc šiem datiem noteica kļaušas arī pārējiem šī muižnieka saimniekiem.⁵⁴ Sakarā ar nepilnīgo zemes uzmērīšanu un novērtēšanu vairāki saimnieki pat atteicās pieņemt jaunās vaku grāmatas, jo vēlējās, lai notikušais tiktu pārskatīts vēlreiz pienācīgi.

Sekojošajā Igaunijas un Kurzemes guberņas piemēram, dzimtbūšana Vidzemē tika atcelta 1819. gada 26. martā. Brīvlaišanas likumu, kurš sastāvēja no 658 pantiem, visās Vidzemes draudžu baznīcās izsludināja 1820. gada 12. martā.⁵⁵ Lai gan pēc brīvlaišanas zemnieki ieguva personīgo brīvību, tomēr zeme tika pasludināta par muižnieku īpašumu jau ar likuma 1. nodaļas 1. pantu.⁵⁶ Arī pati brīvība nenāca uzreiz. Pirmā puse saimnieku brīvlaišanu piedzīvoja 1823. gada 23. aprīlī, bet otra puse saimnieku – tieši pēc gada, taču pusei kalpu un muižas ļaužu uz to bija jāgaida vēl viens gads, bet otra puse kalpu un muižas ļaužu tika brīvlaisti tikai 1826. gada 23. aprīlī.⁵⁷

⁵²Holvīgs, P. Materiāli zemes īpašumu nostiprināšanai un mērniecības darbu vēsture. *Mērniecības un Kultūrtehnikas Vēstnesis*, 1930, 1. aprīlis, 69.-70. lpp.

⁵³Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 36. lpp.

⁵⁴Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914.* Rīga: Daugava, 1958. 90. lpp.

⁵⁵Punka, A. *Latviešu Zemnieku Likteņgaitas Pagātnē.* Rīga: Lauksaimniecības pārvalde, 1940. 21. lpp.

⁵⁶Mednis, A. *Agrārais jautājums un zemes reformas Latvijā: Vēsturisks apskats, agrārā jautājuma problēmas, zemes reformas gaita un sasniegumi*, 31. lpp.

⁵⁷Punka, A. *Latviešu Zemnieku Likteņgaitas Pagātnē*, 22. lpp.

Visām muižnieku un zemnieku agrārajām attiecībām pēc Vidzemes brīvlaišanas likuma vajadzēja balstīties uz brīvu līgumu pamata starp muižnieku un zemnieku. Muižniekiem bija tiesības slēgt mutiskus un rakstiskus nomas līgumus uz īsiem termiņiem.

1819. gada Vidzemes zemnieku likums un 1860. gada 13. novembra Vidzemes zemnieku nolikums arī norādīja, ka pie zemnieku ļaužu kārtas pieder ikviens, kas pierakstīts pie kāda pagasta, ko bieži tā laika literatūrā sauc par valsti. Zemnieks bija piederīgs tam pagastam, kurā dzīvoja un bija pierakstīts sasniedzot nodokļu maksāšanas vecumu.

1819. gada likums pilnībā izmainīja situāciju. Strīdīgie gadījumi mērniecībā turpmāk tika iesniegti draudzes tiesnesim. Ar šo likumu savu publiski- tiesisko nozīmi arī sāka zaudēt vaku grāmatas līdz pat 1845. gadam.⁵⁸ Šajā gadā sāka kārtot kvotas zemes izdalīšanas jautājumu, kas vēl pat 1869. gadā bija strīda objekts.

Valkas mērīšanas revīzijas komisijas vietā 1823. gada oktobrī Vidzemē nodibināja mērīšanas komisiju, kura veica arī kroņa muižu uzmērīšanu un regulēšanu.⁵⁹

1830. gadā turpinājās kroņa muižu mērīšana, jo vēl 1819. gadā bija izmērītas tikai 18, un pārējās 83 Vidzemes kroņa muižās klaušas un nodevas joprojām bija pēc vecajām vaku grāmatām.⁶⁰

Lai gan Vidzemē dzimtbūšanu atcēla vēlāk, tomēr tās zemniekiem ātrāk kā kurzemniekiem, jau 1832. gadā, tika atļauts pāriet dzīvot uz pilsētām.⁶¹ Šajā laikā īpaši aktuāla bija cilvēku uzvārdu problēmu, jo līdz tam izmantotais vārds un mājas nosaukums vairs nebija pietiekoši atpazīstams, un 1822. gadā un 1826. gadā Vidzemē tika doti uzvārdi. Taču dotie uzvārdi iegāja lietošanā pamazām.

Saimnieciski zemnieks joprojām bija tik ļoti nodarbināts muižās, ka pašu saimniecībām neatlika laika. Tam klāt nāca īpaši smags neražas laiks – 1838., 1839. un 1840. gads. 1841. gada pavasarī sākās bads, kurš sevišķi smags bija tieši Cēsu un Valkas apriņķos.⁶² 19. gadsimta 40. gadu sākumā zemnieki mēģināja izceļot uz Krievijas dienvidu guberņām, kas tobrīd bija arī vienīgā zeme, kur zemnieks varēja reāli izceļot. Turklāt ar šo zemi latviešu zemnieki vēl saistīja cerības tikt pie labākas dzīves. V. Zelče savā darbā par zemnieku izceļošanu tā paša gadsimta 60. gados piemin šo izceļošanu kā „pirmo zemnieku pārceļošanas

⁵⁸Holvigs, P. Materiāli zemes īpašumu nostiprināšanai un mērniecības darbu vēsture. *Mērniecības un Kultūrtehniskas Vēstnesis*, 1930, 1. aprīlis, 69.-70. lpp.

⁵⁹Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 38. lpp.

⁶⁰Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914.* Rīga: Daugava, 1958. 185. lpp.

⁶¹Mieriņa A. Zemnieki un lauksaimniecība. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres.* Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 77. lpp.

⁶²Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914.* Rīga: Daugava, 1958. 192. lpp.

vilni”.⁶³ Protams, šis pārceļošanas mēģinājums arī tika apspiests, jo pret to iebilda varas iestādes, baznīca un vietējā muižniecība. Izceļot izdevās tikai nedaudziem.

1841. gadā tika nodibinātas Domēņu valdes, kuras 1859. gadā apvienoja Baltijas guberņu domēņu valdē, un tā pārzināja valsts muižu zemju mērīšanu, nomas un nodokļu lietas Vidzemē.⁶⁴

1845. gadā tika izdota instrukcija Valsts muižu novērtēšanai un iedalīšanai Vidzemē, pēc kuras var šķirot un iedalīt mežus un pļavas, ko papildina tabulas.⁶⁵

Nepieciešamība pielāgoties tirgum veicināja kļaušu nomaiņu ar naudas nomu un kļaušinieku nomaiņu ar brīvā līguma algoto darbaspēku.⁶⁶ Par vienu no galvenajiem kļaušu sistēmas krīzes pamatiem tiek uzskatīts nomas objektu zemais ienesīgums. Tas savukārt tiek saistīts ar zemnieku saimniecību pagrimšanu, jo zemniekiem nebija laika, lai apstrādātu savus laukus. Bieži zemnieku saimniecības grima parādos vai tika izūtrupētas, zemnieki - izlikti no mājām.

Bija nepieciešams jauns saimnieciskais virzies. To saprata arī daļa Vidzemes muižnieku ar H. Felkerzānu priekšgalā, kura izstrādātajā projektā tika paredzēta naudas nomas ieviešana, māju pārdošana zemniekiem un zemnieku zemes norobežošana no muižas zemes.⁶⁷ 1849. gadā tika apstiprināts zemnieku likums, kurš gan tika apstiprināts kā pagaidu likums uz 6 gadiem. Tajā bija atmests „Brīvā līguma” princips un kļaušu rentes vietā pakāpeniski bija jāpāriet uz naudas renti.⁶⁸ Naudas noma zemniekiem deva lielāku saimniecisko patstāvību un lielāku ieinteresētību saimniecību darbos. Ar šo likumu tomēr bija arī atļauts pievienot pie muižu zemes daļu jeb kvotu no zemnieku zemes. Arī šī apstākļa nokārtošanā lielu lomu ieņēma mērniki.

Mērniki uzmērīšanu Vidzemē veica vadoties pēc instrukcijas. 19. gadsimta otrās puses mērniecības darbi Vidzemē norisinājās pēc jau 1825. gada 11. aprīļa ģenerālgubernatora Pauluči apstiprinātās instrukcijas mērnikiem uzmērīšanai Vidzemē, pēc kuras visumā, ar dažiem labojumiem un papildinājumiem veica mērīšanas darbus līdz pat 1906. gadam⁶⁹ :

1) Speciāluzmērīšana un ierīkošana

⁶³ Zelče, V. Pirmā latviešu emigrācijas kampaņa, *Latvijas arhīvi*, 3. nr., 1999. 79. lpp.

⁶⁴ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 52. lpp.

⁶⁵ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 44. lpp.

⁶⁶ Svarāne, A. *Saimnieks un kalps Kurzemē un Vidzemē XIX gs. vidū: Sociālekonomisks apcerējums*, 167. lpp.

⁶⁷ Svarāne, A. *Saimnieks un kalps Kurzemē un Vidzemē XIX gs. vidū: Sociālekonomisks apcerējums*, 181. lpp.

⁶⁸ Punka, A. *Latviešu Zemnieku Likteņgaitas Pagātnē*, 23. lpp.

⁶⁹ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 41.,45. lpp.

Mērniekam, kuram jāveic uzmērīšana vispirms bija viss jāapskata dabā un jānosprauž „direkcijas” līnija. Šī līnija tika tālāk pieņemta par bāzi visiem mērīšanas darbiem. Mērīšanas darbos tika izmantoti nepieciešamie instrumenti – menzula, cirķelis, mērogs, alidāde, atstroļabija, kompass, transportieris, mērīšanas šņores un ķēde. Katram mērniekam mērīšanas darbiem jāpieaicina 5 – 12 strādnieki, kurus var mainīt ne biežāk kā 1 nedēļas laikā. Darbu sākumā pagasts piešķir mērniekam vienu strādnieku, kurš palīdzēja viņam līdz darbu beigām un nebija maināms. Par katru nepaklausību strādniekus varēja nodot pagasta tiesai sodīšanai. Mērīšanas darbos katru dienu uz lauka ar zīmuli uzzīmētais vakarā tika pārvilkts ar tušu.⁷⁰

2) Pirmplānu un tīrplānu zīmēšana, izkrāsošana un apzīmēšana

Pirmplāni un tīrplāni skaidrības un saskaņotības dēļ bija jāizzīmē, jāizkrāso un jāapraksta vienādi. Plānu izstrādāšanai un izdaiļošanai tika pievērsta sevišķa vērība.⁷¹

3) Zemju kultūrveidu platību aprēķināšana, novērtēšana un eksplikācijas sastādīšana

Zemnieku zemju šķirošana tika veikta muižas pārvaldnieka, 1 pagasttiesas un 1 pagastvaldes pārstāvja, kā arī šķirojamās mājas saimnieku klātbūtnē, bet vērtību aprēķināšanai lietoja zviedru vērtēšanas tabulas. Pie šķirošanas un vērtēšanas bija jāievēro zemes stāvoklis un sastāvs, kā arī mitruma apstākļi. Eksplikācijas dati par muižas un zemnieku zemēm tika sakārtoti burtnīcās.⁷²

4) Tālākā mērnieka rīcība pēc pabeigtās uzmērīšanas, platību un vērtību aprēķināšanas, kā arī sadalīšanas projekta sastādīšanas un starpgabalu apmaiņas starp atsevišķām mājām un muižu

Svarīga loma bija robežu projektēšanai, jo tas bija jāpaveic tā, lai vienam saimniekam netiek tuvāki un labāki zemes gabali kā otram, un, lai robežas būtu pēc iespējas ar taisnām līnijām. Robežu projekts uz pirmplāna bija uzzīmēts ar zīmuli un jāiesniedz mērīšanas regulēšanas komisijai pārbaudei. Kad iesniegtie dokumenti tika atzīti par labiem, tad tie tika nodoti atpakaļ mērniekam, lai viņš varētu sākt robežu izlikšanu dabā un jaunu tīrplānu, aprēķinu un aprakstu sastādīšanu, kurus pēc tam divos eksemplāros atkal no jauna bija jāiesniedz komisijai galīgai revidēšanai un apstiprināšanai. Ja komisiju neapmierināja robežu projekts, tad komisija nodeva lietu komisijas mērniekam, kurš to izskatīja dabā uz vietas.⁷³

5) Mežu vērtēšana un iedalīšana

⁷⁰ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 41.- 42. lpp.

⁷¹ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 42. lpp.

⁷² Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 42.- 43. lpp.

⁷³ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 43. lpp.

Mežus vērtēja un attiecīgi pēc tam arī iedalīja īpaši sarežģīti, tāpēc šo procesu bieži nodalīja, jo mērniekam bija jāuzmēra platības pat pēc koku sugām.⁷⁴

6) Robežu izlikšana

Pēc robežu beidzamās apstiprināšanas komisijā mērniekam pēc plāna bija jāizliek robežu zīmes dabā. Robežzīmes bija kupīci un krustakmeņi. Šis process varēja notikt tikai mērnieka uzraudzībā, un to nevarēja veikt tikai kāds no palīgiem.⁷⁵

7) Dažādi citi noteikumi, kas bija jāizpilda mērniekiem

Mērniecības darbu laikā par to attīstību mērniekam bija jāziņo komisijai. Arī neskaidrību gadījumos, kad mērnieks nezināja, kā kādā konkrētā situācijā rīkoties, mērniekam bija jāgriežas pie komisijas. Komisija izmeklēja arī sūdzības un strīdus par mērīšanas darbiem. Mērāmajā muižā mērniekam piešķīra dzīvokli, kuru apkurināja pa brīvu, bet atalgojumu mērnieks saņēma pēc komisijas noteikumiem. Muižas pārvaldniekam bija jāuzrauga, lai mērīšanas zīmes netiktu pārgrozītas un bojātas. Interesanti, ka tika minēts arī, ka mērnieka un viņam padoto darbinieku pienākums bija ar apkārtējiem iedzīvotājiem apieties pieklājīgi.

1851. gada 19. novembrī Vidzemes Gubernas Valde izdeva rīkojumu Nr. 68, kurš noteica, ka mērniecības darbus muižās un zemnieku zemēs ir tiesības veikt Vidzemes bruņniecības zvērinātiem mērniekiem.⁷⁶ Interesanti, ka par mērniekiem pēc Landrātu kolēģijas ieskatiem pieņēma dažādas personas, liela daļa bija bez speciālas izglītības. Šāda kārtība pastāvēja līdz 1894. gadam, kad tika ieviesta jauna kārtība zvērināto mērnieku apstiprināšanai.⁷⁷

1853. gadā tika izdota instrukcija jaunu vaku grāmatu sastādīšanai.⁷⁸ Jaunās vaku grāmatas bija jā sastāda vismaz divos eksemplāros, no kuriem vienam bija jābūt vācu valodā.

50. gadu sākumā Vidzemes privātmuižās ieviesās jauktā noma. Naudas noma vispirms izplatījās ekonomiski attīstītākajos pagastos.⁷⁹ Piebalgā jau dažus gadus pirms vispārīgās kļaušu atcelšanas visi muižu saimnieki bija „pavieglā” naudas nomā un līdz 1878. gadam 343

⁷⁴ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 44. lpp.

⁷⁵ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 44. lpp.

⁷⁶ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 45. lpp.

⁷⁷ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 45. lpp.

⁷⁸ Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874-1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934. 40. lpp.

⁷⁹ Strods, H. *Lauksaimniecība Latvijā: Pārejas periodā no feodālisma uz kapitālismu 18.gs. 80. gadi – 19.gs. 60. gadu sākums.* Rīga: Zinātne, 1972. 302.-303. lpp.

mājas bija iepirktas par dzimtu.⁸⁰ Lai gan pēc likuma bija ieviesta pāreja uz naudas nomu, Vidzemē tieši muižnieku nostājas dēļ vēl 1859. gadā 71% saimniecību bija klaušu nomā.⁸¹

Pamatojoties uz 1859. gada 25. novembra un 1869. gada 3. marta ukaziem sākās zemes pārdošana muižu zemniekiem.⁸² Lai gan pirmie latviešu gruntnieki Vidzemē radušies uz 1804. gada likuma pamata, sākumā māju pirkšana noritēja gausi, jo no 1823. gada līdz 1850. gadam tika pārdotas tikai 36 mājas. Vidzemē māju iepirkšana salīdzinot ar Kurzemi notika agrāk, tomēr arī gausāk. Māju pirkšanu „par dzimtu” sākumā kavēja zemnieku neticība muižnieku piedāvājumiem un samērā augstās zemes cenas. Līdz 1861. gadam Vidzemē mājas bija iepirkuši tikai 209 saimnieki, kas sastādīja 0,5 %. Pārdošanas tempi krasi mainījās un ja 1852. gadā 0,07% klaušu zemes bija zemnieku īpašumā, tad 1882. gadā muižnieki bija pārdevuši zemniekiem jau 64,46% zemnieku zemes.⁸³ Strauji māju pirkšana palielinājās sešdesmitajos gados un īpaši no 1865. gada līdz 1875. gadam, kad zemniekiem tika pārdotas ap 12 000 mājas.⁸⁴ Māju pirkšanas drudzis sasniedza kulmināciju 1873. gadā. Zemniekam bija visai liela atkarība no zemes pārdevēja, kamēr teritorija nebija izpirkta.

Pēc Vidzemes guberņas zīmētavas fonda datiem, kuros kopumā pieejami 63 uzmērījumu plāni par Cēsu apriņķi, kurā tolaik ietilpa arī Piebalga, tikai 4 plāni sastādīti 19. gadsimta otrajā pusē, vēl 22 sastādīti 19. gadsimta pirmajā pusē, savukārt 10 ir bez datējuma un atlikušie sastādīti agrāk par autora darba laika periodu.⁸⁵ 19. gadsimta otrajā pusē sastādītie plāni datēti ar 1863. gadu – Odzienes muižas apkārtnē⁸⁶, 1863. gadu - Zvirgzdīnu apkārtnē⁸⁷, 1867. gadu - Katrīnas muižas apkārtnē⁸⁸ un 1884. gadu - Raunas muižas apkārtnē⁸⁹. Tomēr jāprecizē, ka, piemēram, lai gan Raunas muižai piederošā zemes gabala uzmērījumu plāns datēts ar 1884. gadu, tomēr īsā informācija uz paša plāna paskaidro, ka mērniecības darbi šī plāna sastādīšanai veikti jau 1876. gadā.

19. gadsimta beigās brīvas zemes Vidzemē vairs nebija palicis pārāk daudz un zemnieki saskārās ar grūtībām iegūt pašiem savas mājas. Šādu situāciju savās atmiņās apraksta arī vēlākais virsnieks Rūdolfis Bangerskis. Viņa tēvam ar jauno māju meklēšanu Vidzemē pavisam neveicās, jo Ogres pagastā viņu apkrāpis paziņa, kurš arī vēlējies konkrēto īpašumu.

---

⁸⁰ Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926. 21. lpp.

⁸¹ Mieriņa A. Zemnieki un lauksaimniecība. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 80. lpp.

⁸² Mieriņa A. Zemnieki un lauksaimniecība. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 84. lpp.

⁸³ Punka, A. *Latviešu Zemnieku Likteņgaitas Pagātnē*, 24. lpp.

⁸⁴ Punka, A. *Latviešu Zemnieku Likteņgaitas Pagātnē*, 25. lpp.

⁸⁵ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2760. f., 1.apr., 1.- 63. l.

⁸⁶ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2760. f., 1.apr., 34. l, 1. lp.

⁸⁷ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2760. f., 1.apr., 63. l, 1. lp.

⁸⁸ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2760. f., 1.apr., 24. l, 1. lp.

⁸⁹ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2760. f., 1.apr., 40. l, 1. lp.

Galū galā ģimenei paveicies un viņi iepirkuši Zuņģu mājas, kuras atrodas mūsdienu Amatas novadā.⁹⁰

Klaušu likvidēšanas process Vidzemē nebija viegls un tikai 1868. gadā ar likumu tika aizliegtas klaušas, bet faktiski tās izbeidzās tikai septiņdesmitajos gados.

Savukārt 1865. gadā tika nodibināta regulēšanas komisija valsts muižām Baltijas guberņās, kas pastāvēja līdz 1893. gadam un kuras dienestā bija 212 mērnieki.

60. gadu likumi bija pamats zemes īpašnieku slānim, un zemnieki savā īpašumā varēja iegūt zemi, bet tas diemžēl izraisīja arī zemnieku noslāņošanos. 1860. gada likumos tika noteikts arī, ka nevienam nevar piederēt vairāk kā viens arkls jeb 80 dālderu zemes viena pagasta robežās. Tāpat zemnieki nevarēja arī pārdot mazāk kā 10 dālderu teritoriju, no savas mājas zemes, bet varēja iznomāt.⁹¹ Tas noveda pie tā, ka Vidzemē vidējās muižnieku muižu pārdotās lauku mājas zemniekiem platības ziņā bija lielākas kā citur Baltijā.

Šis gadsimts tika aizvadīts ne tikai izdodot zemnieka stāvokli mainošus likumus, bet arī plašos nemieros. Par pamatu tiem bija gan zemniekus neapmierinošais stāvoklis, gan nevēlēšanās kārtot lietas ar muižniekiem, gan dažādas baumas, kuras stimulēja neražas un bada periodi. Jau gadsimta sākumā, 1802. gadā, nevēlēšanās kārtot saistības tieši caur muižniekiem, kļuva par cēloni plašiem Kauguru nemieriem. Lielākoties zemnieku nemieri tika apspiesti ar bardzību un karaspēku, bet tie atstāja paliekošu nozīmi uz tālākajiem lēmumiem. Tuvojoties gadsimta vidum, kad sava stāvokļa nomākti zemnieki centās izceļot uz Krievijas dienvidu guberņām, zemnieki pieredzēja lielas represijas. Šo nemieru kulminācija bija 1841. gada konflikts Veselavas muižā un Jaunbebros. Pāris gadus vēlāk zemnieki savus protestus pauda arī pārejot pareizticībā. Nemierus izraisīja arī muižnieku patvaļa 60. gados, kad no mājām tika izlikti zemnieki un uzlikti smagi māju nomas noteikumi. Zemnieki savas sūdzības rakstīja ne tikai augstākajām valdības iestādēm, bet pat ķeizaram.⁹² Kopumā par nemieriem jāsecina, ka zemnieki reaģēja uz katru mazo cerību, kas varētu uzlabot viņu stāvokli.

19. gadsimta beigās 79% Latvijas teritorijas iedzīvotāju skaitījās joprojām zemnieku kārtai piederīgi.⁹³

---

⁹⁰ Bangerskis, R. *Mana mūža atmiņas: Pirmā grāmata: No ganuzēna līdz virsniekam; No karaskolas līdz Kara akadēmijai; Pirmais pasaules karš un latviešu strēlnieki*. Kopenhāgena : Imanta, 1958. 12.-13. lpp.

⁹¹ Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914*. Rīga: Daugava, 1958. 228.-229. lpp.

⁹² Mieriņa A. Zemnieki un lauksaimniecība. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 75.- 81. lpp.

⁹³ Mieriņa A. Zemnieki un lauksaimniecība. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 92. lpp.

1.2. Mērniecības darbu atspoguļojums „Mērnieku laikos”

„Tagad nu, Oļiņa tēv, ir skaidri zināms, ka nākošā pavasarī būs mērnieki klāt,” viņš [runas vīrs Prātnieks – Z. Braunfeldes kom.] iesāka tūliņ un tā, kā mēdza runāt par tādām lietām, kas ir sen gaidītas un nu pēdīgi sagaidītas⁹⁴ – šādi „Mērnieku laiku” grāmatas autori ceturtajā nodaļā pirmo reizi piemin mērnieku ierašanos.

Runas vīrs jeb pagasta vietnieks paziņo, ka mērnieki ieradīsies pavasarī. No zemnieku reakcijas jāsecina, ka viņu ierašanās jau kādu laiku gaidīta, bet tajā pašā laikā no tās arī baidījās un par to vieni no pirmajiem uzzināja tieši runas vīri. Acīmredzot zemnieki visvairāk baidījās no sliktu robežu iedalīšanas.

Zemniekiem bija svarīgi, lai pēc mērīšanas būtu labas robežas, jo tas jau šai laikā, kad bija sākusies zemnieku noslāņošanās, varēja uzlabot ražību un atvieglot darbu, kā rezultātā arī paceltu viņu „stāvokli” sabiedrības acīs.

Tālāk ziņas par mērnieku ierašanos izplatās no mājas uz māju. Viss pagasts bija satraukuma pilns. Jau pirms mērnieku ierašanās zemnieki uztraucās, vai šis notikums nesanaidos apkārtējos. Šajā romānā informāciju par mērnieku ierašanos zemnieki saņēma vismaz pus gadu iepriekš. Pati mērīšana ilga no pavasara līdz augustam.

Jau piektajā nodaļā parādās mērnieku laiku lielākā problēma, ko Kaudzītes izsaka caur dievticīgās un taisnīgās Ilzes tēlu: „Tie viņi ir gaidāmie mērnieku laiki, un tādos laikos izbirst mazajiem taisnībai cauri, it kā sīkie graudi vēteklim.”⁹⁵ Autori pareizi novērtējuši šo laiku specifiku, ka zemnieki joprojām būdami kā kārta visai zemu, nespēja neko ietekmēt ne pagasta tiesā, kur nu vēl valdībā.

Matīss Kaudzīte norāda, ka Piebalgā īpaši izplatīta bija sīksaimniecība un reti kur zemes platība sasniedza 120 pūrvietas un vairākumam bijis no 60 līdz 80 pūrvietu.⁹⁶ Lielā mērā to var izskaidrot ar Piebalgas atrašanos Vidzemes augstienē, kur zeme nebija lauksaimniecībai labvēlīga, turklāt, kā norāda K. Kļaviņš, palielinoties cilvēku skaitam tur zemes bija palicis ļoti maz.⁹⁷

Pašus mērniecības darbus veica viens galvenais jeb „īstais”⁹⁸ mērnieks, viņa vecākais palīgs un vairāki citi palīgi. Vecākajam mērnieka palīgam, kurš bija kā sava veida vietnieks, bija pienākums jauno robežu izdzīšana, bet galvenais mērnieks tās jau bija iezīmējis rullī.⁹⁹

⁹⁴ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 46. lpp.

⁹⁵ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 90. lpp.

⁹⁶ Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926. 23. lpp.

⁹⁷ Kļaviņš, K. „Mērnieku laiki” eiropieša acīm: *Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads*. Zalcburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012. 18. lpp.

⁹⁸ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 101. lpp.

⁹⁹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 170. lpp.

Interesanti, ka mērnika palīgi, kas bija gados jauni cilvēki, nebija latvieši, bet vēlējās apgūt latviešu valodu. Mērnika palīgi runāja vācu valodā.¹⁰⁰ Mērnika palīgus pagastā uzrunāja arī par jauniem kungiem: „Patlaban bija atnākuši arī visi palīga mērniki jeb jauni kungi, kā slātavieši un čangalieši viņus sauca (...).”, kas liecina par cieņu, ko zemnieki vēlējās pret tiem izrādīt.¹⁰¹

Mērniks bija ģērbies greznāk kā vietējie zemnieki – ikdienā aplikdams arī zelta pulksteni un gredzenus.¹⁰²

Sākumā tika atvestas mērnika mantas. Uz šo notikumu muižas kungs uzaicināja abu mērāmo pagastu vietniekus.¹⁰³ Mērnīkam bija jāierodas pie pagasta vietniekiem uz sarunu, lai vienoties par mērīšanas procesu. Pagasta vietniekiem nebija skaidrs, kādu tad amatu vai stāvokli mērnīks ieņem, tāpēc izturējās pret viņu kā augstmani, klanoties un neiebilstot ne vienu vārdu. Arī O. Čakars secina, ka, lai gan pagastu vietnieki bija oficiāli pagasta pašpārvaldes darbinieki, viņu uzvedību var raksturot ar nezināšanu un stāvokļa neizpratni, jo mērnīks bija tikai lielkunga nolīgts ierēdnis, kuram bija jāveic noteikts uzdevums.¹⁰⁴ Lielkungs mērnīkam deva arī vairākas istabas muižā, kur apmesties. Atsevišķa istaba tika ierādīta arī mērnīka kučierim, kur viņš varēja apmesties kopā ar sievu, lai vienmēr būtu mērnīka tuvumā, kad bija jādodas tālākos braucienos.

Mērnīks ieradās uz sarunu, lai vienotos, ka saimniekiem jādod viņam strādnieki, jo tie labāk zina apvidu un neizbrādās zemi, kā arī vienmēr zinās paskaidrot, cik augstu ceļas ūdenstilpnēs līmenis, kā arī kas ir atmata vai pļava. Mērnīks prasīja arī piecpadsmit dienas katram saimniekam, lai izmērītu to robežas. Par katru dienu mērnīks piedāvāja maksāt divdesmit vienu ar pusi kapeikas. Kad mērīšana būs noslēgusies, mērnīks solīja izmaksāt abiem pagastiem kopā goda maltīti.¹⁰⁵ Braukādams pa pagastu galvenais mērnīks tika vests ar zemnieku iejūgtiem zirgiem.

Zemnieku mājās mērnīka vecākais palīgs un pārējie palīgi tika sagaidīti ar svētku mielastu un dažādiem dzērieniem. Zemnieku sēta bija izpušķota un klētī vecākajam palīgam bija sagatavota gulta, bet jaunākie mērnīki gulēja turpat uz zemes. Sarīkotajā pasēdēšanā mērnīkiem piedāvāja pat brendiju, bet laiks tika pavadīts spēlējot kārtis.¹⁰⁶

Lai gan galvenais mērnīks, jau iepriekš bija iezīmējis robežas un var novērot zināmu galvenā mērnīka palīga šaubīšanos par to pārvietošanu tā, lai mērnīks nepamanītu, tomēr

---

¹⁰⁰ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnīku laiki: Stāsts*, 176. lpp.

¹⁰¹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnīku laiki: Stāsts*, 338. lpp.

¹⁰² Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnīku laiki: Stāsts*, 387. lpp.

¹⁰³ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnīku laiki: Stāsts*, 101. lpp.

¹⁰⁴ Čakars, O. Brāļu Kaudzīšu „*Mērnīku laiki*” - *Pirmais reālistiskais romāns latviešu literatūrā*. Rīga: Zinātne, 1968. 30. lpp.

¹⁰⁵ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnīku laiki: Stāsts*, 105.-112. lpp.

¹⁰⁶ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnīku laiki: Stāsts*, 170.-171., 178. lpp.

nauda acīmredzot bija atsverošs faktors. Jau pirmajās mērīšanas dienās autori savā romānā apraksta kukuļdošanas epizodi : „ „Lūk, še ir visi vīkstoliņi tāpat kā satīti un kabatā iebāzti, - neesmu taisījis nemaz vaļā, nedz arī skatījies, tik vien saņemdams uzrakstīju vārdus: no Bambāna piecdesmit rubļu, no Stūrainā sešdesmit, no Strūvuļa četrdesmit, no Ķēpas piecdesmit – pavisam divi simti. Un tad, ” tā viņš [Prātnieks – Z. Braunfeldes kom.], likdams pēdējo naudu ar īpašu svaru uz galda sacīja, „no Oļiņa tēva septiņdesmit pieci. Tad jūs izdarīsiet gan arī priekš viņa visu, kas būs vajadzīgs.”” Naudu par robežu pārbīdīšanu savās interesēs mērnieka galvenajam palīgam iedod pats pagasta vietnieks, kurš darbojas kā starpnieks. Kukuļu summas šajā epizodē bija no četrdesmit līdz septiņdesmit pieciem rubļiem. Kukuļu došanas rezultātā, piemēram, romāna Oļiņu sēta ieguva plašas pļavas un lielu mežu, kamēr viņu blakus saimniecībai tika salīdzinoši vērtības ziņā slikta esoša purva daļa, par attaisnojumu iespējamai galvenā mērnieka neapmierinātībai, kā skaidrojumu šādai robežu maiņai piedāvājot to, ka šādi sadalot robežas Oļiņi tiks pie ūdens malas. Līdz ar šo epizodi pārrunājot netaisnīgo robežu sadalīšanu, tomēr tiek izteiktas šaubas, ka tik negodīgas robežas būs iespējams saglabāt, jo pēc visiem darbiem nāks arī izlīdzināšanas komisija, kura varētu būt neapmierināta.¹⁰⁷ Tomēr vēlākajās lappusēs Kaudzītes atklāj, ka arī komisija ir korumpēta, jo, lai gan tā bieži pārtaisīja mērnieka robežas, tomēr pie tik negodīgi sadalītām robežām galu galā arī pēc komisijas darba robežas paliek par labu kādam kukuļdevējam. Lai šo problēmu atrisinātu un nākotnē tādas vairs nebūtu, abi romāna autori izsaka viedokli, ka būtu jāauzaičina neatkarīgus cilvēkus no ārzemēm, kas veiks robežu pārbaudīšanu.¹⁰⁸ Šajā epizodē var arī novērot, ka netaisnīgās robežas tiek spriestas ar domu izspiest otru saimnieku no sētas, joniecīgā zeme, kas paliktu pēc mērīšanas, droši vien drīz būtu jāatdod, jo viņš nespētu izpirkt savas mājas.

Pēdējās Piebalgas mērīšanas laikā no 1867. līdz 1873. gadam muižu valde centās apvienot pussaimniecības pilnās saimniecībās, kas dažās mājās arī izdevās, bet lielākā daļa palikušas kā bijušas pirms tam.¹⁰⁹ Gleznotājs Kārlis Miesnieks savās atmiņās norāda, ka mērnīcības darbi Piebalgā notikuši tieši šajā laika periodā.

Joprojām pastāv neskaidrības par mērnīcības darbu laiku Vidzemē. Pastāv vairākas liecības, ka mērnīcības darbi jau veikti pirms 1867. gada. Protams, laika noteikšanā jāreķinās ar to, ka izmērīt Vidzemes pagastus ir laikietilpīgs process, kas prasīja vairākus gadus, turklāt dažādos apvidos mērnīcības darbi notika dažādos gados. Piemēram, P. Pētersone pētot mūsdienās Raiskuma pagastā atrodošās Ungurmuiža dokumentus, norāda uz to, ka Zemes

¹⁰⁷ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnīeku laiki: Stāsts*, 171.- 174. lpp.

¹⁰⁸ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnīeku laiki: Stāsts*, 300. lpp.

¹⁰⁹ Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926. 22. lpp.

ierīcības departamenta fondā atrodas 1863. gadā sastādīta Ungurmuižas kadastra karte, kurā tikusi uzmērīta arī muižas zeme ar zemnieku mājām.¹¹⁰ Tātad Vidzemē mērniecības darbi notikuši jau pirms 1867. gada. Arī skandalozās grāmatas „Kas bija „Mērnieku laiku” un „Izjuriešu” autors?” sarakstītājs Jānis Zariņš min, ka dažās muižās muižnieki Vidzemē paši sāka kārtot agrāros jautājumus jau pirms 1865. gada, atsaucoties uz Andreja Pumpura gadījumu, jo viņš jau 1858. gadā kļuvis par mērnieka palīgu Rembatē. Viņš arī uzsver, ka agrāro lietu kārtošana Vidzemē notikusi tieši 60. gados.¹¹¹ Kaspars Kļaviņš norāda, ka kopumā Piebalgā mērniecības darbi varēja notikt arī nedaudz agrāk vai vēlāk.¹¹² Piebalgā mērniecības darbi notika vēlāk nekā citos Vidzemes apriņķos, kur, piemēram, Odzienas muižai piederošais zemes gabals „Rubing” tādām pašām nolūkam uzmērīts jau 1863. gadā.¹¹³ Arī, piemēram, pētnieks Augusts Bīlenšteins norāda, ka zemes mērīšana Piebalgā sākusies jau 1863. gadā.¹¹⁴ Tāpat ļoti iespējams, ka darbā apvienoti vairāki dzirdēti notikumi dažādos pagastos.

Autori tēlo situāciju, kad zemes dalīšanas laikā uz mērnieka māju pagasta saimnieki brauca rindām vien un ap to stāvēja daudz piesietu zirgu.¹¹⁵ Visi kukuļdevēji tika pieņemti rindas kārtībā, ja neskaita tos, kuriem bija jau pazīšanās pie mērnieka, tie tika ielaisti bez rindas. Mērnieka māja sastāvēja no priekšnama, kur neļāva uzturēties, lai netiktu noklausītās sarunas, un no runāšanas istabas, kur tad arī notika pats runāšanas process.¹¹⁶

O. Čakars savā darbā secina, ka Kaudzītes izmantojuši Piebalgā pieredzēto. Viņš raksta par A. Rozenberga mērnieku laiku atmiņām. Rozenbergs 1868. gadā sācis mācīties Kalna Kaibēnu Vecpiebalgas skolā. Savās atmiņās viņš stāsta, ka kāds saimnieks vedis asarus kā dāvanu mērniekam, kuri tālāk ceļojuši no rokas rokā pa apkārtni. Konkrētajam zemniekam pārpratuma dēļ par dāvanu mērnieka sūdzības dēļ pagasta tiesa piespriedusi pērienu.¹¹⁷

Līdzīgu epizodi savās atmiņās apraksta greznotājs Kārlis Miesnieks, kurš uzaudzis Jaunpiebalgā, : „(...) mans tēvs esot izcīnījis sīvas cīņas ar mērniekiem. Mērnieki bija iemanījušies tā, ka ņēma kukuļus uz nebēdu. Saimniekiem, kas negribēja kukuļot, parasti ierādīja neizdevīgas robežas, (...) Arī mans vectēvs esot it kā lūkojis iet šo pašu ceļu, bet

¹¹⁰ Pētersone, P. Fon Kamenhauzenu ģimene un viņu Ungurmuiža LVVA dokumentos, *Latvijas arhīvi*, 3. nr., 1994. 72. lpp.

¹¹¹ Zariņš, J. *Kas bija „Mērnieku laiku” un „Izjuriešu” autors?* Rīga: Signe, 2000. 41. – 42. lpp.

¹¹² Kļaviņš, K. „Mērnieku laiki” eiropieša acīm: *Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads*. Zālcburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012. 20. lpp.

¹¹³ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2760. f. (Vidzemes guberņas zīmētava), 1.apr., 34. l (Odzienas (Odsen) muižai piederoša zemes gabala „Rubing” uzmērījuma plāns, 1863.), 1. lpp.

¹¹⁴ Dunsdorfs, E. Mērnieku laiku vēsturiskais fons. *Izglītība*, 23. jūlijs, 1992.

¹¹⁵ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 196. lpp.

¹¹⁶ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 199. lpp.

¹¹⁷ Čakars, O. *Brāļu Kaudzīšu „Mērnieku laiki” - Pirmais reālistiskais romāns latviešu literatūrā*. Rīga: Zinātne, 1968. 13. lpp.

ieskrējis nepatikšanās, šķiet, pat vai ne iespundēts pagastnama cietumā. (...) Tas nu sakaitinājis manu tēvu. Lai plīst vai lūst, bet taisnībai jānotiek! Beidzot panācis, ka Vecviņķu robežas novilkta taisnīgi: visa zeme vienā gabalā un ap mājām.”¹¹⁸

Nedaudz citādu ainu attēlo kāds podnieks, kurš jaunības dienas pavadījis Piebalgā, kurš pats pieredzējis mērnieku laikus un bijis mērnieka lielmātes dienestā. Viņš piekrīt, ka kukuļi doti, piemēram, sviesta spainīši, taču salīdzinot ar „Mērnieku laikos” aprakstīto daudz mazāk. Galvenās dāvanas bijušas cukurbiešu galvas.¹¹⁹

„Mērnieku laikos” aprakstīts, ka vislielākos kukuļus saņēma pats mērnieks, kas notika aiz mērnieka palīgu muguras. Ja mērniekam piedāvāja pārāk mazu naudas summu, piemēram, 25 rubļus, tad viņš nodeva šo zemnieku, Teni Gaitiņu, tiesai, apsūdzot to kukuļdošanas mēģinājumā.¹²⁰ Jāsecina, ka uz mērnieka sūdzības pamata vien bija iespējam notiesāšana un soda piespriešana.

Iezīmēta tika vēl viena epizode mērīšanas laikā, kad citi cirta stigas, vēl citi taisīja mietiņus, vēl kāds meta kapču jeb kupicu, kas bija visai grūts darbs. Mērnieks esot bijis visai neiecietīgs pret šī grūtā darba darītāju un apvainojis viņu, uz ko cilvēks aizrādījies, par to savukārt saņemot pliķi pa vaigu. Cilvēks uz to tad arī atbildējis, ka viņš ir brīvs un var arī atbildēt ar to pašu, ja kas tāds tiks vēl darīts. Mērnieks arī šo cilvēku apsūdzējis, un par lieciniekiem pieaicināja citus strādniekus, un uzrādīja, ka arī muižas kungs visu redzējis, kaut gan tā nebija.¹²¹ Mērnieks ieguva negatīva tēla iezīmes. To radīja neapmierinātie zemnieki, kuriem iedalīja netaisnīgas robežas, bet paspīlgtināja zināmie vēstures notikumiem, kas jau kļuvuši par tautas anekdotēm.

Daudz darīja tieši vidutāji starp zemniekiem un mērniekiem. Pie tiem brauca cilvēki piekrautiem ratiem ar dāvanām mērniekiem. Lai gan, kā raksta Kaudzītes, lielākā daļa palika vidutājam, tomēr arī uz muižu, ar kāda dāvanu devēja braucamo, tika aizvests daudz dāvanu. Tomēr tas viss darīts lielā kaunā pa vienu ceļu braucot turp, pa otru atpakaļ, lai citam citu nevajadzētu uzlūkot.¹²²

Arī mērnieka palīgi izmantoja dažādas iespējas, lai iegūtu naudu. Viens gadījums tiek attēlots, kad palīgi dzīdami robežas tīšām gāja ne pa nozīmēto līniju ruļļos, lai to robežu māju saimnieki iedotu viņam naudu. Pēc naudas saņemšanas palīgi dzina robežas pa ruļļos iezīmēto.¹²³ Tomēr ne visi mērnieka palīgi nodarbojās ar krāpšanu, citi bija godīgi.

¹¹⁸ Miesnieks, K. *Mana dzīve un darbs mākslā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1959. 27. lpp.

¹¹⁹ Timans, O. „Mērnieku laiku” līdzredzētājs. *Dzīve*, 1931, 20. februāris, 241. lpp.

¹²⁰ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 205. lpp.

¹²¹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 214. lpp.

¹²² Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 270., 304. lpp.

¹²³ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 274.- 275., 304. lpp.

Pati mērīšana cilvēkus sašķēla ar robežām apmierināto un ar tām neapmierināto grupās, kuri, tad atkarībā no savas pieredzes pozitīvi vai negatīvi arī vērtēja mērnieku un viņa darbu. No sliktās un krāpniecisku darbību pilnās zemes mērīšanas cēlās liela neapmierinātība, un par to sāka runāt gandrīz vai atklāti: „Līdz ar to varēja nomanīt arvien vairāk un vairāk, ka valstī [pagastā – Z. Braunfelde kom.] ceļas nemiers pret zemes dalīšanu un ienaidi uz dalītājiem, kā arī uz citiem visiem, kuriem tur bija kaut kāda ziņa vai nu atklāta, vai tāpat. (...) Visur kļiedza par netaisnību un par taisnības grozīšanu aiz dāvanām; dažā vietā man [Raņķim – Z. Braunfeldes kom.] sacīja tādas lietas gandrīz jau taisni acīs; (...)”¹²⁴ Šādas runas, kā jau iepriekš pieminēts, varēja novest sūdzībniekus tieši pie tiesneša soda ar mērnieka norādījumiem.

Tiek dots arī ieteikums, kā mērīšana varētu notikt taisnīgāk. Pirmkārt, nevajadzētu ticēt mērniekam uz vārda un arī viņa novilktajā robežām. Otrkārt, būtu jāaplūko katra saimnieka zeme uz vietas, jo pats saimnieks arī vislabāk zina, kas viņu neapmierina un kā robežu jāvelk.¹²⁵

Ja nabadzīgāki cilvēki tomēr dabūja iemērīšanā lielākas zemes platības, tās tomēr bieži bija lielas pļavas.¹²⁶ Tā kā lielas pļavas bija ļoti grūti apstrādājamās un netika ļoti augstu vērtētas, tad tās nabadzīgākajiem zemniekiem nāca par lielu apgrūtinājumu.

Paši ruļļi stāvēja mērnieku palīga dzīvoklī jeb darba zālē, tāpēc tieši viņš arī bija atbildīgs par tiem. Kaudzītes raksta, ka to vērtība bija gandrīz desmit tūkstoši rubļi un tajos atradās lielākā daļa no visas mērnieka mantas.¹²⁷ Vēlāk gan rakstīts, ka ruļļu vērtība sastāda pat trīsdesmit tūkstošus rubļu.¹²⁸ No ruļļiem bija atkarīgi mērnieka tā brīža ienākumi, tāpēc, ja tie gadījumā pazustu vai tos nozagtu, tad mērnieks būtu krietni nabagāks. Par nevērīgu ruļļu glabāšanu mērnieks palīgiem varēja aizturēt kādu daļu no algas.¹²⁹ Ruļļi bija vairāki. Pagasts tika uzzīmēts vairākos ruļļos un arī kādas atsevišķas teritorijas robežas varēja būt attēlotas uz vairākiem ruļļu eksemplāriem. Viens pats košākais eksemplārs no pagasta, kuram bija izgreznots uzraksts, bija paredzēts muižniekam.¹³⁰

Lai gan „Mērnieku laikos” aprakstītā ruļļu zādzība ir visai neticama, īpaši ņemot vērā kriminālromāna cienīgos notikumus ar, piemēram, viltotās sejas maskas noņemšanu, tomēr laupīšanas gadījumi un asāka sižeta gadījumi tajos laikos bija sastopami. 1862.gada 16. novembrī Beļavas muižā laupītāji kādu saimnieku nosita ar viņa paša plinti, tas pats notika ar

¹²⁴ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 316. lpp.

¹²⁵ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 299. lpp.

¹²⁶ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 353. lpp.

¹²⁷ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 357., 547. lpp.

¹²⁸ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 389. lpp.

¹²⁹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 395. lpp.

¹³⁰ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 388. lpp.

viņa sievu un māti. Tika nozagti arī 25 rubļi un noziedznieki aizbēga. Tā paša gada 13. decembrī kādi citi laupītāji, kopā astoņi vīri, savukārt aplaupīja Salaspils krodzinieku.¹³¹

Vairākās briesmu situācijās Kaudzītes raksta, ka mērnieks staigājis apkārt ar savu revolveri, kas domāts paš aizsardzībai.¹³² Tomēr tas ir maz ticams, ka mērnieka dzīvībai draudēja tik lielas briesmas, ka būtu nepieciešams izejot no mājas nēsāt pie sevis ieroci.

Šķiet, ka bijuši arī gadījumi, kad mērnieki ielikuši paprāvu naudu summu ķīlā drošības dēļ, lai dabūtu lielu mērīšanas darbu.¹³³

Pēc mērīšanas darbiem sāka likt visu māju vērtības, kā arī taisīt mazos ruļļus, kurus saņēma katrs zemnieks, kur bija iezīmētas robežas. Tie zemnieki, kuriem vēl nebija saliktas vērtības, steidzās gādāt, lai tās nebūtu ļoti augstas¹³⁴, acīmredzot atkal tika dotas dažādas dāvanas. Pirmais par robežu sadali, protams, uzzināja muižas kungs un citiem to izpaust mērnieks varēja tikai ar viņa atļauju. Mājas pārdeva paši muižas kungi. Kaudzītes piemin arī, ka daži muižnieki centās uzgrūst naudas izpirkšanu zemniekiem ļoti pēkšņi vai arī gadalaikā, kad nav ražas. Lielākā daļa zemnieku spēja izpirkt mājas. Sliktāk gāja vidutājiem, kuri bija pieraduši greznāk dzīvot mērnieku laikos, bet vēlāk, kad visi pirka mājas un prasīja atdot parādus, tad ar grūtībām vāca naudu.¹³⁵

Kā piemēru mērīšanas un pārdošanas notikumiem 19. gadsimtā var minēt Drabužu pagasta Lepekšas mājas, kuru lielums bija ½ zviēdru arks. 1804. – 1832.gada mērīšanā šīs mājas tika novērtētas ar 32 dālderiem un 28 grašiem, un pārdotas par tādu pašu summu. 1874. gadā mājas tika pārdotas Kārlim Bērziņam par 4.400 rubļiem. Daudzos gadījumos mājas tika pārdotas dārgāk nekā izmērīta to vērtību.¹³⁶

M. Kaudzīte novērojis arī, ka vairākiem saimniekiem pēc mērīšanas saspīestības dēļ bija jāpārvācas uz jaunām vietām, kur tiem tika ērtības un labas robežas.¹³⁷

Daudziem zemniekiem ļoti grūti nācās izpirkt savas mājas un visai bieži tika ņemti arī aizdevumi uz augstiem procentiem. Kopumā jāsecina, ka arī „Mērnieku laiki” atspoguļo to, ka zemnieki slikti pārzināja tā laika likumus un mērniecības darbi bijuši visai neorganizēti, bieži pieļautas atkāpes no normas.

¹³¹ Jaunas ziņas: Vidzemē. *Latviešu Avīzes*, 1863, 11. aprīlis, 3. lpp.

¹³² Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 358. lpp.

¹³³ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 391. lpp.

¹³⁴ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 514.-515. lpp.

¹³⁵ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 552.-553. lpp.

¹³⁶ Holvigs, P. Materiāli zemes īpašumu nostiprināšanai un mērniecības darbu vēsture. *Mērniecības un Kultūrtehniskas Vēstnesis*, 1930, 1. jūnijs, 85.-88. lpp.

¹³⁷ Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926. 24. lpp.

2.PAGASTA PAŠVALDĪBA UN TĀS ATSPUGUĻOJUMS „MĒRNIĒKU LAIKOS”

2.1. Pagasta pašvaldība

Vidzemes guberņa 19. gadsimtā saglabāja iedalījumu 9 apriņķos, no kuriem Rīgas, Cēsu, Valkas un Valmieras apdzīvoja latvieši, savukārt atlikušos piecus – igauņi. Piebalga, kura sastāvēja no Vecpiebalgas un Jaunpiebalgas, ietilpa Cēsu apriņķī.

1819. gada Vidzemes dzimtbūšanas atcelšanas likums noteica, ka zemnieku pagastu veidoja gan vienas muižas robežās dzīvojošie zemnieki, gan dažādu muižu zemnieki, ja tie bija saistībā ar vienu muižnieku.¹³⁸ Augusts Bīlenšteins savā grāmatā piemin: „1863. gadā, ceļojot pa Dienvidaustrumvidzemi, es redzēju gan lielākus, gan mazākus ciemus, piem., (...) Vidzemes vidienē – Piebalgā, (...)”¹³⁹

Katrs zemnieks bija pierakstīts kādam pagastam ar to apņēmoties pildīt pret savu pagastu nodokļu saistības.

1866. gadā tika pieņemti Baltijas guberņu pagastu pašvaldības likumi. Tā pirmais pants noteica: „Pagasta sabiedrība ir ļaužu kopums, kas dzīvo noteiktā, valdības apstiprinātā teritorijā un bauda visas likumā noteiktās tiesības, un pilda pienākumus. (...) Pagasta sastāvā ietilpst vienas muižas, vidmas (dienas muižas) vai pastorāta (mācītājmuižas) iemītnieki, kas ierakstīti pagasta revīzijas sarakstos, kā arī personas kas iestājušās pagastā (...).”¹⁴⁰ Arveds Švābe vērš uzmanību uz to, ka pagasti vairāk bija zemnieku apvienības, nekā nodalītas valsts teritorijas daļas.¹⁴¹ Ar 1866. gada 19. februāra likumu tika arī šķirta tiesu vara no administratīvās un noteikta pagasta pašvaldība, kas sastāvēja no pagasta sapulces, vietnieku pulka, pagasta vecākā ar palīgiem un pagasta tiesas.

Pagasta sapulcē nu varēja piedalīties visi pagasta sabiedrības locekļi. Balss tiesības bija tikai saimniekiem un viņi vēlēja pagasta amatpersonas. Izpildvara tika uzticēta pagasta vecākajam. Dažādu problēmu apspriešana tika uzticēta no pagastu sapulces izvēlētiem vietniekiem. Lai gan pagasta vecāko, viņa vietniekus un pagasta tiesas priekšsēdētāju varēja ievēlēt tikai no saimnieku vidus, tomēr vietnieka ziņā viss bija atšķirīgi.¹⁴²

¹³⁸ Mieriņa, A. Robežas un administratīvi teritoriālais iedalījums Latvijas teritorijā (19.gs.- 1918.g. novembris). Grām.: Caune, A. (sast.). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999. 153. lpp.

¹³⁹ Bīlenšteins, A. *Latviešu koka celtnes*. Rīga: Jumava, 2001. 136. lpp.

¹⁴⁰ Mieriņa, A. Robežas un administratīvi teritoriālais iedalījums Latvijas teritorijā (19.gs.- 1918.g. novembris). Grām.: Caune, A. (sast.). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999. 153. lpp.

¹⁴¹ Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914*. Rīga: Daugava, 1958. 331. lpp.

¹⁴² Mieriņa A. Zemnieki un lauksaimniecība. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 88. lpp.

Vietnieku daudzums bija atkarīgs no pagasta lieluma, bet tas nevarēja pārsniegt 24. Puse no viņiem piederēja pie saimniekiem, bet otra puse pie pārējiem pagasta locekļiem, arī bezzemniekiem. Muižas īpašniekiem tikai muižas robežās bija palikuši daži policejiskas dabas pienākumi, bet nebija tiesības uzlikt sodus.¹⁴³

Zemākās zemnieku lietas izskatīja pagasta tiesa. Tā daudz neatšķīrās no tā laika Kurzemes pagastu tiesas. Tiesa izskatīja arī zemnieku savstarpējās sūdzības. Pagasta tiesa sastāvēja no priekšsēdētāja un diviem vai vairāk piesēdētājiem jeb locekļiem. Tā tika ievēlēta uz trīs gadiem. Šāda tiesa pastāvēja līdz 1889. gadam, kad notika tiesu reforma. Pagasta tiesa sanāca uz sēdēm katru nedēļu, lielākoties sestdienās. Tiesa notika latviešu valodā un arī protokols attiecīgi tika sastādīts latviešu valodā. Pagasta tiesai bija tiesības sodīt pagasta locekļus ar miesas jeb pārmācīšanas vai brīvību atņemošiem jeb cietuma sodiem, vai pieliekt vainīgo pie pagasta darbiem uz trīs dienām. Brīvību atņemoši sodi parasti bija arests līdz 48 stundām. Jāmin, ka miesas sodi bērniem un sievietēm bija mazāki.¹⁴⁴ Par pārkāpumiem pagasta tiesai bija tiesības sodīt vainīgo augstākais ar 30 rungu pērieniem.¹⁴⁵ 1866. gada likums ļāva arī nodrošināt sevi ar advokātu savu lietu izskatīšanai tiesā.¹⁴⁶ Šī palīdzība zemniekiem noderēja tieši agrāro lietu sakarā, kur izskatīja māju iepirkšanu un nomnieku izlikšanu.

Pagasta tiesu un pašvaldības iestādes uzraudzīja muižu policija, kas parasti bija kāds muižas kunga pilnvarotais.¹⁴⁷

2.2. Pagasta pašvaldības atspoguļojums „Mērnieku laikos”

Par dzimteni zemnieki arī „Mērnieku laikos” uzskata nevis visu latviešu apdzīvoto teritoriju, bet gan viņu dzimto pagastu – uz to norāda Kaspars Kļaviņš, piebilstot, ka 19. gadsimta vidū iedzīvotāju apziņā tieši piederība pagastam bija visspēcīgākā.¹⁴⁸ Ne velti šajā literatūras darbā Čangalienas un Slātavas pagastus sauc par valstīm – šis apzīmējums raksturo tā laikmeta zemnieku domāšanas veidu, jo šie cilvēki ir spējuši par sevi parūpēties un

¹⁴³ Zālītis, F. *Latvija XIX gadu simtenī*. Grām: Latvija XIX gadu simtenī: Latvijas Augstskolas st. docenta Fr. Zālīša lekcijas 1990/91. Akadem. g. Rīga: Studentu klubs, 1991. 190.-192. lpp.

¹⁴⁴ Švābe, A. *Tiesu vēsture Latvijā*. 93.- 94. lpp.

¹⁴⁵ Zālītis, F. *Latvija XIX gadu simtenī*. Grām: Latvija XIX gadu simtenī: Latvijas Augstskolas st. docenta Fr. Zālīša lekcijas 1990/91. Akadem. g. Rīga: Studentu klubs, 1991. 109.-111. lpp.

¹⁴⁶ Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914*. Rīga: Daugava, 1958. 282. lpp.

¹⁴⁷ Zālītis, F. *Latvija XIX gadu simtenī*. Grām: Latvija XIX gadu simtenī: Latvijas Augstskolas st. docenta Fr. Zālīša lekcijas 1990/91. Akadem. g. Rīga: Studentu klubs, 1991. 109.-111. lpp.

¹⁴⁸ Kļaviņš, K. „Mērnieku laiki” *eiropieša acīm: Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads*. Zalcburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012. 22. lpp.

aizsargāt savas tiesības, vajadzības. Ienācēji no citiem pagastiem tika uzskatīti par svešiniekiem.

Pagastu vadīja pagasta vecākais. Viņa pienākumos ietilpa arī cilvēku pieņemšana, kurā pagasta vecākais, piemēram, varēja atļaut pagasta ienācējiem apmesties šai apvidū.¹⁴⁹

Cilvēkus pieņēma un viņus interesējošos jautājumus izskatīja arī runas vīri. Runas vīri jeb pagasta vietnieki savus pienākumus veica pagasta namā, bieži sēdēdami priekšelpā.¹⁵⁰ Pie viņiem devās arī maznodrošināti cilvēki pēc sociālās palīdzības. Runas vīru pienākumos ietilpa arī algu summu noteikšana, ko saimnieki drīkst maksāt algotajiem cilvēkiem.¹⁵¹ Ja bija nepieciešams ko jaunu celt, tad nauda tika savākta palielinot galvas naudu.¹⁵²

Tā kā runas vīri varēja būt gan no saimnieku kārtas, gan no kalpa, tad katri atbalstīja savu kārtu. Runas vīru sanāksmēs novērojams, ka kalpu pārstāvis ir savās darbībās ierobežotāks un dominē tieši saimnieku pārstāvji. Var novērot, ka saimnieku kārtas pārstāvji cenšas visu pakārtot sev izdevīgi, ko var novērot attēlotajā epizodē, kur tiek apspriesti mērniecības darbu uzsākšanai nepieciešamie jautājumi: „(...) tā ceturtais runas vīrs jeb tas ar lielo apkakli sauca atkal no kakta, „bet es saku, ka dienu nevajaga dot, jo jūs, saimnieki, varat gan dienas izsolīt, bet vai iesat paši kalpot? mums, kalpu kārtai, vien būs jānoiet visas mērnieku dienas un jāpadara tāpat arī mājas darbi. Ja tā gribat spriest, tad es no kalpu puses ceļos tam pretī.”¹⁵³

Bieži dažādas norunas tika kārtotas neparakstot līgumus, tikai uz norunas pamata, kas vēlāk noveda pie tā, ka neko nevarēja pierādīt par notikušajām darbībām.¹⁵⁴ Noslēgtās vienošanās, piemēram, līgums ar mērnieku, tika ierakstītas protokolā.¹⁵⁵

Neapšaubāmi, ka runas vīriem bija privilēģijas - gan ikdienā, gan īpašos gadījumos, piemēram, mērīšanas darbu laikā. Īpaši trāpīgi Kaudzītes rakstīja: „Mazos zagļus kar – lielos ceļ amatos”¹⁵⁶. Šim viedoklim bieži piekrituši arī pati pagasta valdība, kura tad arī zināja vislabāk, kas apkārt notiek, bet izpausts skaļi tas netika, lai paši sevi neatklātu.

Arī O. Čakars secina, ka pagasta pašvaldības darbība šai laikā vēl bija salīdzinoši nevarīga un nespēja saskatīt, kas bija būtiskākās tā laika problēmas.¹⁵⁷

¹⁴⁹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 102. lpp.

¹⁵⁰ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 101. lpp.

¹⁵¹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 114.- 115. lpp.

¹⁵² Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 106.-107. lpp.

¹⁵³ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 106. lpp.

¹⁵⁴ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 111. lpp.

¹⁵⁵ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 114. lpp.

¹⁵⁶ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 205. lpp.

¹⁵⁷ Čakars, O. Brāļu Kaudzīšu „Mērnieku laiki” - *Pirmais reālistiskais romāns latviešu literatūrā*. Rīga: Zinātne, 1968, 22. lpp.

2.3. Tiesu instances atspoguļojums „Mērnieku laikos”

Tiesas procesi bija pakļauti augstākajai tiesai un tie notika pagasta jeb tiesas namā.

Pagasta tiesa savā būtībā „Mērnieku laikos” tiek attēlota kā padevīga mērniekam, kur viņš var ne tikai būt apsūdzētājs, bet pat priekšā pateikt, kādiem būtu jābūt sodiem un pat sēdēja tiesneša krēslā aiz nožogojuma. Arī tiesas darbā novērojama nezināšana par mērnieka stāvokli.

Pagasta tiesa varēja sanākt arī pēc mērnieka pavēles. Tās locekļiem tika izsūtīti ziņojumi par ierosinātajām apsūdzībām. Ja apsūdzētais bija iesaistīts kādā nodarījumā tieši pret muižas valdību, tad piedalījās arī muižas uzraugs, kas sēdēja iekšpusē aiz nožogojuma. Šādos gadījumos arī spriedumu caur tiesu piesprieda muižas valdība. Nopratinot aizdomās turamo, jautājumus uzdeva ne tikai tiesas priekšnieks, bet arī rakstvedis. Tiesas prāva tika pierakstīta protokolā, bet nereti tur tika pierakstīts tikai tas, ko vēlējās pierakstīt tiesas vīri. Acīmredzot tiesā bija pat žagari, ar kuriem tika pārmācīti nepaklausīgie. Pēc sprieduma piespriešanas bija iespējama apelācija. Tiesā arī sev varēja ņemt aizstāvētāju.¹⁵⁸ Ja zemnieks nevar samaksāt galvas naudu, tad tiesas vīri varēja doties pie viņa, lai uzskaitītu visu, kas viņam pieder un atdabūtu nesamaksāto valsts naudu caur īpašumu.¹⁵⁹

Bez plaši izskatītās epizodes, kur tiesu instance tiek attēlota sakarā ar mērniecības darbu notikumiem, tomēr tiek pieminēts, ka, ja aizdoti parādi netika atdoti, tad arī ar parādzīmi varēja griezties tiesā.¹⁶⁰

19. gadsimta beigās joprojām pastāvēja miesas sodi kā likumīgs sodīšanas veids.¹⁶¹ Šī tēma tiek atspoguļota arī autorens pētītajā literatūras darbā. Gaitiņu Tenim, mērnieks ierodoties tiesas istabā, noteica, ka viņu jāizdzen no mājas, bet viņa dēlam Kasparam jāpiespriež 20 pērieni ar rīksti. Mērnieks paziņoja: „(...) tam otram [Kasparam - Z. Braunfeldes kom.] vajagot dot divdesmit pāru rīkšu, bet ja pēc tam vēl neatzīstoties par vainīgu, tad vēl un tikām, līdz atzīsies.”¹⁶² Tālākajās lappusēs tiek minēts arī cits rīks soda izpildei – žagari. Protams, ka miesas sodus kā soda mēru regulēja Zemnieku likumi un oficiāli tas tika saukts par pēršanu. Jau 1804.gada likumā tika noteikts, kādos gadījumos tiek piespriests miesas sods.¹⁶³ Tos piešķīra pagasta tiesa un tie bija jāizpilda ar likumā noteiktiem sišanas līdzekļiem - spieķi,

¹⁵⁸ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 208.-211., 213.-215., 536.-537. lpp.

¹⁵⁹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 237. lpp.

¹⁶⁰ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 198. lpp.

¹⁶¹ Irbe, L. Miesas soda izpilde Vidzemes guberņas latviešu daļā 19. gadsimtā, *Latvijas Arhīvi*, 4. Nr., 2004. 21. lpp.

¹⁶² Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 208. lpp.

¹⁶³ Irbe, L. Miesas soda izpilde Vidzemes guberņas latviešu daļā 19. gadsimtā, *Latvijas Arhīvi*, 4. Nr., 2004. 21. lpp.

rīkstēm vai žagaru. Iedalot pēc sitamo rīku nodarījumiem sodīšanu ar rīksti var uzskatīt par tā laika smagāko pēšanas veidu. L. Irbe norādījusi, ka miesas sodi visbiežāk tika piemēroti par sīkiem pārkāpumiem, piemēram, par rupjību, kaušanos, otra apvainošanu vai lamāšanos.¹⁶⁴ Sitienu skaitu noteica 1819. gada Brīvlaišanas likums, kas noteica, ka maksimālais sitienu skaits var būt 30. L. Irbe norāda arī, ka 19. gadsimta 70. gados Vecpiebalgā pagasta tiesas piespriesto sitienu skaits nebija lielāks par likumā noteikto.¹⁶⁵ Grāmatā kopumā mērnieks vēlējās, lai zemniekam tiktu piespriesti vismaz 40 sitieni, kas pārsniedz tolaik oficiālo piešķiramo sitienu skaitu. Jāsecina ka šeit soda lielums tomēr ir pārspīlēts, jo reti kur vēl 19. gadsimta otrajā pusē Vidzemē piesprieda vairāk kā 30 pērienus.

Pagasta tiesa izskatot konkrēto nodarījumu piesprieda Gaitiņu Kasparam 20 pārus pērienu ar žagaru par rupjību pret mērnieku, kā arī par draudiem ar fizisku izrēķināšanos.¹⁶⁶

Kopumā pagasta pašpārvalde un tiesa „Mērnieku laikos” attēlota kā visai netaisna savos lēmumos.

---

¹⁶⁴ Irbe, L. Miesas soda izpilde Vidzemes guberņas latviešu daļā 19. gadsimtā, *Latvijas Arhīvi*, 4. Nr., 2004. 23. lpp.

¹⁶⁵ Irbe, L. Miesas soda izpilde Vidzemes guberņas latviešu daļā 19. gadsimtā, *Latvijas Arhīvi*, 4. Nr., 2004. 26. lpp.

¹⁶⁶ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 213. lpp.

3.ZEMNIEKU DZĪVOJAMĀS ĒKAS UN TO ATSPUGUĻOJUMS „MĒRNIEKU LAIKOS”

3.1.Zemnieku sētas ēkas

Vidzemes zemnieki pamatā dzīvoja viensētās, kuras centās novietot zemes īpašuma vidū. Vidzemes zemnieku sētās ēkas tika izvietotas ap nenoteiktas formas pagalmu.¹⁶⁷

Latviešu zemnieka sēta nebija iedomājama bez dzīvojamās mājas, rijas, pirts, klēts un kūts. Labākajā vietā cēla dzīvojamo māju, zemākajā – kūti. Stallis un ratnīca atradās starp kūti un dzīvojamo ēku. Rijū cēla tālāk no pagalma, bet ja rija atradās zem viena jumta ar dzīvojamām telpām, tad to sauca par dzīvojamo riju un novietoja blakus dzīvojamai ēkai. Pirtiņa ugunsdrošības dēļ atradās vistālāk no pārējām ēkām.¹⁶⁸

Zemnieku dzīvojamā ēkā jeb istabā varēja būt vientelpa, divdaļu istaba, trīsdaļu istaba vai četr- un vairākdaļu istaba.¹⁶⁹ Ja gadsimta sākumā zemnieki dzīvoja vienā istabā, tad vēlāk 19. gadsimta beigās bieži sastopamas jau bija trīsdaļu istabas. Pārmaiņas īpaši novērojamas laikā, kad pieauga zemnieku noslāņošanās. Sevišķi Piebalgai raksturīga istaba, kuru nams sadalīts trīs daļās ar rovi, kur bija krāsns kurtuve un pavards, un kas bija slēgta bezlogu telpa, kura Vidzemes vidienē radās pēc paražas pārdalot namu divās daļās, un ugunsdrošības dēļ tas tika apmūrēts, nama vidū.¹⁷⁰

Istabās bija tikai pats nepieciešamākais – gultas, galdi, soli, krēsli, pūrs un lādes, kur glabāja apģērbus.¹⁷¹

Bieža parādība bija tā sauktās pušelnieku saimniecības, kas radās vienai saimniecībai sadaloties vairākās saimniecībās. Sākotnēji pušelnieki parasti dzīvoja vienā ēkā, bet ar laiku, ilgāk dzīvojot kopā, uzcēla savas ēkas, kas nodalīja arī abu saimniecības. Pušelnieku saimniecības radās sētu sadalot radiem, bet bieži saimniecību dalīja arī savstarpēji sveši cilvēki. Tā bija visai izplatīta parādība arī Piebalgā. Kļūdaini Matīss Kaudzīte secina, ka, kā viņš tās sauc, pussaimniecības jeb pusasmītnes ir tikai abās Piebalgās sastopama savādība.

---

¹⁶⁷ Krastiņa, A. *Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē: Kļaušu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959. 21.- 23. lpp.

¹⁶⁸ Krastiņa, A. *Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē: Kļaušu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959. 21.- 23. lpp.

¹⁶⁹ Krastiņa, A. *Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē: Kļaušu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā*, 28.- 40. lpp.

¹⁷⁰ Krastiņa, A. *Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē: Kļaušu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā*, 35. lpp.

¹⁷¹ Krastiņa, A. *Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē: Kļaušu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā*, 47. lpp.

Viņš gan pareizi secina, ka liela daļa šo saimniecību cēlušās dalot to radnieku starpā.¹⁷² Šajā ziņā jānorāda, ka kļūdījies ir Kaspars Kļaviņš aizrādot uz nepareizo pušelnieku tēlojumu „Mērnietu laikos”. Viņš apgalvo, ka: „Pušelnieti radās, brāļiem pēc tēva nāves sadalot savā starpā saimniecību. Taču Piebalgā divi pušelnieti apdzīvoja vienu māju, nevis katrs savu, kā to redzam brāļu Kaudzīšu romānā (Oļiņi un Gaitiņi) (...).”¹⁷³ Lai gan K. Kļaviņš pareizi izpratis pušelnietu rašanos, tomēr viņš acīmredzot nav ņēmis vērā to vēlāko laiku attīstību un īpatnības.

Šo tēmu par pussaimniecībām pētījis arī Arsenijs Šenroks savā maģistra darbā, un viņš min, ka to izveidošanos vēl var saistīt ar īpatnību, ka lielāku zemes platību īpašnieki cēla sev jaunas dzīvojamās ēkas sava īpašuma vidusdaļā un turp arī pārceļoties dzīvot, iepriekšējo saimniecību ar daļu zemes iznomāja vai pārdeva.¹⁷⁴

Īpaši daudz pušelnietu saimniecības radās 19.gadsimta 30. un 40. gados. Pēc šī perioda tika konstatētas arī pušelnietu atkalapvienošanās. Tās galvenokārt notika guberņas administratīvo iestāžu stimula rezultātā vai kāds no pušelnietiem dažādu iemeslu dēļ bija spiests atteikties no turpmākās māju apsaimniekošanas. Nereti turīgākie saimnieki centās pārņemt otra pušelnietu saimniecību.

Pušelnietu saimniecību veidošanās process Vidzemē noslēdzās 60. gadu otrajā pusē, bet atkalapvienošanās turpinājās samērā ilgi, piemēram, Piebalgā 1869.gadā mērīšanas rezultātā tika apvienots liels skaits māju un 64 saimnieki, kas sastādīja 24% no visiem, zaudēja savas daļinieku saimniecības.¹⁷⁵ Kārlis Miesnieks savās atmiņās piemin, ka tieši Vecpiebalgā pušelnietu bija ļoti daudz, bet viņa dzimtajā Jaunpiebalgā to bija maz un tās bija sastopamas tikai agrākos laikos.¹⁷⁶

Lai gan pēdējā Piebalgas mērīšanas laikā no 1867. līdz 1873. gadam muižu valde centās apvienot pussaimniecības pilnās saimniecībās, bet lielākā daļa palikušas kā bijušas pirms tam.¹⁷⁷

---

¹⁷² Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926. 21. lpp.

¹⁷³ Kļaviņš, K. „Mērnietu laiki” eiropieša acīm: *Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnietu laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads*. Zalcburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012. 19. - 20. lpp.

¹⁷⁴ Šenroks, A. *Kultūrvēsturiskā vide un tās izmaiņas Piebalgas novadā 19.-20.gs: Maģistra darbs*. Rīga, 2008. 20. lpp.

Pieejams: LU bibliotēkas elektroniskajā datubāzē

¹⁷⁵ Svarāne, A. *Saimnieks un kalps Kurzemē un Vidzemē XIX gs. vidū: Sociālekonomisks apcerējums*, 36.- 47. lpp.

¹⁷⁶ Miesnieks, K. *Mana dzīve un darbs mākslā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1959. 16. lpp.

¹⁷⁷ Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926. 22. lpp.

3.2. Zemnieku dzīvojamās ēkas „Mērnieku laikos”

Izsmelīgi aprakstītas „Mērnieku laikos” ir arī dzīvojamās mājas. Uz to norāda arī pētniece Anna Krastiņa aprakstot, ka no šī darba var iegūt ļoti precīzus aprakstus par Piebalgas apkārtnes zemnieku istabām 19. gadsimta otrajā pusē, kā arī, ka ilustratīvi lieliski to visu papildina mākslinieka Eduarda Bencēna oriģinālie zīmējumi no Vecpiebalgas un Jaunpiebalgas apgabaliem, kuros redzami gan zemnieku mājas ārskati, gan istabu iekšējais iekārtojums.¹⁷⁸

Jāmin, ka Eduards Bencēns (1885- 1929) bija ne tikai grāmatu ilustrators, bet arī gleznotājs, grafiķis un dekorators, kā arī viens no profesionālās scenogrāfijas iedibinātājiem Latvijā.¹⁷⁹ Bencēna ilustrēto grāmatu vidū var minēt tādus darbu autorus kā Apsīšu Jēkabs un Augusts Deglavs. Pirmā „Mērnieku laiku” grāmata ar Eduarda Bencēna ilustrācijām nāca klajā 1913. gadā.¹⁸⁰ Lai sagatavotu ilustrācijas Bencēns jau ap 1910. gadu bija devies uz Piebalgu, kur meklēja vizuālus paraugus. Tā laika tērpus ilustrators meklēja Labdarības biedrības garderobē, no kuriem tika apģērbts Pāvula tēls. Tāpat ar grūtībām tika atrasti tā laika rati, kuriem gan nācās sataisīt atzveltni, kura trūka, tad gala rezultātu nofotografēja. Pats Matīss Kaudzīte atzinīgi novērtēja Eduarda Bencēna darbu, tomēr minēja, ka vairākās ilustrācijās mainās viena cilvēka seja, kā arī precizē, kurā attēlā tad viņaprāt personāžs attēlots vislabāk.¹⁸¹

„Mērnieku laiku” aprakstītajai saimnieka Oļiņa dzīvojamai mājai bija tikai viena istaba, vēlāk piebūvēja vēl vienu un pirmo pārdalīja uz pusēm, tad nāca dūmu istaba, bet otrā mājas galā pieliekamais kambaris. Izsmelīga bija autoru norāde, kā, jau iepriekš pieminētie dūmi, ienākuši priekšīņā: „Skursteņa nebija, un kad iekšā pavardos vai krāsni kurināja, tad dūmi nāca pa durvīm priekšīņā, no turienes pa vaļējiem griestiem istabas augšā un tad, tur labi izdzīvojušies, vilkāms pa abiem brodiņiem jeb čukuriem lēnām laukā, it kā pasaulē nebūtu nekas steidzams. Caur to bija „dūmu istabiņas” stenderes un palodas spīdīgi melnas, (...)”¹⁸² Visas trīs dzīvojamās istabas bija gandrīz vienādas un tajās bija lielas ar salmiem pildītas gultas. Ēkas pie dzīvojamās mājas bija sabūvētas ļoti tuvu, tātad par ugunsdrošību šajā laikā tik ļoti nedomāja kā par ērtībām. Sliktās ugunsdrošības dēļ, ja kādai no mājām nevīžības dēļ izcēlās ugunsgrēks vai iespēra zibens, svarīgākais no darbiem bija nodrošinās pārējo ēku

¹⁷⁸ Krastiņa, A. *Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē: Klausu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā*, 18.,43. lpp.

¹⁷⁹ Bēms, R. *Latviešu tēlotāja māksla: 1860 — 1940*. Rīga:Zinātne, 1986. 170. lpp.

¹⁸⁰ Ieviņa, M. Mērnieku laiku simtgadi ievadot. *Jaunā Gaita*, nr. 124, 1979.

Pieejams: http://zagarins.net/JG/jg124/JG124_Ievina.htm [aplūkots 17.04.2014.]

¹⁸¹ Kaudzīte, M. *Atmiņas no tautiskā laikmeta*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1994. 492. – 493. lpp.

¹⁸² Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 31- 32. lpp.

drošību, lai uguns no vienas ēkas nepārmestos uz blakus ēkām.¹⁸³ Tomēr ugunsgrēku gadījumos šīs nedrošās dzīvojamās ēkas lielākoties tika nodedzinātas gandrīz līdz pamatiem.

Istabā atradās, galvenokārt, tikai pats svarīgākais – liela gulta, skapis un pūra lāde, kuru katrs centās izgreznot kā vien varēja, bet Kaudzītes raksturoja, ka uz Oļinietes lādes bija uzkrāsoti putni, par ko viņa samaksājusi ar cimdu pāri.¹⁸⁴

Savā grāmatā brāļi Kaudzītes iepazīstinājuši tuvāk ne tikai ar zemnieku dzīvojamām mājām, bet arī ar dzīvojamo ēku apvidvārdiem, piemēram, A. Krastiņa norāda, ka rovi Piebalgas apkārtnē sauca par dūmu istabu.¹⁸⁵ Šajā bezlogu telpā nebija skursteņa, tāpēc dūmi no tās nāca priekšnamā jeb kā Kaudzītes raksta - priekšīnā.¹⁸⁶ Šī apvidus turēšanos pie vienādām tradīcijām māju celtniecībā, kas bija sava veida nerakstīti arhitektūras likumi, īpaši uzsver arī iepriekš pieminētā A. Krastiņa.¹⁸⁷

Kopumā viens no nozīmīgākajiem „Mērnieku laiku” kā vēstures avota devumiem ir tieši zemnieku dzīvojamo ēku iekārtojuma apraksti. Tie ne tikai apraksta kā vienistabas dzīvojamā ēka tiek pārveidota par trīs istabas dzīvojamo ēku, bet arī izsaka novērojumus, ka zemnieki šajā laikā cenšas būvēt savas mājas pēc lielmaņu parauga. Unikāli ir „Mērnieku laiku” apraksti par dūmu istabu.

---

¹⁸³ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 38. lpp.

¹⁸⁴ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 171. lpp.

¹⁸⁵ Krastiņa, A. *Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē: Klaušu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā*, 34. lpp.

¹⁸⁶ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 31. lpp.

¹⁸⁷ Krastiņa, A. *Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē: Klaušu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā*, 36., 54. lpp.

4.ZEMNIEKU APĢĒRBS, ĀRĒJAIS IZSKATS UN TĀ ATSPUGUĻOJUMS „MĒRNIEKU LAIKOS”

4.1.Zemnieku apģērbs

Pārejot uz naudas nomu un iepērkot mājas, sākās strauja zemnieku noslāņošanās. Trūcīgās un daļēji arī vidējās saimniecības zemnieki auduma materiālu joprojām auda pašu mājās, bet turīgākie saimnieki tērpiem sāka pirkt fabrikās austus audumus, un bieži bija novērojami centieni atdarināt muižniekus un pilsētniekus, kā arī atteikšanās no tradicionālajiem tautas tērpiem. 19. gadsimta 70. un 80. gados jau bija novērojama pilsētas modes dominance zemnieku vidū.¹⁸⁸

Līdzīgu viedokli sniedz arī Aija Jansone sakot, ka strauji notika pāreja no tradicionālā zemnieku tautas tērpa un apģērba uz eiropisko pilsētas tipa modes apģērbu. Interesants ir arī novērojums, ka vīriešu virsdrēbes nomainījās pirmās, jo sievietes parasti sev pašas šuva apģērbus, bet vīriešu virsdrēbes šuva lauku vai pilsētu drēbnieki pēc pilsētas modes parauga. Tikai krekls ilgi turējās iepriekšējā izskatā.¹⁸⁹

Jaunpiebalgā dzimušais gleznotājs Kārlis Miesnieks savās atmiņās raksta: „ (...) mana māte pati uzšuva visai ģimenei kreklus un bikses, noadīja cimodus un zeķes. Tikai uzvalka, mēteļa vai kažoka pasūtīšanai meklēja skroderi. Bet arī šajās mājās, tāpat kā citur Latvijā, jau spiedās iekšā pilsētas ražojumi, fabrikas preces.”¹⁹⁰

Pats M. Kaudzīte norāda, ka Vecpiebalgā jau 60. gados tautas dzīvi pārņēma pilsētnieku mode un kultūra, ko pārņēmuši arī drēbnieki. Cilvēki centās runāt vairākās valodās un atdarināt pilsētnieku izturēšanos.¹⁹¹ Jāsecina, ka to veicināja lielā tirdzniecības plūsma, kas saistīja Piebalgu ar pilsētām.

Līdz 19. gadsimta vidum izejmateriālu un darba rīku ierobežotība izveidoja savdabīgus etnogrāfiskus novadus un atšķirīgus tērpus. Vēlāk etnogrāfiskie novadi pamazām saplūda un līdz ar tiem arī tērpi, bet atsevišķos gadījumos dažādas īpatnības saglabājās pat līdz 20. gadsimtam.¹⁹²

Vidzemes tērpu kompleksā var izdalīt sešus variantus – Rietumvidzemes, Ziemeļvidzemes, Piebalgas, Lielvārdes, Krustpils un Austrumvidzemes.¹⁹³

¹⁸⁸ Slava, M. *Latviešu tautas tērpi*. Rīga: Zinātne, 1966. 25. lpp.

¹⁸⁹ Jansone, A. Skats drēbnieku amata attīstībā. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, 1996 (2).

¹⁹⁰ Miesnieks, K. *Mana dzīve un darbs mākslā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1959. 36. lpp.

¹⁹¹ Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926. 37.-38. lpp.

¹⁹² Slava, M. *Latviešu tautas tērpi*, 19. lpp.

¹⁹³ Slava, M. *Latviešu tautas tērpi*, 21. lpp.

Piebalgas novada tērpus valkāja arī apkārtējos pagastos.¹⁹⁴ Tie atšķirībā no citiem novadiem ir diezgan vienkārši, bet gaumīgi.

Gadsimta pirmajā pusē vīrieši ģērba pelēkus muduru svārkus¹⁹⁵, galvā platmalīga melna gardibene un kājās pastalas. Gadsimta vidum tuvojoties vairākums vīru vilka krunkotus svārkus, bet pastalu vietā nāca zābaki. Vēl dažus gadus vēlāk vilka īsus ķelderus¹⁹⁶. Meitām brunči agrāk bija melni, bet vēlāk strīpaini. Mugurā vilka kuplu baltu kreklu un īsu kamzolīti. Apavu ziņā sievietes arī sākumā gāja pastalās, bet vēlāk puszābakos vai kurpēs.¹⁹⁷

Vīriešu uzvalks Piebalgā ap 1870. gadu sastāvēja no gariem tumši pelēkiem svārkkiem, bez apkakles. Pogū svārkkiem nebija, bet āķi no kakla līdz jostai. Svārkus apjoza ar jostu. Zem svārkkiem nēsāja kreklu. Klāt vilka bikses, bet kājās pelēkas zeķes un pastalas. Raksturīgs piederums bija piebaldzēnu melnās gardibenes. Savukārt ziemā valkāja mēteļus ar platām apkaklēm un kažokus.¹⁹⁸ Klāt vilka Vidzemē izplatītās ausaines.

4.2. Zemnieku apģērbs un ārējais izskats „Mērnieku laikos”

Daļu „Mērnieku laiku” darba aizņem zemnieku apģērbu un izskata apraksti, kurus E. Brencēns centies papildināt ar zīmējumiem.

Vienkāršas gados jaunas sievietes apģērbs „Mērnieku laikos” tika raksturots kā parastas drānas un lakati ar pastaliņām pelēkās zeķēs.¹⁹⁹ Nedaudz svinīgākos gadījumos un ziemai nākot apģērbs bija pussvārciņi, krusteniski ap pleciem aplikts vilnas lakats un ap galvu vienkrāsains lakats.²⁰⁰ Diemžēl sieviešu apģērbam pievērsti salīdzinoši mazāk uzmanības nekā vīriešu. Jāsecina arī, ka „Mērnieku laikos” nav aprakstīts sieviešu kreklis, un iespējams tieši tāpēc neviens no Brencēna zīmējumiem neatbaido nevienu no tieši Piebalgai raksturīgajiem akcentiem sieviešu kreklus²⁰¹ uz kuriem norāda pētniece Aija Jansone, kura pētījusi 19. gadsimta Vidzemes kreklus.

Slātaviešu vīrs tika raksturots ar nodzītu vaigubārdu, bet atstātu pakakli. Mugurā tam bija zilgani šķērēti svārki ar pogām. Galvā tam bija pelēka cepure ar atliktām malām, priekšā sasienāmām austiņām un kājās zābaki, pie kuriem karājās siksnīņa, aiz kuras varēja pakarināt zābakus. Šis vīrs gan tika raksturots kā visur pamanāms un „izlecējs”, jo pārējie vīri nēsāja

¹⁹⁴ Rozenberga, V. *Latviešu tautas tērpi I: Vidzeme*. Rīga: Jāņa sēta, 1995. 140. lpp.

¹⁹⁵ Muduru svārki – gari taisni vīriešu svārki, ar ielaidumu sānos

¹⁹⁶ Ķelderis – viegli vīriešu svārki.

¹⁹⁷ Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926. 39.-40. lpp.

¹⁹⁸ Dumpe, M. *Latvju novadu tērpi: Piebalga*. Toronto: Walter V. Ziedins Publishing Co, 1989. 9. lpp.

¹⁹⁹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 6. lpp.

²⁰⁰ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 91.-92. lpp.

²⁰¹ Jansone, A. *Tautas tērpa krekli Vidzemē 19.gs*. Rīga: Zinātne, 1999. 54.- 60. lpp.

krunkotus, garus svārkus ar āķiem.²⁰² Saimnieki valkāja arī lielus lakatus ap galvu, gaišus kažokus, kuri pa šuvju vietām bija ar melnām siksnīņām un puszābakus, kurus smērēja ar degutu²⁰³. Ziemā tika valkāta pagara cepure ar plakanu dibenu, nagu un atliektām austiņām.²⁰⁴

Vecīši jeb vecāka gada gājuma cilvēki valkāja „rata cepuri”, garu mēteli ar lielu apkakli, neuzkrītošāki vīri – melnu kažoku ar platu zīļu jostu.²⁰⁵ Dievbijīgāki un vecāka gada gājuma cilvēki šausminājās par jauno modi, pie kuras pieskaitīja: pogas, vestes, izsukātas pieres, naga cepures, sarkanus lakatus, strīpainus brunčus, modīgus zābakus un kurpes²⁰⁶, citiem vārdiem sakot visu, kas nebija pelēki svārkī, pastalas un pašauostas galvas segas. Pēc jaunās modes bikses bija šauras.²⁰⁷ Uzkrītošāk ģērbās jaunā paaudze. Interesanti, ka kāds cilvēks romānā norādīja, ka bārdas audzēšana šajos laikos viņiem izraisa neuzticību konkrētajam cilvēkam.²⁰⁸

Lielīgākie cilvēki, kā Kaudzītes viņus raksturoja, nēsāja pat īpaši izceltu spīguļojošu pulksteņu ķēdi un uzkrītošas krāsas, piemēram, sarkanu garu šalli.²⁰⁹ Šī tipa cilvēki, romānā - Švauksts, Prātnieks, arī Oļiņš, paši centās sevi izcelt no apkārtējo zemnieku pūļa. Bagātākie cilvēki varēja atļauties aitādas kažoku, kuram virsū bija pašu austa pelēka vadmala ar lielu apkakli un sarkanu jostu.²¹⁰

Svētkos pēc jaunās modes saimnieki vilka smalkas drānas virssvārkus un spodri baltu kreklu ar aprocēm.²¹¹ Parasts un vienkāršs šajā gadsimtā lielākoties palika tikai svētdienas apģērbs.²¹²

Kaudzītes raksturojuši arī kāda ārzemnieka apģērbu. Par ārzemnieku šai laikā bieži uzskatīja arī cilvēkus, kuri nav vietējie jeb nāk no cita pagasta. Iebraucējs bija tērpiem lielā vilnas platmalē, garos zābakos, pelēkos svārkos, sarkanā kreklā un paegļu nūju rokā.²¹³

„Mērnieku laiku” apģērbu un izskata apraksti ļauj bakalaura darba autorei secināt, ka atbilstoši literatūrā pieejamajai informācijai, šajā laikā notika zemnieku noslāņošanās un tie centās savu apģērbu mainīt pēc pilsētu vai augstāku kungu parauga. Tautas tērpu valkāja tikai vecāka gada gājuma cilvēki un zemnieku modē ienāca eiropēiskais pilsētas stils. Sākumā ne visai masveidīgi, drīzāk kā atsevišķi gadījumi, bet vēlāk aizvien vairāk cilvēki atmet pastalas un tumšos toņus apģērbā.

---

²⁰² Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 21. lpp.

²⁰³ Deguta - koka darva.

²⁰⁴ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 26., 74., 75. lpp.

²⁰⁵ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 113. lpp.

²⁰⁶ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 33. lpp.

²⁰⁷ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 119. lpp.

²⁰⁸ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 47. lpp.

²⁰⁹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 48. lpp.

²¹⁰ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 128. lpp.

²¹¹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 349. lpp.

²¹² Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 158. lpp.

²¹³ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*, 212. lpp.

5. BAZNĪCAS LOMA ZEMNIEKA DZĪVĒ UN TĀS ATSPoguĻojums „MĒRNIEKU LAIKOS”

5.1. Baznīcas loma zemnieka dzīvē

19. gadsimta sākumā baznīcai bija liela nozīme visu iedzīvotāju kārtu ikdienas dzīvē. 1710. gadā, kad Krievijas sastāvā nonāca Rīga un Vidzeme, muižniecība iesniedza prasību atstāt evaņģēliski luterisko baznīcu darboties pēc jau spēkā esošajiem noteikumiem, lai tā netiktu apspiesta.²¹⁴

Vidzemē 19. gadsimta sākumā evaņģēliski luteriskajai baznīcai piederēja monopols. Baznīcu draudzes noteica arī zināmu teritoriālo iedalījumu. Vidzemē dzīvoja vairāki arī mūsdienās joprojām zināmi baznīcas darbinieki kā, piemēram, J.G. Eizens, K.R. Girgensons, K. G. Zontāgs u.c., kuri daudz ieguldīja apgaismības laikmeta gara celšanā Vidzemē.²¹⁵

Kopumā Cēsu apriņķī bija 19 draudzes, no kurām divas draudzes, Jaunpiebalgas un Vecpiebalgas, atradās Piebalgā.²¹⁶

Kopš 18. gadsimta 30. gadu otrās puses Vidzemē eksistēja reliģiska kustība – hernhūtiešu brāļu draudzes. Sākumā tās reliģiskais centrs bija ap Valmieru, tomēr šī kustība ātri iesakņojās arī Cēsu, Trikātas Raunas un Smiltenes apkārtnē.²¹⁷ Pēc 1817. gada 27. oktobra cara Aleksandra „Žēlastības vēstuļu” manifesta Vidzemes brāļu draudzes kustība ieguva legālu statusu.²¹⁸ Tika apdraudēts luterāņu baznīcu monopols, jo brāļu draudzes drīkstēja celt lūgšanu namus. Vidzemē kustība daudzās baznīcu draudzēs bija kļuvusi par dominanto. 1841. gadā Vidzemē bija 17 805 uzņemto kategorijas saiešanu apmeklētāji, no kuriem Jaunpiebalgas draudzē bija 2415 un Vecpiebalgas draudzē 1046 zemnieki, bet 1851. gadā brāļu draudzes locekļu skaits Vidzemē palielinājās līdz 26 000 oficiāli reģistrētajiem.²¹⁹ Piebalga 19. gadsimtā bija viena no kustības epicentriem. Kopumā gadsimta vidū un līdz tā beigām brāļu draudzes kustība pakāpeniski zaudēja savas pozīcijas.

---

²¹⁴ Adamovičs, L. *Dzimtenes baznīcas vēsture*. Rīga: Pētera Mantnieka apgāds, Edgara Ķiploka apgāds, 1947. 43. lpp.

²¹⁵ Adamovičs, L. *Dzimtenes baznīcas vēsture*. Rīga: Pētera Mantnieka apgāds, Edgara Ķiploka apgāds, 1947. 48.- 49. lpp.

²¹⁶ Mieriņa, A. Robežas un administratīvi teritoriālais iedalījums Latvijas teritorijā (19. gs.- 1918. g. novembris). Grām.: Caune, A. (sast.). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999. 151. lpp.

²¹⁷ Adamovičs, L. *Dzimtenes baznīcas vēsture*. Rīga: Pētera Mantnieka apgāds, Edgara Ķiploka apgāds, 1947. 74. lpp.

²¹⁸ Straube, G. Reliģiskās institūcijas. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 378. lpp.

²¹⁹ Straube, G. Reliģiskās institūcijas. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 380. lpp.

1832. gada 28. decembrī tika parakstīts jauns baznīcas likums evaņģēliskajām luterāņu draudzēm Krievijā²²⁰, ar kuru tā zaudēja savu neatkarību. Likums arī noteica, ka mācītājam divreiz gadā bija jādodas māj mācības vizitācijās pie savas draudzes. Arveds Švābe norādīja uz to, ka luterāņu vidū bija samērā liels lasīt pratēju skaits.²²¹ Likums paredzēja, ka visa noteikšana baznīcas pārvaldē bija muižniekiem.²²²

1841. gadā, uznākot badam, tauta pievērsās pareizticīgajiem kā glābējiem.²²³ Tūkstoši baumu rezultātā lūdza uzņemt viņus cara ticībā, tā cenšoties parādīt savu lojalitāti caram un uzlabot savu stāvokli. Tas gan bija vairāk politisks nekā reliģisks solis. Ludvigs Adamovičs pauž viedokli, ka šādu situāciju saasināja tieši bīskaps un pareizticīgie priesteri, kuri cilvēkiem devuši šādas cerības.²²⁴ Pārpratoms izraisīja nemierus, kuru rezultātā uz laiku Krievija atteicās no pareizticības izplatīšanas. Tomēr luteriskā baznīca šo notikumu rezultātā visā tagadējās Latvijas teritorijā īsā laikā zaudēja ļoti lielu skaitu savu piekritēju.

1845. gadā, lai cīnītos ar zemnieku pāriešanu pareizticībā, brāļu draudzēm tika dota jauna iespēja un septiņās Vidzemes baznīcu draudzēs, tostarp Piebalgas, bija vērojama jaunu piekritēju parādīšanās.²²⁵ Kopumā luteriskās baznīcas draudzes locekļu skaits Vidzemē palika salīdzinoši nemainīgs, jo, lai gan neliela daļa pārgāja pareizticībā, bet tā ikdienā bija vairāk „uz papīra”. Ap 1852. gadu pāriešana pareizticībā kā masu kustība Vidzemē jau bija beigusies.²²⁶

Liela daļa vadošās vācu muižniecības un garīdzniecības brāļu draudzes uztvēra ar nepatiku, redzot latviešu nacionālu spēku briesmas to darbībā. Šo nepatiku tika pastiprināja fakts, ka brāļu draudžu sapulcēs nebija nepieciešams mācītājs.²²⁷ Rezultātā 1853. gadā brāļu draudzes sāka strauji apkarot. Jāmin, ka 1857. gadā Vidzemes guberņas valde izdeva atkārtotu pavēli, ka ir aizliegts iestāties brāļu draudzēs, kā arī noturēt saiešanas.²²⁸ Liela daļa brāļu atgriezās luterāņu baznīcā. Tomēr Arveds Švābe norāda, ka 1873. gadā vēl 58 Vidzemes

---

²²⁰ Straube, G. Reliģiskās institūcijas. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 380. lpp.

²²¹ Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914*. Rīga: Daugava, 1958. 155. lpp.

²²² Adamovičs, L. *Dzimtenes baznīcas vēsture*. Rīga: Pēterā Mantnieka apgāds, Edgara Ķiploka apgāds, 1947. 62. lpp.

²²³ Mednis, A. *Agrārais jautājums un zemes reformas Latvijā: Vēsturisks apskats, agrārā jautājuma problēmas, zemes reformas gaita un sasniegumi*, 45.-46. lpp.

²²⁴ Adamovičs, L. *Dzimtenes baznīcas vēsture*. Rīga: Pēterā Mantnieka apgāds, Edgara Ķiploka apgāds, 1947. 84. lpp.

²²⁵ Straube, G. Reliģiskās institūcijas. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 385. lpp.

²²⁶ Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914*. Rīga: Daugava, 1958. 209. lpp.

²²⁷ Adamovičs, L. *Dzimtenes baznīcas vēsture*. Rīga: Pēterā Mantnieka apgāds, Edgara Ķiploka apgāds, 1947. 83. lpp.

²²⁸ Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914*. Rīga: Daugava, 1958. 161. lpp.

draudzēs bija 158 saiešanas nami.²²⁹ Atsevišķas brāļu draudzes turpināja savu darbību. Gan brāļu draudzes, gan pareizticības galvenais izplatības apvidus latviešu vidū bija tieši Vidzeme.

Tāpat Arveds Švābe piemin, ka: „Jaunpiebalgas mācītājs K. Kēlbrants [Kārlis Ludvigs Kēlbrants bija Jaunpiebalgas evaņģēliski luteriskā baznīca mācītājs no 1829. līdz 1874. gadam²³⁰ - Z. Braunfeldes kom.] atzīmēja savā baznīcas grāmatā, ka 1859. gadā pagasta vecākais un tiesneši, kas esot hernhūtieši, pretojošies skolas nama būvei, ja skolas vadību neuztic viņiem.”²³¹

Gadsimta otrajā pusē sāka ievērojami pieaugt latviešu tautības mācītāju skaits²³², lai gan arī šajā periodā un vēlāk Krievija realizēja rusifikācijas politiku. Piemēram, Vecpiebalgā uz gadsimta beigām bijusi tikai viena pareizticīgo baznīca, kurā bijuši pavisam nedaudz locekļi, galvenokārt ienācēji no citiem apvidiem.²³³

Muižnieku reliģiskās piederības dēļ Vidzemes pareizticīgo latviešu zemnieku stāvoklis daudz kur bija sliktāks nekā luterticīgo. 19.gadsimta beigās sāka pieaugt spiediens no pareizticīgo baznīcas puses.

Visumā baznīcas nozīme mazinājās, īpaši tas bija novērojams luterāņu vidū. Vairojoties zemnieku labklājībai latvieši strauji pievērsās laicīgām lietām.

5.2. Baznīcas lomas atspoguļojums „Mērnīku laikos”

Reliģijai Brāļu Kaudzīšu romānā tiek atvēlēta īpaša loma. Kaudzīši vairakkārt cauri zemtekstiem vēlas lasītājiem norādīt uz garīgajām vērtībām, kas tiek zaudētas mērnīku laiku virpulī.

Viena no būtiskākajām ietekmēm, kas jūtama darbā „Mērnīku laiki”, nāk tieši no brāļu draudžu kustības jeb hernhūtisma.

Kaspars Kļaviņš uzsver, ka visvairāk romānā jūtama tieši reliģiski mistiskā un didaktiskā hernhūtiešu sacerējumu interpretācija: „(...) ievērojot hernhūtiešu eksaltēto stilu, tiek citētas brāļu draudzes dziesmas, aforismi, atziņas u.c.”²³⁴

²²⁹ Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914*. Rīga: Daugava, 1958. 161. lpp.

²³⁰ Jaunpiebalgas oficiālā mājas lapa. Jaunpiebalgas Svētā Toma evaņģēliski luteriskā baznīca, 17 decembris, 2010. Pieejams: http://www.jaunpiebalga.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=110&Itemid=118 [aplūkots 02.04.2014.]

²³¹ Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914*. Rīga: Daugava, 1958. 162. lpp.

²³² Straube, G. Reliģiskās institūcijas. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 390. lpp.

²³³ Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926. 29. lpp.

²³⁴ Kļaviņš, K. „Mērnīku laiki” eiropieša acīm: *Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnīku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads*. Zalcburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012. 10. - 11. lpp.

Darbā jūtama īpaši hernhūtiešu reliģisko uzskatu ietekme, jo izcelti Vecās Derības citāti. Šajā kustībā par nozīmīgu tiek uzskatīta Jesajas grāmata, kurā risinātas cilvēka un Dieva attiecības²³⁵, kas ne reizi vien parādās arī romānā. Jāuzsver, ka tieši 19. gadsimts bija laiks, kad Bībele jau bija neatņemams reliģiskais priekšmets visās mājās, tāpat arī dziesmu grāmatas, kā arī Vidzemē cirkulēja daudz dažādi garīgie raksti. Skaita izdošanas pieaugumu piedzīvoja gan Bībeles, gan Jaunās Derības izdevumi.²³⁶

Hernhūtiešu un arī pašu Kaudzīšu uzskatu attēlojums viegli novērojams Kaspara Gaiņa tēlā un īpaši viņa runās par četriem dažādiem cilvēku paveidiem - viņu ticībām²³⁷.

Kaspars Kļaviņš saskatījis daudz līdzības starp brāļu draudžu reliģisko vēstījumu un „Mērnīku laiku” simboliem. Viņš vērš uzmanību uz „Mērnīku laikos” bieži atspoguļoto nākotnes pareģošanu, kā arī sieviešu tēlu, Lienas, Ilzes, Anužas un Oļiņites, lielo nozīmi darbā.²³⁸

Vairāki „Mērnīku laiku” tēli attēloti kā brāļu draudzes locekļi. Īpaši viņu vidū var izcelt Ilzi, kura lai gan visai ātri pamet „Mērnīku laikus”, tomēr atklāj savam dēlam Kasparam kādus pravietiskus sapņus redzējusi, kas protams arī grāmatas otrajā daļā piepildās.

Arī Kaudzītes novēro brāļu draudzes kustības samazināšanos tautā.

Šajā laikā cilvēki vēl bija saglabājuši savu māņticību, kas parādījās viscaur „Mērnīku laikiem”. Vecāka gada gājuma zemnieki neļāva māņticības dēļ dzēst zibens izraisītu ugunsgrēku.²³⁹ Vecmodīgums un nezināšana parādīta arī zinātnes un medicīnas jomās, īpaši jāizceļ autoru uzsvērtu asins nolaišanu ārstējot gandrīz visas slimības, kas gan bija palikusi retāka parādība, tomēr vēl bija novērojama. Arī O. Čakars raksta, ka dažādās „Mērnīku laiku” detaļas liecina par veco un māņticīgo palieku saglabāšanos zemnieku vidū, kā arī, ka bieži šie vecie uzskati sadūrās ar jaunajiem.²⁴⁰ Arī Ludvigs Adamovičs norada, ka: „Bargie administratīvie un tiesas piesprieštie sodi nevarēja izskaust šīs tradīcija.”²⁴¹

Arī romānā „Mērnīku laiki” līdzīgi kā informācijā, kuru sniedz pētnieciskie darbi par reliģijas nozīmi 19. gadsimta beigās Vidzemē parādās, ka reliģija sāka zaudēt savu nozīmi tautā.

---

²³⁵ Cimdiņa, A., Paporinska, V., u.c. *Piebalgas Teksts: Brāļu Kaudzīšu romāns Mērnīku laiki*. Rīga: Zinātne, 2011. 168. lpp.

²³⁶ Adamovičs, L. *Dzimtenes baznīcas vēsture*. Rīga: Pēterā Mantnieka apgāds, Edgara Ķiploka apgāds, 1947. 65. lpp.

²³⁷ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnīku laiki: Stāsts*, 79.-84. lpp.

²³⁸ Kļaviņš, K. „Mērnīku laiki” eiropieša acīm: *Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnīku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads*. Zālcburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012. 11. lpp.

²³⁹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnīku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 38. lpp.

²⁴⁰ Čakars, O. Brāļu Kaudzīšu „Mērnīku laiki” - *Pirmais reālistiskais romāns latviešu literatūrā*. Rīga: Zinātne, 1968, 30. lpp.

²⁴¹ Adamovičs, L. *Dzimtenes baznīcas vēsture*. Rīga: Pēterā Mantnieka apgāds, Edgara Ķiploka apgāds, 1947. 63. lpp.

6.CITU TĒMU ATSPUGUĻOJUMS „MĒRNIĒKU LAIKOS”

6.1.Zemnieku ikdiena un tās atspoguļojums „Mērnieku laikos”

Lielāko ikdienas daļu zemnieks pavadīja darbā, tikai dažās svētku dienās vai kāzās, kristībās un bērēs viņi uzņēma ciemiņus un dienu pavadīja prom no zemnieka darba.

Zemnieka ikdiena tika pavadīta strādājot darbus – arot laukus, līdzinot pļavas. Ikdienā mājas saimnieks pieskatīja vai darbi tiek padarīti un izrīkoja mājas saimes ļaudis. Sievietes ikdienā vērpja dziju, bieži ne tikai pašu vajadzībām, bet arī pārdošanai.

Sievietes stāvoklis joprojām bija visai neaizsargāts, to romānā var novērot sekojot Lienas tēlam. Sieviete bija nepieciešams apgādātājs, jo citādāk tās dzīve bija grūta. Sākotnēji tas, protams, bija tēvs, var būt arī brālis, pēc tam vīrs. Saimniecei ikdienas darbos bija liela nozīme, to romāna autori papildina ar teicienu: „Kā klēts bez atslēgas, tā māja bez saimnieces.”²⁴²

„Mērnieku laikos” vairakkārt pieminēti visdažādākie māju arodi. Arī Kaspars Kļaviņš piemin, ka sakarā ar lauksaimniecības stāvokli Vidzemē, Piebalgas zemnieki sākuši nodarboties ar mājrupniecību. Viņš īpaši izceļ aušanu un vērpjamo ratiņu izgatavošanu. Piebalgas zemnieki kļuva par tirgotājiem, kuri savus roku darbus, piemēram, audumus veda pārdot pat ārpus latviešu apdzīvotajām teritorijām.²⁴³

Galvenās lauksaimniecības kultūras bija kvieši un lini, tomēr zināma nozīme bija arī rudziem, miežiem un auzām. Vidzemē īpaši izplatīta pārdošanai bija linu audzēšana. To audzēšana palīdzēja dažāda lieluma saimniecībām iegūt pirmās nepieciešamības līdzekļus vai ekonomiski attīstīties.²⁴⁴

Ļoti bieži arī „Mērnieku laikos” tiek minēts par mājas arodiem, īpaši bieži pieminot linu vērpšanu, ko vēlāk arī izmantoja drēbēm. Linu tirdzniecība bija labi attīstīta, un par to kvalitāti un cenu runāja pat bērēs. Vakaros meitas pavadīja laiku šujot.

Īpaši šai laikā jāuzsver norobežošanās starp saimniekiem un kalpiem. Turīgāko saimnieku pēcnācēji parasti precējās savā starpā. Jau 50. gados tika uzskatīts par negodu, ja saimnieki aprecēja kalpu meitas.²⁴⁵ Arī pats M. Kaudzīte norāda, ka Vecpiebalgā jau 60. gados

²⁴² Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 85. lpp

²⁴³ Kļaviņš, K. „Mērnieku laiki” eiropieša acīm: *Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads*. Zalcburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012. 18. lpp.

²⁴⁴ Svarāne, A. *Saimnieks un kalps Kurzemē un Vidzemē XIX gs. vidū: Sociālekonomisks apcerējums*, 129. lpp.

²⁴⁵ Svarāne, A. *Saimnieks un kalps Kurzemē un Vidzemē XIX gs. vidū: Sociālekonomisks apcerējums*, 197. lpp.

tautas dzīvi pārņēma pilsētnieku kultūra, cilvēki centās runāt vairākās valodās un atdarināt pilsētnieku izturēšanos.²⁴⁶

Visai spilgti attēlota tieši zemnieku dzīšanās pēc statusa sabiedrības acīs, ko romāna autori visai spilgti attēlojuši stāstot par zemnieku ēku attīstību: „Kad Oļiņš apprecējās, tad sieva uzstāja, lai pielaižot no „dūmu istabas” vēl vienu dzīvojamo istabiņu klāt, jo tā esot visiem lielmaņiem.”²⁴⁷ Tālākajās lappusēs autori šo domu vēl papildina: „Saime vien jau tagad ar to lepnību trako. Ej nu vairs izšķir, kura lielmaņīša, kura kalpone.”²⁴⁸

19. gadsimta otrajā pusē un beigās bija novērojams kultūras uzplaukums. Arī Kaudzīšu „Mērnieku laikos” ne reizi vien parādās dažādi kultūras dzīves aspekti. Šajā laikā jau darbojas labdarības iestādes, kuras rīkoja koncertus.²⁴⁹

Pierastajām saiešanu un izpriecu vietām, krogiem un vietējām dejām, klāt nāca dažādu biedrību namu sarīkojumi. Kopš 60. gadu otrās puses sāka veidoties arī dziedāšanas biedrības.²⁵⁰ Vecpiebalgā bija divi paši vecākie brāļu saiešanas nami.²⁵¹

19. gadsimta beigās, kā jau minēts, visai populāras kļuva dažādu jomu biedrības. Arī brāļi Kaudzītes pievērsušies šai tematikai, savijot to ar Pietuka Krustiņa tēlu. Viņš darbojās labdarības biedrībā, kura tiek pieminēta vairākās nodaļās, tostarp vienā Pietuks Krustiņš prāto, vai biedrībai nevajadzētu savu karogu un biedrības zīmi uz krūtīm.²⁵²

Tāpat vairākkārt tiek pieminēta arī kora tradīcija²⁵³, kas kā zināms bija ļoti spēcīga Vidzemē jau 19. gadsimta sākumā. Koris tika sasaukts pat krogā mērniekiem par godu.

Šis gadsimts bija arī jauninājumu un domu maiņas laikmets. Acu priekšā parādās jauni izgudrojumi - telegrāfs, dzelzceļš u.c. Tā laika cilvēki jau sāka redzēt, ka visi ceļi pasaulē ir vaļā, ar to gan netika domāta tieši visa pasaule.

Pozitīvs ieguvums lauku iedzīvotājiem bija satiksmes un sakaru tīkla attīstība. Lai gan sākot ar 1860. gadu Latvijā sāka izbūvēt dzelzceļa līnijas²⁵⁴, vietējais zirgu transports un diližansa satiksme joprojām bija galvenā līdz 19. gadsimta septiņdesmitajiem un astoņdesmitajiem gadiem, bet nepieciešama līdz pat Pirmajam pasaules karam.

Tiek minēti arī vairāki vēsturiski notikumi Vidzemē, piemēram, dzelzceļa līnijas projekts caur Vidzemi, kā arī Nabagu māja, kurā esot jau 70 nabagu.²⁵⁵ Rīgas – Valkas –

²⁴⁶ Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926. 37.-38. lpp.

²⁴⁷ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 31. lpp

²⁴⁸ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 34. lpp

²⁴⁹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 438.-439. lpp.

²⁵⁰ Mieriņa A. Zemnieki un lauksaimniecība. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 100. lpp.

²⁵¹ Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926. 29. lpp.

²⁵² Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 193. lpp

²⁵³ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 195. lpp

²⁵⁴ Teivens, A. *Latvijas lauku krogi un ceļi*, 82. lpp.

²⁵⁵ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 294. lpp

Pleskavas dzelzceļa būvniecība patiesībā sākās tikai 19. gadsimta 80. gados, un to pabeidza 1889. gadā.²⁵⁶

Atšķirīgi no citiem pagastiem Piebalgā bija rati jeb vāgi. Paši romāna autori uzsvēra, ka pa visu guberņu tādus neatradīs, jo tie bija augstāki un lēzeni.²⁵⁷ Tie tiek aprakstīti visai neparastā krāsā – gaiši zaļi. Loks bija tik augsts ratiem, ka šur tur, kur bija zemāka rija tās priekšā nevarēja piebraukt. Sēdeklis ratos bija apsegts ar tepiķi.²⁵⁸ Vēlāk sižetā tiek minēts, ka atzveltnes tika noņemtas.²⁵⁹

Jāpiemin, ka īpaša vieta „Mērnieku laikos” atvēlēta abu pagastu, Čangalienas un Slātavas, zemnieku savstarpējām, humora pilnajām attiecībām. Uz līdzīgu parādību norāda jaunpiebaldzēns Kārlis Miesnieks: „Lai gan abām Piebalgām bija vienāds vēsturiskais liktenis un abu novadu iedzīvotājiem vienāda etniskā izcelšanās, tomēr, satikdamies svētkos un godos tirgū un krogos vai kur citur, viņi mīlēja cits citu kaut kā uzvilkt uz zoba, „pašimpēt”.”²⁶⁰

Romānā jūtama liela mijiedarbība ar vācu kultūru, kā vienu no piemēriem darbā var minēt Oļinietes sarunā ar Irbēnu māti, kur abas apspriež, ka Siguļu Jete divus gadus mācījusies vācu skolā un pēc tam brāļa dēlam ielikusi vācisku vārdu - Gotlībs vai Konrāds.²⁶¹

Novērojamas arī senas tradīcijas – ciema kukuļa atvešana braucot viesoties²⁶², Miķeļa dienas svinēšana²⁶³

„Mērnieku laikos” kopumā apkopojot autori raksta, ka, lai gan zemnieki bija ieguvuši brīvību, tomēr nav novērojama nekāda liela cenšanās padarīt visu valsts iekārtu taisnīgāku. Par labu notikumu gan uzskata to, ka pēršana vairs nav tik izplatīta kā agrāk.²⁶⁴

6.2. Izglītības nozīme un tā atspoguļojums „Mērnieku laikos”

Pirmos izglītības pamatus zemnieki ieguva mājniecības ceļā. Bērnu vecāki, bieži tieši mātes, mācīja lasīt, skaitīt gabalus no galvas un arī dziedāt. Pats mācību process galvenokārt notika ziemā, kad zemniekiem bija vairāk laika.

Pēc 1840. gada skolu likuma skolu skaits sāka augt. Sākotnēji skolās bija jāmāca lasīt, skaitīt no galvas gabalus un dziedāt garīgas dziesmas, pēc tam mācību programmas

---

²⁵⁶ Rozentāle, V. *Cēsīm 800: Quo valdis, Cēsis? Vēsture un mūsdienu nosacījumi pilsētas attīstībai*. Cēsis: pašvaldības aģentūra Vidzemes Vēstures un tūrisma centrs, 2007. 131. lpp.

²⁵⁷ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 45. lpp

²⁵⁸ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 48. lpp

²⁵⁹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 62. lpp

²⁶⁰ Miesnieks, K. *Mana dzīve un darbs mākslā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1959. 15. lpp.

²⁶¹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 140. lpp

²⁶² Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 27. lpp

²⁶³ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 45. lpp

²⁶⁴ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 289. lpp.

paplašināja iekļaujot rakstīšanu, rēķināšanu, ģeogrāfiju u.c. zinības. Pēc 1866. gada sāka celt arī jaunus skolu namus.²⁶⁵ Līdz 50. gadiem Vidzemes daļā pagasta skolas tikpat kā nebija, jo vēl valdīja uzskats, ka pietiek ar mājas mācību. No 50. gadu otrās puses skolu skaits sāka pieaugt. 1861. gadā Vidzemē jau bija 72 draudžu un 95 pagastu skolas ar 5195 skolniekiem. To skaits turpināja pieaugt un 1876., 1877. gadā bija jau 76 draudžu skolas un 384 pagastu skolas ar 31714 skolniekiem.²⁶⁶ Tāpat lielu iespaidu rada fakts, ka 1880. gadā Vidzemē 98% no skolas vecuma bērniem jau ieguva izglītību.²⁶⁷

Pret skolām izturējās ar lielu cieņu, jo ne visi varēja tās apmeklēt gan nepietiekamo priekšzināšanu, gan līdzekļu trūkuma dēļ. Īpaša cieņa tika izrādīta skolotāja kungam, jo zinības šai laikā tika augstu vērtētas. Brāļi Kaudzīši raksta: „ (...) slātaviešos gars teicams (...) tai lietā, ka viņi cenšas gandrīz līdz pēdējam sūtīt bērnus skolās (...)”²⁶⁸

Viena no zināšanu pārbaudēm bija darbu gabalu skaitīšana no galvas, kas parādīja bērna galvas gudrumu. „Mērnieku laikos” tiek pārbaudīta arī lasītprasme, orientēšanās baušļos un pat māka dziedāt.²⁶⁹

Romānā tiek stāstīts par vairākām skolām, bet no tām tiek izvēlēta Anužas prāt, labākā skola, kur iegūt zināšanas. Bieži, acīmredzot, tika uzklausi pagastā dzirdamie viedokļi par skolām.²⁷⁰

Tomēr izglītība zemnieku bērniem joprojām tiek uzskatīta par salīdzinoši nesenu parādību, uz ko norāda pati Oļiniete: „Kas gan varēja domāt, ka skolmeisterīša paļaus zemnieku bērniem mācīties tādas vācu būšanas?”²⁷¹

6.2. Krogu nozīme un tā atspoguļojums „Mērnieku laikos”

Brāļi Kaudzītes savā romānā krogu izvēlas par biežu galveno varoņu satikšanās vietu un uzsver kroga nozīmīgumu.

Krogos, satiekoties lauku ļaudīm, ceļotājiem un citu pagastu ļaudīm, notika ziņu izplatīšanās. Tajos ne tikai satikās un apsprieda jaunākās ziņas, bet arī slēdza līgumus, pavadīja naktis starp garākiem pārbraucieniem un svinēja svētkus. Pēc baznīcu dievkalpojumiem zemnieki sanāca krogos, kur tika dzerts alus vai degvīns. 1865. gadā

²⁶⁵ Kamols, J. *Latvijas zeme, zemnieki un viņu darbs*. Rīga: Lauksaimniecības pārvalde, 1940. 133. lpp.

²⁶⁶ Eglītis, A. *Raunas draudzes skola..* Cēsis: Lapa, 1910. 31. lpp.

²⁶⁷ Adamovičs, L. *Dzimtenes baznīcas vēsture*. Rīga: Pēterā Mantnieka apgāds, Edgara Ķiploka apgāds, 1947. 68. lpp.

²⁶⁸ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 13. lpp

²⁶⁹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 6., 11. lpp

²⁷⁰ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 8. lpp

²⁷¹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 140. lpp

Vidzemē kroģēšanas jeb krogu ierīkošanas tiesības joprojām legalizēja kā muižu reāltiesības.²⁷² Visu 19.gadsimtu bija novērojams krogu skaita pieaugums, kas veicināja dzeršanu. Vidzemes guberņā ap 1860. gadu bija 2413 krogi.²⁷³ Daudzos krogos pazīstamiem cilvēkiem bija iespējams iegūt uz parāda alkoholiskos dzērienus.

Īpaši liels skaits apmeklējumu bijis svētdienās krogā pie baznīcas. Savā rakstā par degvīna vēsturi Latvijā Linda Dumpe norāda, ka arī Matīss Kaudzīte savos darbos ļoti kolorīti atainojis kroga gaisotni.²⁷⁴

Reiz pa reizei romānā tiek pieminēts arī kāds dārgāks dzēriens, piemēram, rums²⁷⁵, bet tādus lielākoties dzēra tikai īpašos gadījumos. Svarīgu ciemiņu pieņemšanā, kāds bija mērnieka palīgs, abi autori attēlo lielu dzērienu daudzveidību – bairīti, vīnu, konjaku, araku, zelteri.²⁷⁶

No romāna daudz var uzzināt arī par kroga istabu izkārtojumu. Krogā bija viesu istaba jeb kambaris, kura atslēgu krodzinieks varēja atvēlēt kādu darīšanu kārtošanai, piemēram, parādu zīmju izrakstīšanai.²⁷⁷ Tie zemnieki, kuri sevi iztēlojās par augstāk stāvošiem kā citi, uzturējās dziļāk kroga istabā, pārējie – tuvāk pie izejas. Krogā bija arī guļamvietas, lai būtu iespēja palikt pa nakti ceļotājiem un atpūtas vietas zirgiem. Uz vienu vai vairāk naktīm varēja paņemt sev istabiņu, kur pārnakšnot. Krogā bija vairākas šādas nakšņojamās viesu istabas, romānā aprakstītas divas un, protams, paša krodzinieka dzīvoklis. Uz vietas dzīvoja ne tikai krodzinieks, bet arī viņa sieva un palīgi, tostarp kroga puisis. Nodrošinoties pret dažādiem nepatīkamiem gadījumiem krodziniekam bija savs ierocis.²⁷⁸

Tā kā krogos notika dažādu līgumu slēgšana, tad viss tika pierakstīts kroga tirgošanās liecībās jeb papīros.²⁷⁹

Rēķini par iztērēto krogā tika nokārtoti beigās pirms došanās prom. Gadījumos, kad bija iztērēts vairāk nekā varēja atļauties un nevarēja nekādā veidā norēķināties, krodzinieks solīja sūdzēties, lai parādniēku apcietina un apķīlā. Krodzinieks mēdza pieprasīt arī ķīlā kādu mantu, piemēram, kabatas pulksteni.²⁸⁰ Dažs labs varēja izšmaukt, ja sarunāja galvnieku jeb galvotāju, kurš tad arī apliecināja, ka vēlāk iztērētā naudas summa tiks samaksāta.

Krogi cits no cita bija visai netālu, dažreiz pat labā laikā no ceļa pie kroga bija iespējams redzēt jau nākošo krogu. Ceļinieki mēdza ierasties krogā arī nakts laikā, lai

²⁷² Teivens, A. *Latvijas lauku krogi un ceļi*. Rīga: Māksla, 1995. 78. lpp.

²⁷³ Dumpe, L. No degvīna vēstures Latvijā. *Latvijas vēstures Institūta žurnāls*, 2005 (1), 79. lpp.

²⁷⁴ Dumpe, L. No degvīna vēstures Latvijā. *Latvijas vēstures Institūta žurnāls*, 2005 (1), 79. lpp.

²⁷⁵ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 149. lpp.

²⁷⁶ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 170. lpp.

²⁷⁷ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 194., 198. lpp.

²⁷⁸ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 507.-508., 542. lpp.

²⁷⁹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 448. lpp.

²⁸⁰ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 460. lpp.

pārgulēt. Šādā vakara stundā krodzinieks bija jau iemidzis un pie kroga nācās klauvēt vairākas reizes. Krogam bija arī otras izejas durvis.²⁸¹

Tāpat „Mērnieku laikos” atainotas tā laika ikdienas dažādas īpatnības, kuras varētu saukt par ne visai neveselīgām. Piemēram, tiek aprakstīts, kā šajā laikā vīri pīpēja. Tika pīpēta „kabatas pīpe”, kurai bija visai garš kāts ar izrobotām ripiņām. Pīpes galviņa ar alvas kājiņu bija šķībi izgriezta. Šai pīpei virsū bija zaļš puķītes rotājums. Līdzī nēsāts tika arī tabakas maks. Pīpes saturs pēc smēķēšanas tika izkasīts makā.²⁸² Cigārs tika uzskatīts par luksu precī. Tāpat tabaku lietoja arī to „zelējot” mutē, kas tika uzskatīts par vieglāku un veselīgāku procesu.

Viens salīdzinoši vienkāršs izklaides veids bija kāršu spēles. Interesanti, ka romāna autori norāda, ka parasti kārtis mājās Oļiņš neuzdrošinātos ticības dēļ spēlēt, tomēr kamēr viesojās mērnieki šis apstāklis tika neņemts vērā.²⁸³

Kopumā romānā lieliski dots ieskats krogu istabu izvietojumā un krogu darbībās. Ne velti tieši krogu precīzais atveidojums kļuva par vienu no pamatiem spekulācijās par „Mērnieku laiku” autoriem.

---

²⁸¹ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 502.,507. lpp.

²⁸² Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 19. lpp

²⁸³ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 178.-179. lpp

7. „MĒRNIĒKU LAIKOS” NEATSPOGUĻOTIE JAUTĀJUMI LAIKMETA KONTEKSTĀ UN CENZŪRAS IEROBEŽOJUMI

Lai gan jau 19. gadsimta otrajā pusē bija sākusies pārkrievošanās, Kaudzītes „Mērnieku laikos” šai tēmai nepievēršas, pat aprakstot notikumus pēc vairākiem gadiem, kad tiek attēlota aina, kur bērns dodas uz skolu. Jau 70. gados krievu valoda pakāpeniski ienāca skolās.²⁸⁴ Pareizticība vai krievu valodas nozīme netiek iztirzāta nevienā romāna ainā, un netiek parādīta nekāda rusifikācijas ietekme pagastu pārvaldē, tieslietās vai zemnieka ikdienā.

Pilnīgi romānā tiek ignorēts arī jautājums par zemnieku nemieriem un sliktajām attiecībām ar muižniekiem. Diez vai grāmata šajā laikmetā varētu tikt izdota, ja tajā būtu attēlota zemnieku cīņa pret muižniekiem vai jebkāda cita slikta attieksme pret tiem. Arī Andrejs Plakans savā rakstā par rusifikāciju norāda uz būtisku romāna trūkumu sakot, ka ar simpātijām tiek attēloti vācbaltu zemes īpašnieki, savukārt latviešu lauku nacionālisti tiek apsmieti.²⁸⁵ Romānā muižas kungs tiek attēlots kā visai iecietīgs cilvēks, kurš zemniekam nevēlas sagādāt nekādas liekas nepatikšanas²⁸⁶, ieinteresēts zemnieku ikdienā²⁸⁷ un taisnīgs savos darbos²⁸⁸. O. Čakars līdzīgi novērtē situāciju rakstot, ka neapmierināto zemnieku atreibības atainojumu Kudzītes konsekvēnti neīsteno un cenzors neļautu izdot grāmatu, kurā attēlota zemnieku sacelšanās, kā arī piemin, ka jau šī grāmatas versija izdota ar lielām cenzora Adriana Ruperta pierunāšanas pūlēm.²⁸⁹ Kopumā varētu secināt, ka muižnieka personība ir visai iztrūkstoša visa romāna gaitā salīdzinot ar to, kāda ietekme muižas kungam bija visa 19. gadsimta gaitā.

Adriāns Ruperts bija latviešu valodā izdotās literatūras cenzors no 1869. līdz 1882. gadam.²⁹⁰ 1879. gadā, kad iznāca Brāļu Kaudzīšu „Mērnieku laiki”, cenzūra bija pakļauta 1865. gadā publicētajam „Pagaidu nolikums par cenzūru un presi”, kas palika spēkā līdz 1905. gadam.²⁹¹ „Pagaidu likums” noteica, ka jāaizstāv pareizticīgās baznīcas mācība, lai tā nebūtu attēlota nepareizi, ka nedrīkst kaitēt valsts iekārtai un patvaldībai, tikumiem vai cilvēka godam, ka nedrīkst paust sociālisma idejas, un, ka nedrīkst rosināt vienas kārtas

---

²⁸⁴ Mieriņa A. Zemnieki un lauksaimniecība. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000. 96. lpp.

²⁸⁵ Plakans, A. Rusifikācijas politika: Latvieši. *Latvijas Vēstures institūta žurnāls*, 1996 (2), 126. lpp.

²⁸⁶ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 174. lpp

²⁸⁷ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 205. lpp

²⁸⁸ Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942. 241. lpp

²⁸⁹ Čakars, O. Brāļu Kaudzīšu „Mērnieku laiki” - *Pirmais reālistiskais romāns latviešu literatūrā*. Rīga: Zinātne, 1968, 19. lpp.

²⁹⁰ Limane, L. *Cenzūra un cenzori latviešu grāmatniecībā līdz 1918. gadam*. Rīga: LNB Reprogrāfijas nodaļa, 2004. 98. lpp.

²⁹¹ Limane, L. *Cenzūra un cenzori latviešu grāmatniecībā līdz 1918. gadam*. Rīga: LNB Reprogrāfijas nodaļa, 2004. 26. lpp.

nepatiku pret citu kārtu. Visu kontrolēja Rīgas Cenzūras komitejas iekšējās cenzūras atsevišķais cenzors ar palīgu.²⁹² Brāļi Kaudzītes gan pirms, gan pēc „Mērnīku laiku” izdošanas saskārās ar cenzūras labojumiem un aizliegumiem savos darbos. 1874. gadā Matīsa Kaudzītes veidotās dzejas antoloģijā „Smaidi un asaras jeb Dzejnieku labdienas” tika caur cenzūrai neizlaisti lielākā daļa Andreja Pumpura sacerējumu. Tāpat vēlāk 1896. gadā cenzors brāļu Kaudzīšu kopotajos rakstos „Vija” lika izlaist vairākus izteikumus par novērojumiem ārzemēs. Jāmin arī, ka tika apkaroti darbi, kur salīdzināti zemnieki un muižnieki, kā piemēram, 1874. gadā Ausekļa un Kārļa Baumaņa satīriskais dzejolis „Bizmaņu gaudas”.²⁹³

Tomēr bija novērojama aizvien lielāka ierēdņu patvaļa. Aizvien vairāk šajā procesā noteica katra cenzora atsevišķā pieeja konkrētajam darbam.

---

²⁹² Limane, L. *Cenzūra un cenzori latviešu grāmatniecībā līdz 1918. gadam*. Rīga: LNB Reprogrāfijas nodaļa, 2004. 26. lpp.

²⁹³ Limane, L. *Cenzūra un cenzori latviešu grāmatniecībā līdz 1918. gadam*. Rīga: LNB Reprogrāfijas nodaļa, 2004. 30.,31.,34. lpp.

SECINĀJUMI

Latviešu reālistiskā daiļliteratūra visos laikos ir pratusi atainot sava laika aktuālos jautājumus. Tā aizsākumi meklējami tieši 19. gadsimta beigās, kad palielinājās latviešu autoru skaits, kuri savos darbos izvēlējās atainot zemnieku kā centrālo tēlu. Tāpat arī zemniekiem 19. gadsimts bija liels pārmaiņu laiks, kura laikā viņi piedzīvoja dzimtbūšanas atcelšanu, pāreju uz nomas līgumiem ar muižniekiem un, visbeidzot, zemnieku saimniecību izpirkšanu.

Jāuzsver, ka zinātniskajās aprindās joprojām pastāv daudz noliedzoši viedokļi par daiļliteratūras izmantošanu pētnieciskos nolūkos sakarā ar šīs literatūras nenoteikto saturu, tomēr brāļu Matīsa un Reiņa Kaudzīšu romāns „Mērniece laiki” uzskatāms ne tikai par vienu no populārākajiem literārajiem darbiem, bet arī par vēstures avotu, kurš sniedz ļoti precīzas ziņas par 19. gadsimta otrās puses zemnieku dzīvi Vidzemes guberņā. Jāatgādina, ka arī slavenais 19. gadsimta krievu tautības rakstnieks Mihails Saltikovs Ščedrins reiz teicis „Ja kaut uz brīdi apklustu literatūra - tā būtu tautas nāve”. Mūsdienās joprojām turpinās „Mērniece laiku” pētniecība un analīze, gan no autortiesību jautājuma, gan saturiskā ziņā. Pēdējā desmitgadē izdoti vairāki raksti un rakstu krājumi, kas aplūko šos tematus.

Jāuzsver, ka atšķirībā no, piemēram, atmiņām, kuras bieži sarakstītas pēc vairākiem gadu desmitiem pēc notikušā, pats romāns visticamāk tapis tikai pāris gadus pēc mērnieces darbiem, tāpēc tā precizitāte par notikumiem, lai gan dažviet ir pārspīlēta, tomēr vērtējama kā lielākoties precīza.

Viens no šī bakalaura darba svarīgākajiem pētniecības nolūkiem bija tieši izpētīt romānā aprakstīto mērnieces gaitu, jo tieši agrārais jautājums šajā laikā visvairāk satrauca zemniekus. Šo jautājumu izskatot bija nepieciešams vērsties pēc zinātnisku darbu palīdzības, kuri aplūko mērnieces darbu vēsturi Vidzemes guberņā 19. gadsimta otrajā pusē. Pētnieciskais darbs noveda autori pie secinājuma, ka par šī procesa vēsturi nav zinātniskās literatūras, un kopumā arī no citām literārajiem vienībām pieejamā informācija ir visai fragmentāra, tāpēc jo lielāka ir brāļu Kaudzīšu romāna nozīme kā avotam par vēsturiskajiem tā laika notikumiem. Tāpēc izvirzīto konkrēto uzdevumu bija iespējams izpildīt tikai daļēji.

Romāns „Mērniece laiki” aptver plašu 19. gadsimta un īpaši 19. gadsimta otrās puses zemnieku dzīves jomu atspoguļojumu. Atsevišķi var izdalīt romāna atspoguļojumus par:

1) mērnieces darbiem un zemnieku stāvokli; 2) pagasta pašvaldību; 3) zemnieku dzīvojamām ēkām; 4) zemnieku apģērbu un ārējo izskatu; 5) reliģijas nozīmi; 6) zemnieku ikdienu.

Lai gan sākotnēji paši autori nebija to plānojuši, tomēr, kā vēsta romāna nosaukums „Mērniece laiku” centrā ir mērnieces darbi. Sakarā ar jau minēto mērnieces vēstures

literatūras fragmentāro dabu visgrūtāk ir tieši novērtēt romānā atspoguļoto notikumu precizitāti mērniecības darbu atspoguļojumā. Tomēr iespējams secināt, ka mērniecības darbi „Mērnieku laikos” nenotika pēc tajā laikā pieņemtajiem noteikumiem. Mērniecības instrukcijās tika norādīts, ka mērniekam jāinformē regulācijas komisija par mērniecības darbu gaitu, taču romānā mērniecības komisija minēta tikai sakarā ar pēc mērniecības darbu pārbaudi jau pēc visiem notikumiem. Tāpat liela nozīme mērniecības darbos bija tieši muižniekam vai tā pilnvarotajam muižas pārvaldniekam, kuru teritorijā atradās konkrētās zemnieku saimniecības, bet romānā redzams pilnīgs to iztrūkums.

Jāsecina, ka lielākā daļa darba koncentrēta uz mērnieka, to palīgu un zemnieku savstarpējam attiecībām, kā arī uz epizodiskiem mērniecības darbu atspoguļojumiem. Tomēr var secināt, ka realitātē pie instrukcijām mērnieki visai bieži nepieturējās, ko var novērot vairākās attēlotajās romāna epizodēs un tā laika iedzīvotāju atmiņās. Instrukcijas, piemēram, noteica, ka tikai mērnieka klātbūtnē dabā var izlikt robežas, bet romānā attēlota epizode, kur robežas izliek mērnieka palīgi galvenajam mērniekam klāt neesot, tikai vadoties pēc ruļļiem. Tāpat romānā atspoguļoti daudzie kukuļdošanas gadījumi, kurus atceras arī laikabiedri. Presē un literatūrā sastopami daudz visai identiski notikumi kā „Mērnieku laikos” aprakstītajos kukuļdošanas aprakstos. Lai gan vairākas epizodes veltītas tieši kukuļdošanai, tomēr jāsecina, ka tieši Piebalgā tik lieli kukuļdošanas apjomi nebija un „Mērnieku laiku” autori salikuši kopā vairāku apvidu pieredzi un vēl vēsturiski dzirdētos atgadījumus, kā arī daļu fantāzijas, jo mērnieku laiku laikabiedri stāsta par mazākiem kukuļu apjomiem.

Kopumā lielākā daļa zemnieku dzīves jomu attēlota visai pilnvērtīgi, iepazīstinot un sīki aprakstot katru parādību, piemēram, zemnieku dzīvojamās ēkas un apģērbu. Tomēr novērojamas arī jomas, kur attēlojumi ir visai fragmentāri, piemēram, izglītība, zemes darbi vai biedrību darbība, ko, protams, var skaidrot ar vēsturiskā avota specifiku, kur tematiku nosaka autoru izlase. Tieši autoru izvēle un tajā laikā pastāvošā cenzūra arī noteica tematus, kurus darbs neatspoguļo, tostarp, īpaši jāizceļ tādi temati, kā muižnieku milzīgā loma zemnieka dzīvē 19. gadsimtā un rusifikācija politika.

Turpmākai „Mērnieku laiku” 589 lapaspusēs izklāstītā materiāla pētniecībai būtu jānorāda, ka precīzāku šī darba nozīmi, īpaši zemnieku zemes jautājumā un mērniecības darbu sakarā, varētu noskaidrot pēc papildus pētījumiem. Vairākus tūkstošus lietu sastāda Latvijas Valsts vēstures arhīva, Vidzemes mērīšanas un regulēšanas²⁹⁴ un Baltijas regulēšanas komisijas²⁹⁵ fondi. Tomēr jāuzsver, ka dziļākai šī temata izpētei nepieciešamas labas 19. gadsimta vidus vācu paleogrāfijas zināšanas. Tāpat plašāku kopainu par 19. gadsimta otrās

²⁹⁴ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 186. f., 1.,2.,3.,4. apr.

²⁹⁵ Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 184. f., 1.,2.,3. apr.

pusēs zemnieka dzīvi latviešu apdzīvotajā teritorijā varētu iegūt izpētīt citus 19. gadsimta beigās izdotus romānus, kur apskatīta šī tēma. Būtu jāpievērš uzmanība kurzemnieka Jura Mātera darbam „Sadzīves viļņi: oriģinālromāns iz Baltijas sadzīves” (1879), vidzemnieka Andrievs Niedra darbam „Līduma dūmos” (1899), kā arī vairākiem citiem vēlāku laiku darbiem, kā, piemēram, Andreja Upīša „Zaļā zeme” (1945).

Apkopojot visu iegūto informāciju un pamatojoties uz izpētītā romāna „Mērnieku laiki” sniegto informāciju bakalaura darba autore atzīst, ka „Mērnieku laiki” uzskatāms par unikālu vēstures avotu, kas sniedz ziņas ne tikai par 60. gadu un 70. gadu notikumiem Vidzemes guberņā, bet arī par informācijas bagātu darbu, kurš atspoguļo visa 19. gadsimta otrās pusēs svarīgākās zemnieku dzīves jomas, kā arī radikālās pārmaiņas, kādas zemnieks piedzīvoja tieši jau minētajā laika periodā.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Izmantotie avoti

Nepublicētie avoti

1. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 184. f. (Baltijas regulēšanas komisija), 3.apr., 107. l (Vispārējs pārskats par regulēšanas darbu gaitu Vidzemes guberņas kroņa muižās, laika periodā starp 1869. un 1893. gadu), 3., 4. lp.
2. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2760. f. (Vidzemes guberņas zīmētava), 1.apr., 34. l (Odzienas (Odsen) muižai piederoša zemes gabala „Rubing” uzmērījuma plāns, 1863.), 1. lp.
3. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2760. f. (Vidzemes guberņas zīmētava), 1.apr., 63. l (Zvirgzdina (Swirgsdin) Lubānas (Luhahn) saimniecības plāns, 1863.), 1. lp.
4. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2760. f. (Vidzemes guberņas zīmētava), 1.apr., 24. l (Katrīnas (Kattarinenhof) privātmuižai piederošā zemes gabala „Danden” uzmērījuma plāns, 1867.), 1. lp.
5. Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2760. f. (Vidzemes guberņas zīmētava), 1.apr., 40. l (Raunas (Ronneburg) muižai piederoša zemes gabala „Kalna Strauti” uzmērījuma plāns, 1884.), 1. lp.

Publicētie avoti

1. Kaudzīte, R., Kaudzīte, M. *Mērnieku Laiki: Stāsts*. Rīga: K. Rasiņa apgāds, 1942.

Izmantotā literatūra

Monogrāfijas

1. Adamovičs, L. *Dzimtenes baznīcas vēsture*. Rīga: Pētera Mantnieka apgāds, Edgara Ķiploka apgāds, 1947.
2. Bauere, I. *Skolas Līze*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011.
3. Čakars, O. *Brāļu Kaudziņu „Mērnieku laiki”- Pirmais reālistiskais romāns latviešu literatūrā*. Rīga: Zinātne, 1968.

4. Dreimanis, P. *Vidzemes zemnieku cīņa par savām tiesībām 19.gs.* Rīga: Generālkomisijas Latvijas Vidusskolu Skolotāju Kooperatīva, 1928.
5. Eglītis, A. *Raunas draudzes skola.* Cēsis: Lapa, 1910.
6. Jansone, A. *Tautas tērpa krekli Vidzemē 19.gs.* Rīga: Zinātne, 1999.
7. Kamols, J. *Latvijas zeme, zemnieki un viņu darbs.* Rīga: Lauksaimniecības pārvalde, 1940.
8. Kaudzīte, M. *Atmiņas no tautiskā laikmeta.* Rīga: Zvaigzne ABC, 1994.
9. Kaudzīte, M., Zeiferts, T. *Kaudzītes Matīsa 75 gadu jubileja.* Rīga: O. Jēpes apgāds, 1924.
10. Klaustiņš, R. „*Mērnieku laiki*” kā *sadzīves romāns: Estētisks un kultūrvēsturisks apcerējums.* Rīga: Rīgas Latviešu Biedrības Derīgu Grāmatu Nodaļa, 1926.
11. Kļaviņš, K. „*Mērnieku laiki*” *eiropieša acīm: Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” pirmā pilnā vāciskā tulkojuma papildināts ievads.* Zalcburga: Verlag Kaspars Kļaviņš, 2012.
12. Krastiņa, A. *Zemnieku dzīvojamās ēkas Vidzemē: Kļaušu saimniecības sairšanas un kapitālisma nostiprināšanās laikā.* Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959.
13. Limane, L. *Cenzūra un cenzori latviešu grāmatniecībā līdz 1918. gadam.* Rīga: LNB Reprogrāfijas nodaļa, 2004.
14. Mednis, A. *Agrārais jautājums un zemes reformas Latvijā: Vēsturisks apskats, agrārā jautājuma problēmas, zemes reformas gaita un sasniegumi.* Rīga: Latvijas Kultūras spiestuve, 1924.
15. Mērnieku skola. *Atceres Albums: bijušas Pleskavas mērnieku skolas absolventi - latvieši skolā un darbā 1874 - 1934 g.* Rīga: F. Vītums, 1934.
16. Punka, A. *Latviešu Zemnieku Likteņgaitas Pagātnē.* Rīga: Lauksaimniecības pārvalde, 1940.
17. Slava, M. *Latviešu tautas tērpi.* Rīga: Zinātne, 1966.
18. Strods, H. *Lauksaimniecība Latvijā: Pārejas periodā no feodālisma uz kapitālismu 18.gs. 80. gadi – 19.gs. 60. gadu sākums.* Rīga: Zinātne, 1972.
19. Svarāne, M. *Saimnieks un kalps Kurzemē un Vidzemē XIX gadsimta vidū: Sociālekonomisks apcerējums.* Rīga: Zinātne, 1971.
20. Švābe, A. *Latvijas vēsture: 1800 -1914.* Rīga: Daugava, 1958.
21. Švābe, A. *Zemes attiecību un zemes reformu vēsture Latvijā.* Rīga: Latvijas Zemnieku Savienības spiestuve, 1930.
22. Teivens, A. *Latvijas lauku krogi un ceļi.* Rīga: Māksla, 1995.

23. Zariņš, J. *Kas bija „Mērnieku laiku” un „Izjuriešu” autors?* Rīga: Signe, 2000.

Krājums un raksti krājumā

1. Bēms, R. *Latviešu tēlotāja māksla: 1860 — 1940*. Rīga: Zinātne, 1986.
2. Bīlenšteins, A. *Latviešu koka celtnes*. Rīga: Jumava, 2001.
3. Cimdīņa, A., Paparinska, V., u.c. *Piebalgas Teksts: Brāļu Kaudzīšu romāns Mērnieku laiki*. Rīga: Zinātne, 2011.
4. Dumpe, M. *Latvju novadu tērpi: Piebalga*. Toronto: Walter V. Ziedins Publishing Co, 1989.
5. Kaudzīte, M. *Vecpiebalga: Latvijas novadi I*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums, 1926.
6. Mieriņa, A. Robežas un administratīvi teritoriālais iedalījums Latvijas teritorijā (19.gs.- 1918.g. novembris). Grām.: Caune, A. (sast.). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999.
7. Mieriņa, A. Zemnieki un lauksaimniecība. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000.
8. Rozenberga, V. *Latviešu tautas tērpi I: Vidzeme*. Rīga: Jāņa sēta, 1995.
9. Straube, G. Reliģiskās institūcijas. Grām.: Bērziņš, J. (red.). *Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2000.

Atmiņas

1. Bangerskis, R. *Mana mūža atmiņas: Pirmā grāmata: No ganuzēna līdz virsniekam; No karaskolas līdz Kara akadēmijai; Pirmais pasaules karš un latviešu strēlnieki*. Kopenhāgena : Imanta, 1958.
2. Miesnieks, K. *Mana dzīve un darbs mākslā*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1959.

Konferenču materiāli

1. Rozentāle, V. *Cēsīm 800: Quo valdis, Cēsis? Vēsture un mūsdienu nosacījumi pilsētas attīstībai*. Cēsis: pašvaldības aģentūra Vidzemes Vēstures un tūrisma centrs, 2007.

Uzzinu literatūra

1. Ruberte, I. *Senvārdu vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.

Noslēguma darbi

1. Šenroks, A. *Kultūrvēsturiskā vide un tās izmaiņas Piebalgas novadā 19.-20.gs: Maģistra darbs*. Rīga, 2008.

Izmantotā periodika

1. Dumpe, L. No degvīna vēstures Latvijā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1. Nr., 2005.
2. Irbe, L. Miesas soda izpilde Vidzemes guberņas latviešu daļā 19. gadsimtā, *Latvijas Arhīvi*, 4. Nr., 2004.
3. Jansone, A. Skats drēbnieku amata attīstībā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2.Nr., 1996.
4. Pētersone, P. Fon Kamenhauzenu ģimene un viņu Ungurmuiža LVVA dokumentos, *Latvijas Arhīvi*, 3. Nr., 1994.
5. Plakans, A. Rusifikācijas politika: Latvieši. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2. Nr., 1996.
6. Zelče, V. Pirmā latviešu emigrācijas kampaņa, *Latvijas Arhīvi*, 3. Nr., 1999.

Izmantotā prese

1. Dunsdorfs E. Mērnieku laiku vēsturiskais fons. *Izglītība*, 1992, 23. jūlijs.
2. Holvigs, P. Materiāli zemes īpašumu nostiprināšanai un mērniecības darbu vēsture. *Mērniecības un Kultūrtehniskas Vēstnesis*, 1930, 1. aprīlis.
3. Holvigs, P. Materiāli zemes īpašumu nostiprināšanai un mērniecības darbu vēsture. *Mērniecības un Kultūrtehniskas Vēstnesis*, 1930, 1. jūnijs.
4. Ieviņa, M. Mērnieku laiku simtsgadi ievadot. *Jaunā Gaita*, nr. 124, 1979.
Pieejams: http://zagarins.net/JG/jg124/JG124_Ievina.htm [aplūkots 17.04.2014.]
5. Jaunas ziņas: Vidzemē. *Latviešu Avīzes*, 1863, 11. Aprīlis.
6. Timans, O. „Mērnieku laiku” līdzredzētājs. *Dzīve*, 1931, 20. februāris.

Izmantotie publicētie lekciju materiāli

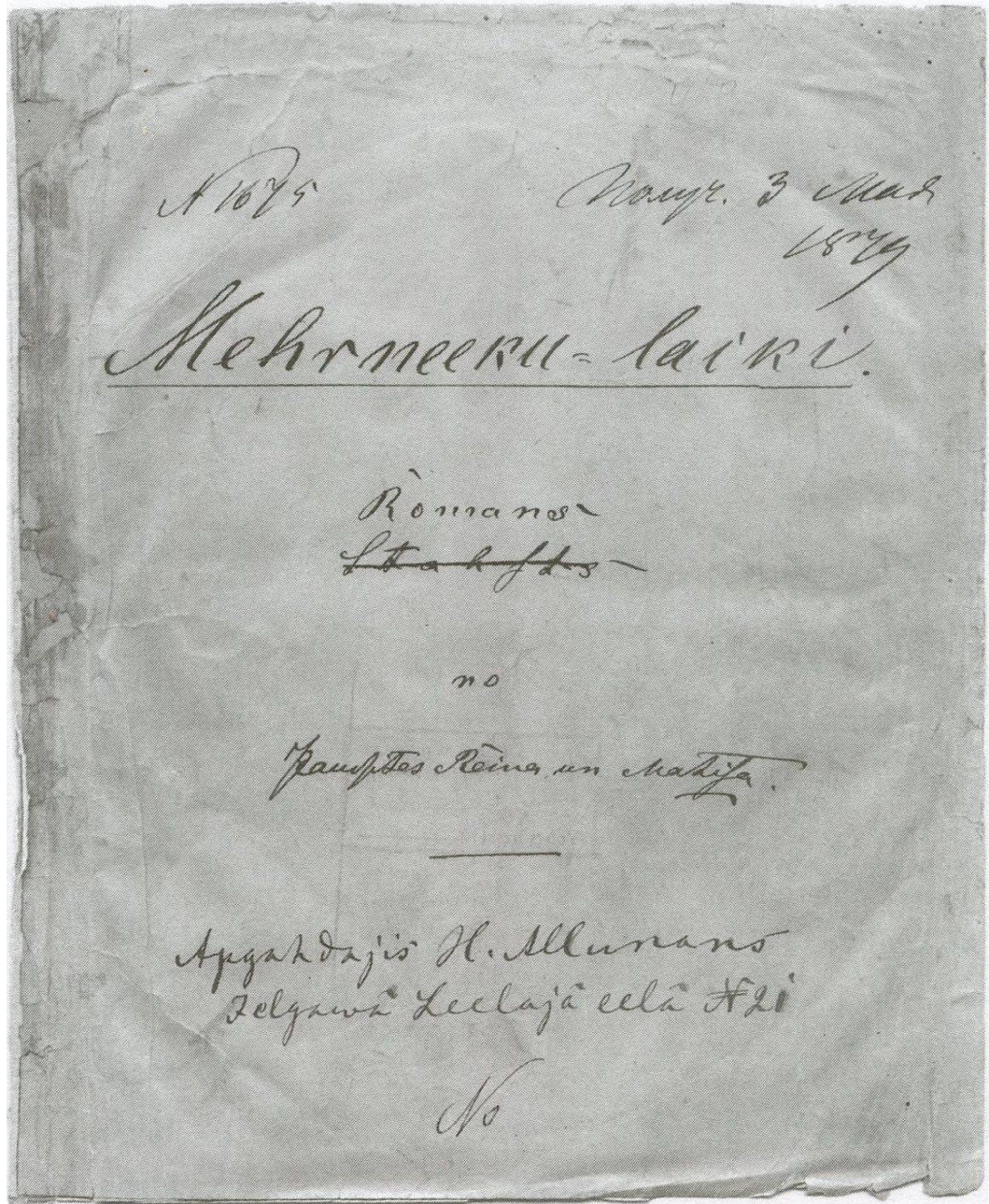
1. Zālītis, F. *Latvija XIX gadu simtenī*. Grām: Latvija XIX gadu simtenī: Latvijas Augstskolas st. docenta Fr. Zālīša lekcijas 1990/91. Akadem. g. Rīga: Studentu klubs, 1991.

Izmantotie elektroniskie informācijas avoti

1. Kušķe, B. Reportāža: „Mērnieku laiku” ceļš uz Gaismas pili, *Latvijas sabiedrisko mediju oficiālā mājaslapa*, 18. janvāris, 2014.
Pieejams:<http://www.lsm.lv/lv/raksts/literatura/kultura/reportazha-mernieku-laiku-celjsh-uz-gaismas-pili.a75188/> [aplūkots 14.04.2014.]
2. Jaunpiebalgas oficiālā mājas lapa. Jaunpiebalgas Svētā Toma evaņģēliski luteriskā baznīca, 17 decembris, 2010. Pieejams:
http://www.jaunpiebalga.lv/index.php?option=com_content&view=article&id=110&Itemid=118 [aplūkots 02.04.2014.]

PIELIKUMI

1. pielikums. „Mērnieku laiki” manuskripts

1.1.att. Brāļu Kaudzīšu romāna „Mērnieku laiki” 1879. gada manuskripts
(pēc Cimdiņa A. Piebalgas teksts)

2.pielikums. Regulēšanas darbu gaitas pārskats

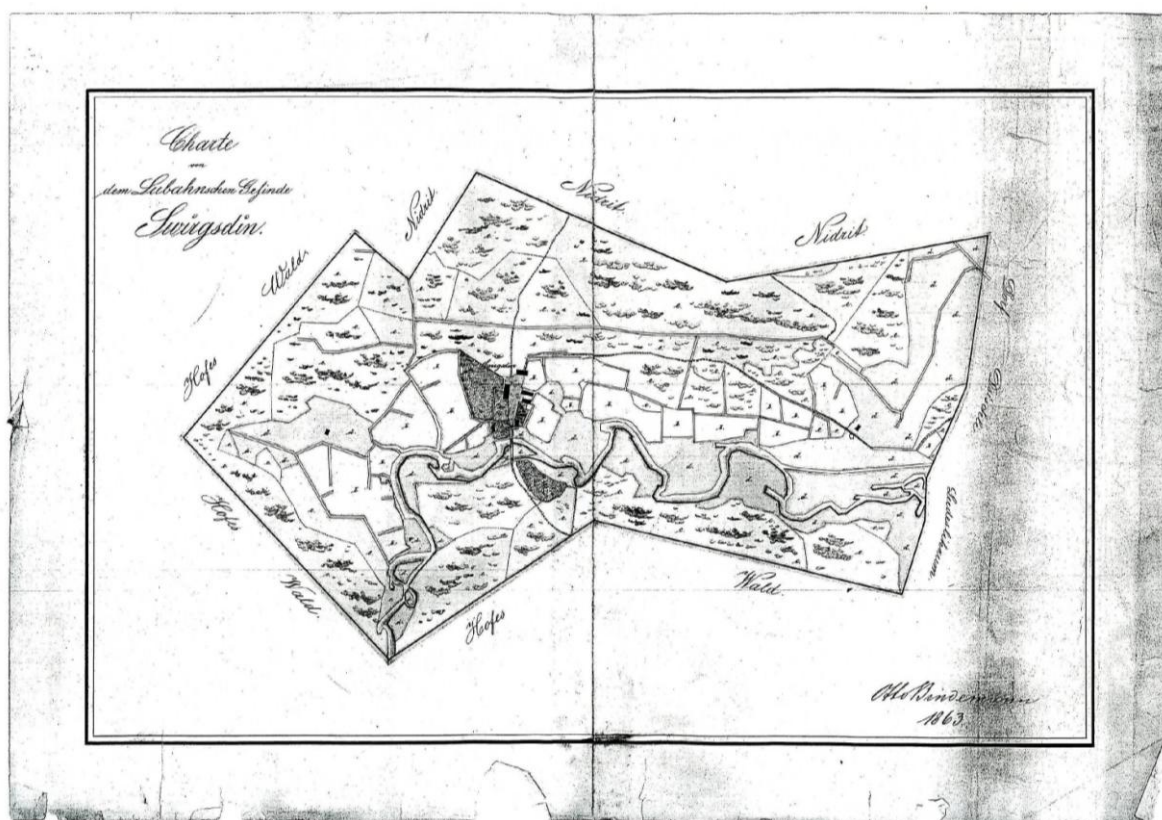
№ по порядку.	Название усадеб, вольностей, казенных имений и деревень	До открытия действий Комиссии Регулирования состояло въ имѣньяхъ.							Платимаго крестьянами до сельб оброка.			По окончательномъ имѣний отведено въ пользование				позем Комм крест		
		Число Земели							Со всего пространства.	Съ десятины.	Съ рубной лоды.	Число Зе						
		Участковъ		Удобной								Участковъ					Удоб	
		Хозяйскихъ.	Огородническихъ.	Солдатскихъ.	Бобальскихъ.	Общественныхъ.	Отъенной.	Неосвоенной.				Неудобной.	Итого.	Хозяйскихъ.	Огородническихъ.			Солдатскихъ.
Десятинъ.							Руб. К.	Руб. К.	Руб. К.	Д								
1. Вейденский уездъ. Линное имѣние. Хозяйскихъ вольностей Мелкихъ крестьянскихъ Огородническихъ. Солдатскихъ. Общественныхъ. Итого.		27				203,81	23,15	286,96					28				220,17	
													23				115,57	
													1				1,00	
													8					
													5					
			147	27			203,81	23,15	286,96	283	22	1	08%	28	1	3	23	5
2. Керстембелъ. Хозяйскихъ вольностей. Мелкихъ крестьянскихъ. Огородническихъ. Солдатскихъ. Общественныхъ. Итого.		53				134,16	26,68	138,84					55				103,20	
													36				177,10	
													2				3,51	
				3			344	0,05	349					11				
					2		1222	8,76	21,63					7				4,92
		336	53	3	2	1311,16	14,36	152,19	1317	1	20		55	2	11	36	7	1622,73
3. Трогана. Хозяйскихъ вольностей Мелкихъ крестьянскихъ Солдатскихъ Общественныхъ. Итого.		55				1192,6	22,40	1215,06					55				1173,25	
													12				40,10	
				1			1458	0,41	11,99					13			0,44	
					2		2831	18,14	46,47					5				
			302	55	1	2	1192,6	32,89	40,97	1224,67	858	60	74%	55	13	12	5	1232,78
4. Туркенто-Оброчнаго Статуса. Хозяйскихъ вольностей Огородническихъ. Солдатскихъ Общественныхъ. Итого.		10				1063,36	22,60	1085,96	892	48	84%		40				1043,91	
			3			6,66	0,20	6,86	5	69	25		3				6,66	
			1			1,00		1,00					5					
					2		2278	9,60	3038					2				2,78
			146	10	3	2	1070,7	30,78	1101,48	897	17	84		40	3	5	2	1078,35
Итого по уезду. Всѣмъ имѣньямъ. Хозяйскихъ вольностей Мелкихъ крестьянскихъ Огородническихъ. Солдатскихъ. Общественныхъ.		393	173	3	5	6	1125,5	31,03	1156,53	4316	32	97		178	6	37	71	1972,10
																		252,57
				3			6,66	0,20	6,86	5	69	85		6				11,17
					5		1402	0,16	16,28					37				0,44
					6		71,01	27,52	98,53					19				39,70

2.1.att. Regulēšanas darba gaitas vispārējs pārskats par Cēsu apriņķi 19. gadsimta beigās: I daļa
(Pēc Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 184. f., 3.apr., 107. l., 3. lp.)

Обретенных.	Земли				На основании преданных Министерством правил для оценки земель в соответствии с указом 10. Марта 1869 года общему итогу следующего по губернии поземельного оброта исчислено.				За тѣмъ на полный крестьянскій участокъ въ средней сложности причитается.						
	Удобной		Неудобной.	Итого.	Оцѣночного дохода.	Изъ оцѣночного дохода столько процентовъ обращается въ поземельный обротъ.	Всего поземельнаго оброта.	Прогнъ платимаго до оцѣв крестьянами оброта процентовъ.	Оцѣненной земли.	Неоцѣненной земли.	Оцѣночного дохода.	Поземельнаго оброта.			
	Оцѣненной.	Неоцѣненной.											Оцѣночного дохода.	Неоцѣненного оброта.	Оцѣненной земли.
	Десятинъ.				Руб.	К.	Руб.	К.	Выше	Ниже.	Десятинъ.	Руб.	К.	Руб.	К.
						45%									
2217	2378	24335		2322	33.	1045	33.	32	86	82	96	37	33		
11537	181	1118		235	82	106	12	5	01	10	25	4	61		
100		100			47		21								
	806	006	812												7р.76к. оцѣн. дох.
5	882	509	1317												24р.56к. оцѣн. дох.
5	103654	1611	3474	102339	15643	1688%	2559	28	151	68	1113%				
	14320	2872	146220		3973	98	1788	29	1749	26	13	22	25	38	51
	1710	373	1822		487	86	212	54	491	13	55	6	10		
	851	005	356		16	03	7	22	175	8	02	3	61		
	1146	009	1155												39р.42к. оцѣн. дох.
7	1192	2172	1526	5290			124	38	55	97					137р.11коп. оцѣн. дох.
7	16273	3318	4792	10623	35352	2593%	1602	27	2071	02	3137%				
		155		101	50		2	86							
	17324	2340	19664		2207	49	993	27	2133	40	14	18	06		
	6010	110	6120		70	04	31	52	501	5	84	2	63		
	044	1312	042	1403			1	01							2р.11коп. оцѣн. дох.
5	823	1171	2594												53р.38к. оцѣн. дох.
5	23378	2137	4266	19121	6619	538%	2278	34	1025	34	1842%				
	106391	2195	108586		2258	26	1016	22	2660	56	46	25	40		
	166	020	686		27	26	12	26	222	2	09	4	09		
	539	010	549												1р.39к. оцѣн. дох.
2	2728	200	060	3038			22	04							7р.78к. оцѣн. дох. за 200
2	109235	739	2285	12859	449	040%	2310	58	1039	25	1576%				
19	179210	8405	14417	522662	58063	1273%	1750	65	5207	79	2012%				
	18952	9192	149244	16832			1062	72	4843	23	2178%				
	35257	664	35921	35921			793	72	357	18	337%				
	1117	025	1142	156			43	78	19	69	19				
	044	3305	070	3919	2271		1	01							8р.38к. оцѣн. дох. за 3805
19	3970	4600	3866	12436	2583		149	42	67	24	6р.24к.				225р.4коп. оцѣн. дох. за 4600

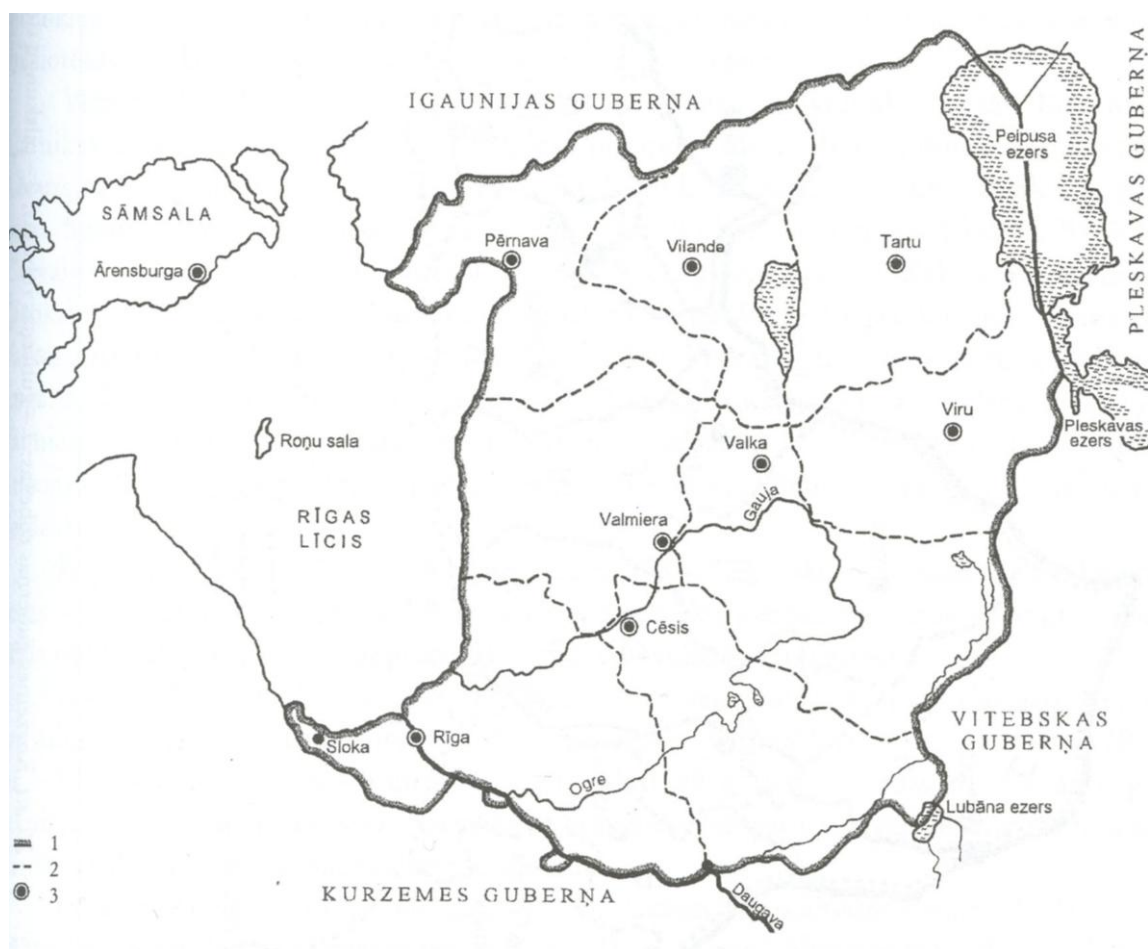
2.2.att. Regulēšanas darba gaitas vispārējs pārskats par Cēsu apriņķi 19. gadsimta beigās: II daļa (Pēc Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 184. f., 3.apr., 107. l., 4. lp.)

3.pielikums. Zvirgzdiņu saimniecības plāns

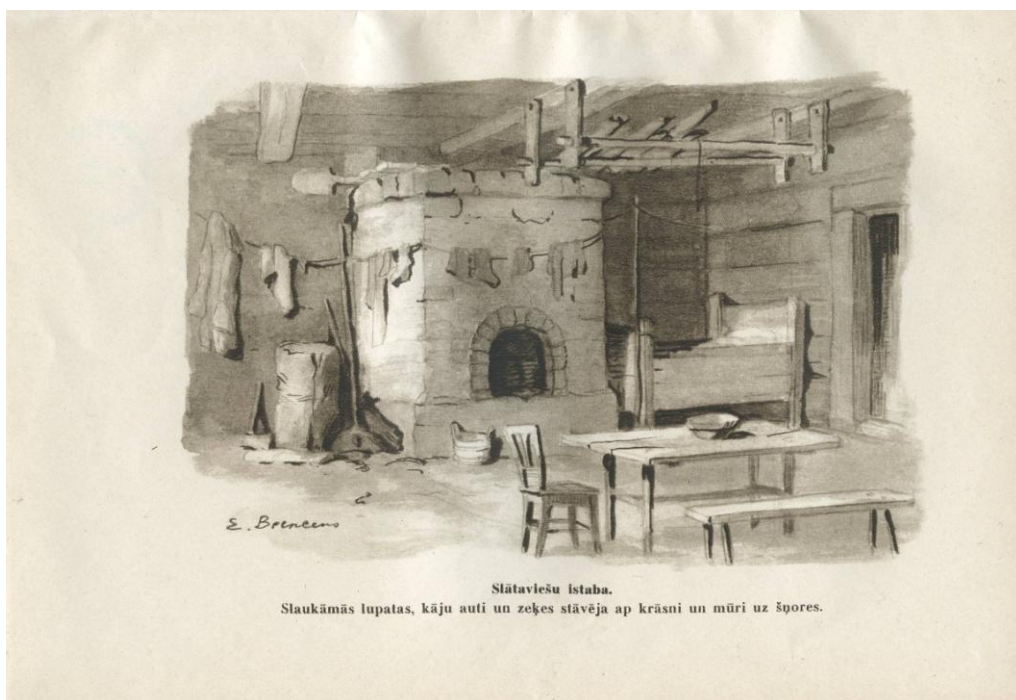
3.1.att. 1863. gada Zvirgzdiņu saimniecības plāns (Pēc Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 2760. f., 1.apr., 63. l., 1. lp.)

4.pielikums. Vidzemes guberņas un apriņķu robežas

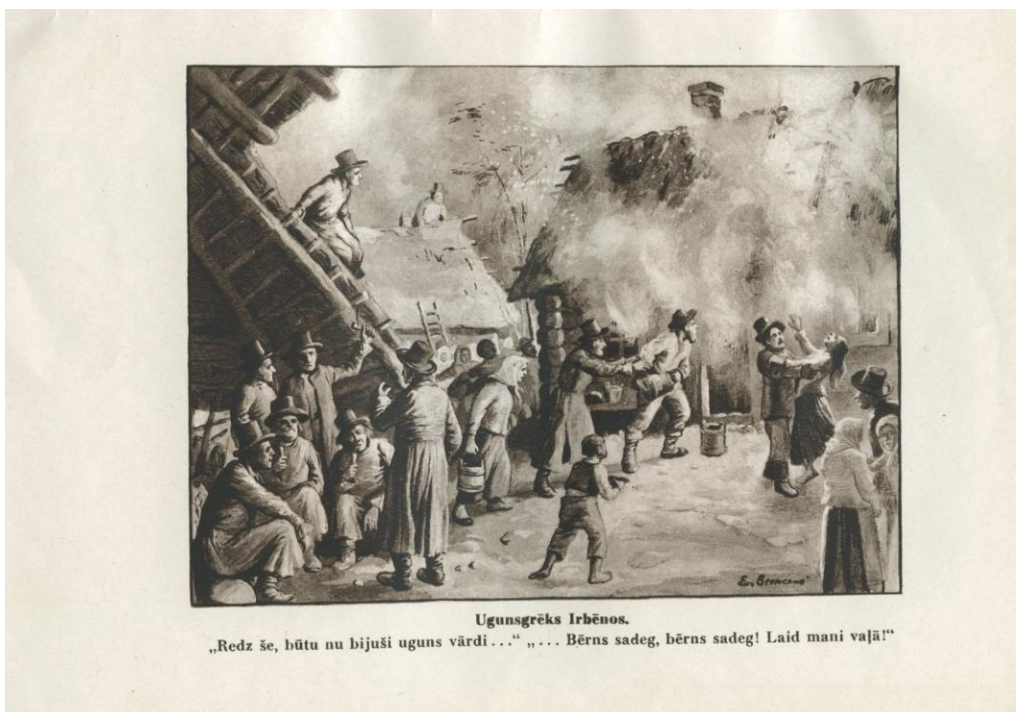

4.1.att. Vidzemes guberņas un apriņķu robežas: 1 – guberņas robeža; 2 – apriņķa robeža; 3 – apriņķa pilsēta (Pēc Mierīņa, A. Robežas un administratīvi teritoriālais iedalījums Latvijas teritorijā (19.gs.- 1918.g. novembris). Grām.: Caune, A. (sast.). *Latvijas zemju robežas 1000 gados*. Rīga: Latvijas vēstures institūts, 1999. 149. lpp.)

5.pielikums. E. Brencēna zemnieka dzīvojamā ēku zīmējumi

5.1.att. E. Brencēna Piebalgas 19. gadsimta otrās puses zemnieka istabas zīmējums (Pēc Kudzīte M., Kaudzīte R. *Mērnīeku laiki*, 16. lpp.)

5.2.att. E. Brencēna Piebalgas 19. gadsimta zemnieka sētas zīmējums (Pēc Kudzīte M., Kaudzīte R. *Mērnīeku laiki*, 20. lpp.)

6.pielikums. E. Brencēna zemnieku apģērba zīmējumi

6.1.att. E. Brencēna Piebalgas vīriešu zemnieka apģērba zīmējums: Pāvuls (Pēc Kudzīte M., Kaudzīte R. *Mērnīeku laiki*, 320. lpp.)

6.2.att. E. Brencēna Piebalgas zemnieces zīmējums apģērba zīmējums: Anužas (Pēc Kudzīte M., Kaudzīte R. *Mērnīeku laiki*, 8. lpp.)

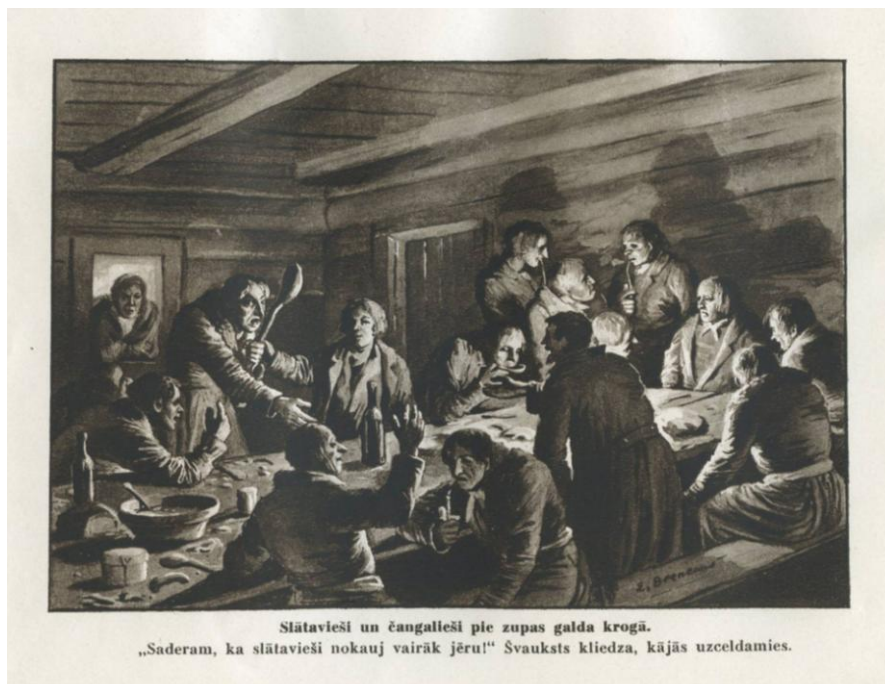

6.3.att. E. Brencēna pilsētnieka modes apģērba zīmējums: Švauksts (Pēc Kudzīte M., Kaudzīte R. *Mērnīeku laiki*, 416. lpp.)

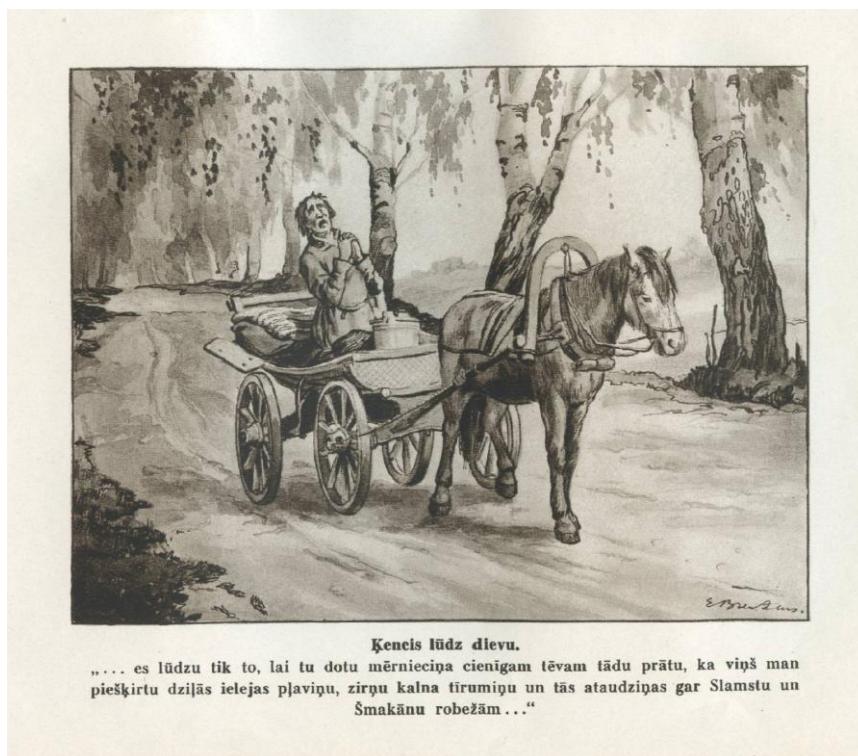
6.4.att. E. Brencēna ārzemnieka apģērba zīmējums: Šrekhubers (Pēc Kudzīte M., Kaudzīte R. *Mērnīeku laiki*, 240. lpp.)

7.pielikums. E. Brencēna kroga telpas zīmējums

7.1.att. E. Brencēna Piebalgas kroga ainas zīmējums
(Pēc Kudzīte M., Kaudzīte R. *Mērnīeku laiki*, 40. lpp.)

8.pielikums. E. Brencēna ratu zīmējums

8.1.att. E. Brencēna Piebalgas ratu zīmējums
(Pēc Kudzīte M., Kaudzīte R. *Mērnīeku laiki*, 256. lpp.)